

EGYETEMES REGÉNYTÁR

A PÁRBAJ

REGÉNY

IRTA

CSEHOV P. ANTAL

OROSZBÓL FORDÍTOTTA

SZABÓ ENDRE

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5433-43-6 (online)
MEK-12845

I.

Reggeli nyolc óra volt; az az idő, amikor a katonatisztek, hivatalnokok és fürdőző vendégek a meleg, tikkasztó éjjel után a tengerben fürödni szoktak, azután a pavillonban kávé vagy teát isznak.

Lajevszkij Andrejics Iván, egy fiatal, mintegy huszonnyolcéves, szikár, szőke ember, fején pénzügyminiszteri hivatalnoki sapkával, papucsban, lejövén megfürödni, több ismerőssel találkozott a tengerparton, a többi közt jóbarátjával, Szamojlenko katonaozvalossal.

Ez a Szamojlenko az ő rövid nyiratu nagy fejével, kurta nyakával, mohos fekete szemöldökével, vörös arcával, nagy orrával, szürkülő pofaszakállával, kövérségével s mindehhez karcos, katonás basszus hangjával, minden megérkező vendégre olyan kellemetlen hatást gyakorolt, mintha akadékos, nyers ember lett volna, de az első ismerkedés után két-három nap múlva arca elkezdett rendkívül jónak, kedvesnek, sőt szépnek is látszani. Eltekintve szögletességétől és nyers hangjától, Szamojlenko békés, határtalanul jó és mindenkit lekötözöz ember volt. A városban mindenkivel tegezödött, mindenkinek adott pénzt kölcsön, mindenkit gyógyított, megbékéltetett, piknikeket rendezett, amelyeken ő süttöz-fözött, még pedig a bablevest igen izletesen; minduntalan közbenjárt és kunyorált valakinek az ügyében és mindig örült valaminek. Általános volt róla a vélemény, hogy hiba nélkül való ember, csak két gyöngéje van: először az, hogy restelte a jólelkűségét és ezt sivár arckifejezéssel, meg csinált gorombasággal igyekezett álcázni; másodsor az, hogy szerette, ha a sebészorvosok és katonák nagyságos úrnak hívták, jöllehet csak polgári tanácsosi rangja volt.

- Felelj nekem egy kérdésemre, Davidovics Sándor, - kezdte Lajevszkij, amikor mind a ketten nyakig benne voltak a vízben. - Például te megszerettél egy nőt és összejöttél vele; éltél vele több mint két évig, kiszerttéél belőle s érezni kezded, hogy ő neked nem kell. Mit csinálnál ilyen esetben?

- Nagyon egyszerű. Menj, kincsem, a merre a két szemed lát, - ebből áll az egész.

- Könnyű azt mondani. De ha az nem tud hová lenni? Egyedülálló asszony, nincs sem rokona, sem egy garasa, dolgozni nem tud...

- Nos, akkor lökj neki vagy ötszáz rubelt, akár havonkint huszonötöt, azzal vége! Nagyon egyszerű.

- Vegyük, hogy neked van ötszáz rubeled, vagy havonkint huszonöt, de az a nő, akiről én beszélek, intelligens és büszke, vajjon meg mernéd-e őt pénzzel kínálni? És milyen formában?

Szamojlenko felelni akart, de ebben a pillanatban mindkettőjüket elborította egy nagy hullám, amely nekiment a partnak, aztán visszafolyt az apró kavicsoson. A jóbarátok kimentek a partra és öltözöködni kezdtek.

- Persze: nehéz dolog olyan nővel élni, akit az ember nem szeret, - szölt Szamojlenko, kirázva csizmájából a fővényt, - de emberségesen kell gondolkozni, Ványa. Ha ilyesmi velem történnék, én még csak távolról sem sejtetném, hogy már nem szeretem és holtig vele élnék.

Hirtelen szégyelni kezdte magát most mondott szavaiért; összeszedte hát magát és így szölt:

- Különben én nem bánám, ha egyáltalában nem volna asszonynépség a világon. Ördög vigye őket.

A cimborák felöltöztek és bementek a pavillonba. Itt Szamojlenko annyira otthon volt, hogy külön csészéket is tartottak számára. Minden reggel egy csésze kávé, egy nagy pohár jeges-

vizet és egy pohárka konyakot szolgáltak föl neki; először megitta a konyakot, azután a meleg kávé, majd meg a jegesvizet s ez úgy látszik: nagyon izlett neki, mert az ivás után szeme szinte meghízott, mind a két kezével végigsimította szakállát és a tengerre nézve azt mondta:

- Csodálatosan szép látvány!

Lajevszkij egy hosszú éj után, amelyet bántó, céltalan gondolatokkal töltött, amelyek nem engedték őt aludni s úgy látszott: még növelték az éj nyomasztó voltát és sötéttségét, egészen levertnek és fáradtnak érezte magát. A fürdéstől és kávéivástól sem lett jobban.

- Folytassuk beszélgetésünket, Davidovics Sándor, - mondá Lajevszkij. - Nem hallgatok el semmit s megmondom neked, mint jó barátomnak, egész őszintén: Fjodorovna Nadezsdával rosszul áll a dolgom... nagyon rosszul! Bocsáss meg, hogy beleavatlak titkomba, de szükségét éreztem, hogy elmondjam, ami a lelkemen fekszik.

Szamojlenko megérezve, hogy miről lesz szó, szemét lesütötte s ujjaival az asztalon dobolni kezdett.

- Két esztendőt töltöttem vele és kiszereztem belőle, - folytatta Lajevszkij, - vagyis helyesebben szólva: rájöttem: hogy itt szerelem nem is volt. Ez a két év - család.

Lajevszkijnek szokása volt, hogy beszéd közben figyelmesen nézte tenyerét, körmét rágta, nagy ujjaival a kezelőjét igazgatta. Most is azt cselekedte.

- Nagyon jól tudom, hogy te nem segíthetsz rajtam, - folytatta, - de ismétlem: azért beszélek, mert a magamféle szerencsétlen és felesleges embernek egyetlen menedéke a beszélgetés. El kell mondanom minden lépésemet, föl kell tálalnom ferde életemnek magyarázatát és mentségét valakinek a teóriájában, valamely irodalmi típusban, például abban, hogy mi nemes emberek elkorcsosulunk stb. A múlt éjjel például azzal vigasztaltam, magamat, hogy azt mondogattam magamban: „Ah, be igaza van Tolsztojnak, mily kiméretlenül igaza!” s ettől megkönnyebbültem. Valóban, barátom, az nagy író!

Szamojlenko, aki sohasem olvasta Tolsztojt, de mindennap készült, hogy elolvassa, zavarba jött és azt mondta:

- Igen, minden író képzeletből ír, ő pedig egyszerűen a természetből...

- Istenem, - sóhajtott Lajevszkij, - mennyire eltorzít bennünket a civilizáció! Beleszerettem egy férjes asszonyba, ő meg én belém... Eleinte csókolóztunk, voltak csöndes, ábrándos esték, esküdözések, Spencer-ideálok és közös érdekek... Mily hazugság! Tényleg a férjtől bújtunk el, de azt hazudtuk magunknak, hogy a kellemetlen világ elől menekültünk. Jövönket így rajzoltuk le: Kezdetben a Kaukázusban, míg megismerkedünk a helylyel és az emberekkel, én felöltöm az egyenruhát, és szolgálni fogok, azután pedig szerzünk egy darabka földet és élünk arcunk verejtékével, szőlőt művelünk, szántunk, vetünk stb. Ha te lettél volna a helyemen, vagy az a te zoológusod, Fon-Koren,¹ ti talán együtt éltetek volna Fjodorovna Nadezsdával harminc évig is s utódaitoknak nagyszerű szőlőkertet és ezer gyeszjatin kukoricaföldet hagyatok volna; én azonban az első naptól kezdve tönkrementnek éreztem magamat. A városban túrhetetlen a hőség, az unalom, a néptelenség, s ha kimegy az ember a mezőre, ott minden bokor és kő alatt skorpió és kígyó leskelődik; a mezőn túl pedig hegy és pusztaság. Idegen emberek, idegen természet, kezdetleges kultúra - mindez, kedves barátom, nem oly könnyű, mint a Nevszkij-Proszpekten jó bundában Fjodorovna Nadezsdával karonfogva sétálni és délszaki vidékekről álmodozni. Itt küzdeni kell nem életre, hanem halálra, s milyen hős vagyok én? Sajnálatraméltó elpuhult ember. Ugyanazért mindjárt az első napon világos volt előttem, hogy az én szőlőművelési és más terveim nem érnek semmit. Ami pedig a szerelmet

¹ A németből vett *von*-t az orosz *fon*-nak írja.

illeti, csak annyit mondok, hogy együtt élni egy olyan nővel, aki olvasta Spencert s eljött veled a világ végére, épp oly kíváncsi érdekes, mint valamely Anfiszával vagy Akulinával² élni. Épp úgy megvan neki a maga szaga a ruha-keményítőtől, pudertől és egyéb patikaszerből, csakúgy megvan minden reggel a hajbodorító papillon és csakúgy ismétlődik az önámítás...

- Keményítő nélkül nem lehet meglenni a háztartásban, - szólt Szamojlenko, elpirulva attól, hogy Lajevszkij oly nyíltan beszél vele egy ismerős nőről; - látom, Ványa, hogy ma nem vagy jó kedvedben... Fjodorovna Nadezsda igen szép, művelt nő, te pedig igen okos ember vagy... Miért ne volnátok egymásnak valók? Persze: nem vagytok megesküdvé, - folytatta Szamojlenko körültekintve, - de ez nem a ti hibátok, azonkívül meg - - nem kell előítéletesnek lenni, hanem a korunkbeli ideák magaslatán állani... Én magam is a polgári házasság híve vagyok, igenis... De - szerintem, - ha már egyszer összemertetek, hát együtt kell élnetek holtig.

- Szerelem nélkül?

- Mindjárt megmagyarázom neked, - mondá Szamojlenko. - Mintegy negyven évvel ezelőtt volt itt egy öreg ágens; roppant nagyüzű ember! Hát az szokta volt mondogatni: a családi életben fődolgoz a türelem... Érted Ványa? Nem a szerelem, hanem a türelem... A szerelem nem tarthat sokáig. Két-három évig élte a szerelemben, most pedig úgy látszik, családi élete elérte azt a korszakot, amikor neked az egyensúly föntartása céljából elő kell vened minden türelmedet.

- Te hiszel a te öreg ágensednek, de én rám nézve a te tanácsod tiszta ostobaság. A te vén embered lehetett képmutató, ő erőltethette a türelmet s e mellett úgy nézhetett a nem-szeretem emberre, mint olyan tárgyra, amelyre szüksége van, de én még oly mélyre nem sülyedtem; ha én rá akarom adni a fejemet a türelemre, akkor veszek magamnak gimnasztikai vas-súlykokat, vagy egy rakoncátlan lovat, de emberen nem próbálgatom türelmemet.

Szamojlenko bort és jeget kért. Amikor egy-egy pohár bort megittak, Lajevszkij azt kérdezte:

- Mondd csak, kérlek, mi az az agyvelő-lágyulás?

- Az... hogy is mondjam csak?... olyan betegség, amelynél az agyvelő meglágyul... mintha el-
levesednék.

- Gyógyítható?

- Igen, ha nem haladt nagyon előre... hideg zuhanyok... mustár... aztán valamit belsőleg...

- Úgy. Hát nézd csak, milyen az én helyzetem. Vele élni nem bírok: ez túlhaladja minden erőmet. Míg veled vagyok: filozofálok, mosolygok, de otthon teljesen elvesztem lélekjelenléte-
met. Annyira kínos a helyzetem, hogy ha például azt mondanák, hogy kötelességem ő velem legalább még egy hónapig élni, hát én talán golyót röptenék agyamba. És elhagynom őt még sem lehet. Egyedül áll, dolgozni nem tud, pénzünk nincs, sem nekem, sem neki. Hová lesz? Kihez megy? nem tudom elképzelni. Nohát, mondd, mivé válsz legyek?

- Hm, - dűnnyögött Szamojlenko, nem tudván mit felelni. - Szeret ő téged?

- Igen, szeret annyira, amennyire az ő korában és az ő temperamentuma mellett férfira szüksége van. Tőlem elválnia épp oly nehezebb esne, mint a hajbodorító papillonoktól vagy a pudertől. Én az ő boudoirjának nélkülözhetetlen kiegészítő része vagyok.

Szamojlenko zavarba jött.

- Ványa, te ma rosszkedvű vagy, - szólt azután, - talán nem aludtad ki magad.

² Paraszt női nevek.

- Csakugyan, rosszul aludtam... Általában nagyon rosszul érzem magam, barátom... Fejem puszta, szívem szinte fagyos, valami gyöngeség vett erőt rajtam... Futnom kell!

- Hová?

- Oda, északra. A fenyvesek, gombák, emberek, eszmék közé... Fele életemet adnám, ha valahol a moszkvai, vagy tulai kormányzóságban megfürödhethnék, aztán vagy három óráig csatangolhatnék, ha mindjárt a leghitványabb diákkal is, és fecsegnék, fecsegnék... Milyen az a széna-illat! Emlékezel! Esténkint pedig, amikor az ember a kertben sétálgat, a házból lehallatszik a zongora hangja és oda hallani, amint a vasúti vonat valahol messze tompán dübörög...

Lajevszkij szinte kacagott a boldogságtól, könybe lábadtak szemei, s hogy könyeit elrejtse, átnyúlt a szomszéd asztalra gyufáért.

- Én meg már tizennyolc év óta nem voltam Oroszországban, - mondá Szamojlenko. - Már azt is elfeledtem: mi s hogy van ott? Szerintem a Kaukázusnál nincs nagyszerűbb vidék.

- Verescsaginnak van egy képe: egy mélységes kút fenekén kínlódnak a halálra ítélték. Éppen ilyen mély kútnak látom én a te nagyszerű Kaukázusodat. Ha választanom lehetne a kettő közül, hogy vagy kéményseprő legyek Szent-Pétervárott, vagy legyek itt fejedelem, platánok alatt heverjek s ezeket az idióta lezg leányokat nézzem, hát én inkább kéményseprő lennék. A cserkesznők - valójában rettenetes hitványságok!

Lajevszkij elgondolkozott. Látva összegömbült testét, egy pontra szegezett szemeit, halvány izzadó arcát és beesett halántékát, megrágott körmeit és lábáról leleffenő papucsát, amelyből kilátszott rosszul bestoppolt harisnyája, Szamojlenkon erőt vett a sajnálkozás s valószínűleg azért, mert Lajevszkij a magával tehetetlen gyereket juttatta eszébe, azt kérdezte tőle:

- Él még anyád?

- Igen, de haragban vagyok vele. Nem tudta nekem ezt a viszonyt megbocsátani.

Szamojlenko szerette barátját. Lajevszkijt jó fiúnak, diákos embernek tartotta, akivel el lehet iszogatni, nevetgészní és anekdotázni. De az, amit utóbbi időben észrevett rajta, neki rendkívül nem tetszett. Lajevszkij sokat ivott és olyankor, amikor nem kellett volna, kártyázott, elhanyagolta hivatalát, többet költött, mint a mennyit állása megengedett volna, beszédközben gyakran használt triviális kifejezéseket, papucsban járt az utcán és idegenek előtt is összeveszett Fjodorovna Nadezsdával: - ez sem tetszett Szamojlenkonak. Az pedig, hogy Lajevszkij filológiát hallgatott, két havi folyóiratot járatott s gyakran oly okosan beszélt, hogy csak kevesen tudták megérteni és hogy egy intelligens nővel élt: - mindezt nem értette ugyan Szamojlenko, de tetszett neki, s Lajevszkijt magánál különbnek tartotta és nagyra becsülte.

- Még egy részlet, - mondá Lajevszkij fejét rázva, - csakhogy az köztünk maradjon. Én még titkolom egyelőre Fjodorovna Nadezsdától, hát valahogy ki ne kottyantsd előtte... Tegnapelőtt levelet kaptam, hogy férje agylágyulásban meghalt...

- Isten nyugosztalja, - sóhajtott Szamojlenko, - hát ezt miért titkolod előtte?

- Ha megmutatnám neki ezt a levelet, az annyit jelentene, hogy: gyerünk babám a templomba és esküdjünk meg. Előbb ki kell magyarázni egymás közt a mi viszonyunkat. Ha majd ő meggyőződik afelől, hogy nekünk együtt maradni lehetetlen, akkor megmutatom neki a levelet. Akkor ez semmi veszedelemmel sem fog járni.

- Tudod mit, Ványa? - mondá Szamojlenko s arca hirtelen szomorú és könyörgő kifejezést öltött, mintha valami nagyon kellemeset akarna kérni s félne, hogy azt megtagadják, - házasodjál meg, galambocskám!

- Minek?

- Teljesítsd kötelességedet azzal a derék nővel szemben. Férje meghalt s így maga a Gondviselés mutatja meg neked, hogy mit kell cselekedned.
- De értsd meg, te bolond, hogy ez lehetetlen. Szerelem nélkül megházasodni épp oly csúf és férfiatlan dolog, mint misére járni a hitetlennek.
- De köteles vagy velem.
- Mért volnék köteles? - kérdezte ingerülten Lajevszkij.
- Azért, mert megszöktetted őt a férjétől és magadhoz vetted a saját felelősségedre.
- De hiszen érthetőn, oroszul mondom neked, hogy nem szeretem!
- No, ha nincs szerelmem, hát... legalább tiszteld és becsüld.
- Legalább tiszteld, becsüld! - dühöngött Lajevszkij; - mintha valami apáca-fejedelemasszony volna. Rossz pszichológus és fiziológus vagy te, ha azt gondolod, hogy az ember, ha egy nővel él, a tiszteletre és becsülésre szorítkozhatik. Az asszonynak mindenekelőtt hálószoba kell.
- Ványa, Ványa... - szólt Szamojlenko pironkodva.
- Te vén gyerek vagy, teoretikus, én pedig fiatal aggastyán és praktikus, s mi soha sem fogjuk egymást megérteni. Jobb is, ha abban hagyjuk ezt a beszélgetést.
- Musztafa!³ - kiáltott Lajevszkij a pincérre, - mivel tartozunk?
- Nem, nem, - szólt a doktor megijedve, s megragadva Lajevszkij kezét; én fizetek. Én parancsoltam. Ird föl nekem! - kiáltott azután Musztafára.

A két jóbarát fölkelt s elindult a part mentén. A boulevard bejáratánál megálltak, s búcsúzásul kezetszorítottak.

- Nagyon el vagytok ti kényeztetve, urak! - sóhajtott Szamojlenko, - a sors fiatal, szép, művelt nőt küldött neked, neked pedig - nem kell; ha nekem az Isten egy görbehátú, vénasszonyt küldene is, csak jó és szelid lenne, én meg volnék elégedve. Élnék vele az én kis szőlőkertemben és...

Szamojlenko itt egy pillanatra megállt és így folytatta:

- És... hadd lenne az a dolga a vén boszorkánynak, hogy gondoskodnék a szamovárról.⁴

Lajevszkijtól elválva, Szamojlenko végigment a boulevardon. Amint komolyan, méltóságosan, szigorú arckifejezéssel, az ő hófehér kabátjában és remekül kifényesített csizmájában, mellét kidüllesztve, (amelyen a Vladimir-rendjel szalagja piroslott), végigment a boulevardon, nagyon tetszett önmagának s azt hitte, hogy mindenki meglepődéssel néz reá. Anélkül, hogy fejét forgatta volna, jobbra-balra nézegetett s meglepődéssel konstataulta, hogy az egész utca igen rendben van, hogy a fiatal ciprus-fák, eukaliptuszok és az éppen nem szép vézna pálmák igen szépek s idővel nagyszerű árnyékot fognak vetni, s hogy a cserkeszek becsületes és vendégszerető nép. „Különös, hogy a Kaukázus Lajevszkijnek nem tetszik, - gondolta magában, - nagyon különös.” Aha! őt fegyveres katona jött vele szembe: s azok tisztelegtek neki a fegyvereikkel. Az utca tulsó felén pedig egy hivatalnok ment a gimnazista fiával...

- Konsztantinovna Mária! jó reggelt kívánok, - kiáltott oda Szamojlenko, barátságosan mosolyogva. - Fürödni tetszett járni? Ha, ha, ha... Tisztelem Alexandrovics Kikodémot!

³ Az oroszoknál a pincérek rendszerint tatárok.

⁴ Teafőző.

S tovább ment, folytatva a mosolygást, de meglátva a vele szembe jövő Bilyn tábori sebészt, hirtelen összerántotta szemöldökét, megállította a sebészt és azt kérdezte tőle:

- Van-e valaki a kórházban?

- Senki, nagyságos uram.

- Úgy?

- Senki, nagyságos uram.

- Jól van, mehetsz.

Méltóságosan bicegve ment oda egy frissítőket kínáló boltocskához, amelyben az asztal mögött egy kövér, vén zsidóasszony ült, aki cserkesznőnek adta ki magát; Szamojlenko oda-szólt, de oly hangosan, mintha ezredet vezényelt volna:

- Legyen olyan jó, adjon egy pohár szódavizet!

II.

Lajevszkijnek Fjodorovna Nadezsda iránti ellenszenve leginkább abban mutatkozott, hogy minden, amit az mondott vagy tett, Lajevszkij előtt hazugságnak, vagy a hazugsághoz hasonlóknak tetszett, s mindaz, amit Lajevszkij a nők és a szerelem ellen olvasott, úgy tünt föl neki, mint ami nagyon ráillett Fjodorovna Nadezsdára és ennek férjére. Mikor hazaért, Fjodorovna Nadezsda már föl volt öltözve, meg volt fészülködve, az ablaknál ült, és mintha igen fontos dolgot végzett volna, kávézott, közben egy folyóiratot lapozgatott, s Lajevszkij első gondolata az volt, hogy a kávéivás egyáltalán nem olyan nevezetes foglalkozás, hogy ahhoz fontos arcot kellene vágni, s hogy egészen hiábavaló volt neki a fészülködéssel az időt vesztegetni, mert itt ugyan senki sincs, akinek ő megtetszhetnék és nincs is miért megtetszenie. Lajevszkij még a folyóirat füzetében is hazugságot látott. Gondolta magában: ez az asszony azért öltözködik és fészülködik, hogy tessék, és azért olvas, hogy okosnak lássék.

- Nem baj, ha én ma fürödni megyek? - kérdezte az asszony.

- Bánom is én. Azt hiszem: akár elmegy, akár nem, attól nem lesz földindulás.

- Azért kérdezem, nehogy majd az orvos megharagudják.

- Hát akkor kérdezd meg a doktortól. Én nem vagyok doktor.

Ezúttal Lajevszkijnek különösen nem tetszett a Nadezsda meztelen, fehér nyaka és a nyakcsigáján felgöndörített haj s eszébe jutott, hogy Karenina Annának,⁵ mikor a férjéből kiszeretett, a férje fülei nem tetszenek - s gondolta magában: mennyire igaz ez, mennyire igaz! Gyöngeséget s fejében ürességet érezve, bement a dolgozó-szobájába, lefeküdt a divánra s letakarta arcát zsebkendőjével, hogy a legyek ne háborgassák. A kellemetlen, lanyha gondolatok mind egy és ugyanazon tárgy körül forogtak agyában, mint egy hosszú, terhes szekérsor, őszi, ködös estén, s valami nyugós álmatagság vett rajta erőt. Úgy tetszett neki, hogy ő vétkes Fjodorovna Nadezsda és ennek férje irányában s hogy a férj éppen az ő vétke folytán halt meg. Úgy tetszett neki, hogy vétkes a saját élete irányában, a melyet elrontott, vétkes a magasabb eszmék, a tudás és munka irányában s ez a világ nem itt látszott előtte lehetségesnek, ahol éhes törökök és lusta abházok csatangolnak, hanem ott, északon, ahol van operaház, színház, hirlap és szellemi munka minden képzelhető formája. Becsületes, tanult, emelkedett szellemű és tiszta csak ott lehet az ember, és nem itt.

Hibáztatta magát abban, hogy nincsenek ideáljai s vezéreszméi az életben, jóllehet, maga sem értette egész világosan, hogy ezek mit jelentenek. Ezelőtt két évvel, mikor megszerette Fjodorovna Nadezsdát, úgy tetszett neki, hogy neki Fjodorovna Nadezsdával csak össze kell menni és elutazni vele a Kaukázusba és ezáltal megváltja magát az élet hitványságától és ürességétől; így most is meg volt győződve a felől, hogy csak el kell hagynia Fjodorovna Nadezsdát s elutazni Pétervárra, - és azzal mindent elér, amit óhajt.

- Megszököm, - dörmögött magában, felülve és körmét rágva, - megszököm!

Elképzelte: mint ül fel a gőzhajóra, azután megreggelizik, hideg bort iszik, a fedélzeten hölgyekkel beszélget, azután Szevasztopolban vasútra ül. Üdvözlégy, szabadság! Az állomások egymásután tünedeznek föl, a lég egyre hűvösebb és élesebb lesz; im, már föltűnnek a nyírfák és fenyők, ime: Kurszk, Moszkva... A vasúti vendéglőkben scsi,⁶ bárányhus kásával, szőlő,

⁵ Tolsztoj Leó hasonló című regényének hősnője.

⁶ Kedvelt káposztaleves.

sör, egyszóval nem Ázsia, hanem Oroszország, igazi Oroszország. Az utasok a szakaszokban kereskedésről, új énekesnőkről, a francia-orosz rokonszenvezésről beszélnek; mindenütt kulturális, intelligens élet érezhető...

Csak mentől hamarabb, tovább! Ime: végre a nyevszkij-prospekt, a balysájá morszkájá-utca, azután a kovenszkij-sikátor, ahol ő valamikor diákokkal lakott; ime: a kedves szürke ég, a szitáló eső, az ázott bérkocsisok...

- Andrejevics Iván, - szólt valaki a szomszéd szobában; - itthon van ön?

- Itt vagyok! - felelt Lajevszkij; - mi kell?

- Az iratok.

Lajevszkij renyhén, szédülő fejjel kelt föl és ásítva, papucsával slappogva ment a szomszéd szobába. Ott a nyitott ablak alatt állt egy fiatal hivatalnok-társa és az ablakpárkányon hivatalos iratokat rakosgatott.

- Mindjárt, galambocskám, - szólt lágyan Lajevszkij s elment tintatartót keresni; visszatérve az ablakhoz, aláírta az aktákat, a nélkül, hogy elolvasta volna, csak azt mondta: „Meleg van.”

- Az ám! Bejön ma?

- Aligha. Valahogy nem jól érzem magamat. Mondja meg lelkem Seskovszkijnek, hogy ebéd után benézek hozzá.

A hivatalnok elment. Lajevszkij megint lefeküdt a diványra és elgondolkozott:

- Tehát meg kell fontolni és összeegyeztetni minden körülményt. Mielőtt innen elmegyek, ki kell fizetni adósságaimat. Van vagy kétezer rubelnyi adósságom. Pénzem... Ez persze nem fontos dolog; most kifizetek valahogy egy részt, a többit pedig megküldöm majd Szent Pétervárról... A legfőbb itt Fjodorovna Nadezsda... Mindenekelőtt ki kell magyarázni a mi helyzetünket... Igen...

Erre az jutott eszébe, hogy nem kellene-e Szamojlenkóhoz elmenni egy kis tanácskozás végett?

- Elmenni lehet, - gondolta aztán, - de mi hasznom lesz belőle? Megint minden apropos nélkül a boudoirról, a nőkről, és arról fogok neki beszélni, hogy mi tisztesség és mi nem tisztesség? Micsoda beszélgetés folyhatik pedig most a tisztességről és nem tisztességről, amikor nekem mentől előbb az életemet kell megmenteni, mikor én belehalhatok ebbe az átkozott hálóba. Végre is tisztába kell jönnöm az iránt, hogy olyan életet folytatni, mint az enyém: a valóság és vadság, ami mellett minden más csak aprólékosság, semmiség. Megszököm! - dörögött leülve, - megszököm.

A tenger pusztá partja, a türhetetlen hőség s a füstölgő lilaszínű hegyek unalmas egyformasága nyomasztólag hatottak reá, s úgy tetszett neki, mintha azok őt megkárosították volna. Mert meglehet, ő akkor tehetséges és rendkívül becsületes; meglehet, hogy ha nem vennék körül mindenfelől a tenger és a hegyek, ő belőle rendkívül derék gazda, nagy államférfi, szónok, publicista lett volna. Ki tudja? S ha úgy van, akkor nem ostobaság-e arról okoskodni: tisztességes-e, vagy nem tisztességes az, ha a tehetséges ember, mint példának okáért a zenész, vagy festő, meg akarván szabadulni a fogságból, áttöri a falat és megcsalja a börtön-őröket? Az ilyen ember helyzetében minden tisztességes.

Két órakor Lajevszkij és Fjodorovna Nadezsda ebédhez ültek. A szakácsné rizslevest adott föl, mire Lajevszkij azt mondta:

- Mindennap egy és ugyanaz. Miért ne lehetne már egyszer csit főzteni?

- Nincs hozzá káposzta.

- Furcsa! Szamojlenkónál is, Konsztantinovna Máriánál is főznek csit! csak nekem kell - tudja Isten miért, - ezt az émelygős kotyvasztékot ennem. Galambocskám, ez így nem mehet.

Mint az a házasfelek legnagyobb részénél történni szokott, régebben sohasem mult el egy ebéd sem Lajevszkij és Fjodorovna Nadezsda közt szeszélyeskedések és jelenetek nélkül, de attól kezdve, mikor Lajevszkij elhatározta, hogy már nem szereti Fjodorovna Nadezsdát, igyekezett mindenben engedni Fjodorovna Nadezsdának, szeliden, gyöngéden beszélt vele, mosolygott, galambocskájának nevezte s ebéd után homlokon csókolta.

- Ez a leves olyan, mintha labodából volna - folytatta Lajevszkij mosolyogva; erőt vett magán, hogy udvariasnak lássék, de nem birt magával s kifakadt: nálunk senki sem ügyel a háztartásra... Ha már te oly nagyon beteg vagy, vagy annyira el vagy foglalva az olvasással, hát jól van: majd én látok a konyha után.

Régebben Fjodorovna Nadezsda azt felelte volna neki: „Tessék!” vagy: „Amint látom, te én belőlem szakácsnét akarsz csinálni,” - de most csak félénken nézett rá és elpirult.

- Nos, hogyan érzed ma magadat? - kérdezte aztán gyöngéden Lajevszkij.

- Ma jobban, csak egy kicsit gyenge vagyok.

- Vigyázz magadra, galambocskám. Nagyon aggódom miattad.

Fjodorovna Nadezsdának valami baja volt. Szamojlenko azt mondta, hogy váltakozó hideglelése van s kinát etetett vele; egy másik orvos, Usztimovics, egy magas, szikár, morózus ember, aki nappal otthon ült, este pedig hátratett kezekkel s kezében hátratartott bottal csöndesen sétálgatott a partokon s pőfékelt, - azt mondta, hogy Fjodorovna Nadezsdának női betegsége van és meleg borogatásokat rendelt neki. Régebben, amikor Lajevszkij még szerelmes volt, a Fjodorovna Nadezsda betegsége miatt szánalmat és félelmet érzett, most azonban a betegségben is tettetést látott. A sárgás arcszín, az álmoság, lanyha tekintet és ásitózás, ami mind jelentkezett Fjodorovna Nadezsdánál a lázas állapotok után, továbbá az, hogy a láz alatt Fjodorovna Nadezsda egy nagykendőbe burkolva, térdét összehuzva feküdt s inkább kis fiuhoz hasonlított, mint asszonyhoz, s hogy szobájában nehéz volt a lég és valami kellemetlen szag volt érezhető: - mindez az ő véleménye szerint szétoszlatta az illúziót s megölője volt a szerelemnek és házasságnak.

Második tál ételül spenótot adtak föl keményre főtt tojással, Fjodorovna Nadezsdának pedig, mint betegnek, valami tejes ételt. Amikor az kanalával belenyúlt a tejbe, aztán kelleetlenül enni kezdett, Lajevszkij pedig hallva a tej ivása közben a kortyanásokat, oly nagy gyűlöletet érzett, hogy még a feje is megvizsktetett tőle. Beismerte, hogy ilyen gyűlöletes érzés még egy kutya iránt is méltánytalan volna, de azért mégsem magára haragudott, hanem Fjodorovna Nadezsdára, azért, hogy ez fölébresztette benne ezt az érzést, és most már értette, hogy a szerelmesek miért ölik meg néha szeretőjüket. Ő maga, persze, ezt meg nem cselekedné, de ha esküdt lenne, ő fölmentené az ilyen gyilkost.⁷

- Merci, galambocskám, - mondá Lajevszkij az ebéd után és homlokon csókolta Fjodorovna Nadezsdát.

Visszamenve szobájába, vagy öt percig járt egyik szögletből a másikba, kancsalul nézegetett csizmáira, aztán leült a divánra, kezébe vette a csizmát és dörögött:

- Szökni! Szökni! Megmagyarázni a helyzetet, aztán szökni.

⁷ Oroszországban bűnügyekben is esküdszék ítélkezik.

Lefeküdt a divánra s újra arra gondolt, hogy meglehet, a Fjodorovna Nadezsda férje az ő vétke miatt halt meg.

- Vádolni valakit azért, hogy szerelmes lett vagy szerelme elmúlt, ostobaság, igyekezett magát megnyugtatni, miközben lábait rendbe hozta, hogy fölhuzza a csizmát; a szerelem és gyűlölet nem tőlünk függ. Ami pedig a férjet illeti, hát meglehet, hogy én közvetve egyik oka voltam az ő halálának, de mindazáltal hibás vagyok-e én abban, hogy megszerettem az ő feleségét s az ő felesége engem?

Ezután fölállt s előkeresvén sapkáját, elindult hivatalnok-társához, Seskovszkijhoz, akinél mindennap összegyültek a hivatalnokok kártyázni és sört inni.

- Az én határozatlanságommal egészen olyan vagyok, mint Hamlet, - gondolta utközben Lajevszkij, - mily igazán írta meg azt Shakespeare, óh, mily igazán!

III.

Szamojlenko doktor, hogy ne unja magát, meg hogy szíveséget tehesen utolsó szükségben az újonnan érkező, nem-családos embereknek, akik, minthogy vendéglő a városban nem volt, nem tudtak hol ebédelni, a szállásán table-d'hote félét tartott. Ebben az időben csak két kosztosa volt: Fon-Koren fiatal zoologus, aki nyárban jött a Fekete-tengerre a meduzák embriológiájának tanulmányozására és Pobjedov diakónus, aki csak nemrég került ki a szeminárium-ból, s akit azért küldtek ide, hogy helyettesítse a helybeli beteges diakónust. Mindaketten tizenkét rubelt fizettek havonként ebédért és vacsoráért és Szamojlenko becsületszavukat vette, hogy két órákor mindig pontosan megjelennek az ebédnél.

Első rendesen Fon-Koren volt. Szótlanul leült a vendégszobában s fölvéve az asztalról egy albumot, figyelmesen nézegetni kezdte az ismeretlen, széles nadrágu, cilinderes férfiak és krinolinok, fejkötős asszonyok kopott fotografiáit. Ezek eredetijei közül Szamojlenko is csak néhányat ismert már névszerint, azokról pedig, akiket már névszerint sem ismert, egyet sóhajtva rendszerint, azt a fölvilágosítást adta, hogy: „nagyyszerű, rendkívül nagyészű ember!” Elvégezvén az albumot, Fon-Koren a polcra levette a forgópisztolyt, behunyta balszemét, sokáig célozott a Voronzov herceg arcára, vagy pedig a tükör elé állt s vizsgálta abban a maga sötét arcát, nagy homlokát, fekete haját, amely oly göndör volt, mint a négerké, színes olcsó ingét, amely nagy virágaival hasonlított a perzsa szőnyeghez, és a mellény helyett derekára kötött széles bőrvet. Ez a maga-magát való szemlélés aligha jobban nem tetszett neki, mint az album vizsgálása, vagy a drága fogantatás pisztoly próbálgatása. Nagyon meg volt elégedve arcával is, gondosan megnyirt szakállával is, széles vállaival is, amelyek szem-mellátható tanubizonyságai voltak az ő jó egészségének és erős szervezetének. Meg volt elégedve gigerlis ruhájával is, az ing színéhez választott nyakkendőjétől kezdve egész a sárga cipőig.

Míg ő az albumot vizsgálta és a tükör előtt állt, az alatt Szamojlenko a konyhában és a pitvarban forgolódott, kabát és mellény nélkül, meztelen mellel, izgatottan és izzadva rendezgette az asztalt, készítette a salátát vagy valami sültet, gondoskodott ugorkáról, és a sódarhoz való hagymáról, miközben haragosan düllesztette szemét a neki segítő katona-szolgára, hol a késsel, hol a villával esvén neki, hogy most de mindjárt keresztül jár a lelkén.

- Add ide az ecetet! - kiáltott a szolgára, - vagy mit is mondok: ne az ecetet, hanem a provencei zsirt! - igazította ki magát még jobban kiáltva és toporzékolva; - hol vagy te vadállat?

- A zsirért mentem, nagyságos uram, - felelt a lelkendező szolga, remegő tenor-hangon.

- Gyorsan! Az almáriomban van! Aztán mondd meg Dárjának, hogy az ugorkás üvegbe tegyen még kaprot. Kaprot! Takard be a tejfelt, birka, különben tele lesz légygel.

És kiabálásával majd fölverte az egész házat. Amikor már csak 10-15 perc hija volt a két órának, megjött a diakónus, egy fiatal, mintegy huszonkétéves, szikár, hosszú haju, szakállatlan és alig észrevehető bajuszu ember. Belépve a vendégszobába, a szentkép előtt keresztet vetett magára, elmosolyodott és kezet nyújtott Fon-Korennak.

- Jó napot, - felelt neki hidegen a zoologus; - hol járt ön?

- A kikötőnél horgásztam.

- No, persze... Amint látom, ön, diakónus, sohasem fog valamibe kezdeni.

- Miért? A dolog nem medve, nem szökik el az erdőbe, - szólt a diakónus mosolyogva és bedugva kezét fehér hosszú kabátja mélységes zsebeibe.

Elmult még tizenöt-husz perc s mégsem hitták őket ebédelni, hanem még mindig hallani lehetett a katona-szolga szaladgálását a pitvarból a konyhába és vissza, csizmája klappogását és a Szamojlenko kiabálását:

- Tedd ide az asztra! Hova dugod? Előbb mosdd meg.

Az éhes diakónus és Fon-Koren elkezdtek tapsolni és csizmasarkaikkal dobogni, hogy türelmetlenségüket jelezzék, mint az a színházakban szokás. Végre nyílt az ajtó s a megkínzott katonaszolga jelentette, hogy tálalva van. Az ebédlőben Szamojlenko várt rájuk, kivörösödve, megpárolva a konyha gőzében és haragosan, bosszúsan nézett vendégeire s nem felelt azok kérdéseire. Arcán a kétségbeesés kifejezésével emelte föl a levesestál fedőjét, szedte el a kosztosok tányérját s csak amikor meggyőződött, hogy azok jó étvágygyal esznek s hogy az étel tetszik nekik, lélekzett föl könnyebben és ült le az ő mély karosszékébe. Arca fáradtnak, zsirosnak látszott. Lassan töltött magának egy pohárka pálinkát és így szólt:

- A fiatal nemzedék egészségére!

A Lajevszkijjal folytatott beszélgetés után reggeltől egész délig, dacára pompás jó hangulatának, Szamojlenko a lelke mélyében valami nehezett érzett. Sajnálta Lajevszkijt és szeretett volna rajta segíteni. Megíván a leves előtt egy pohárka pálinkát, így szólt:

- Láttam ma Lajevszkij Ványát. Nehéz az élete a szegénynek. Anyagilag se áll jól, de fő dolog, hogy megviselte a pszichológia. Kár a jó fiúért.

- Nem tudom: miért volna éppen ő érte kár? - felelt Fon-Koren. - Hogyha az a kedves úr a vízben fuldokolna, én a pálcámmal még beljebb lódítanám: fulj meg, pajtás, fulj...

- Nem igaz. Nem tennéd azt.

- Honnan tudod? - kérdezte a zoológus vállat vonva. - Én csakúgy képes vagyok jót tenni, mint te.

- Hát valakit a vízbe fulasztani talán jó cselekedet? - nevetett a diakónus.

- Lajevszkijt? igen.

- Úgy látszik: ma elrontotta valami a kedvedet, - mondá Szamojlenko, igyekezővén ezzel véget vetni ennek a témának.

- Lajevszkij föltétlenül haszontalan ember s épp oly veszedelmes a társadalomra nézve, mint a kolerabacillus, - folytatta Fon-Koren. - Aki őt a vízbe fulasztja, az jót cselekszik.

- Nem válik dicséretre, hogy embertársadról így nyilatkozol. Mondd csak: miért gyűlölöd annyira?

- Ne beszélj bolondokat, doktor. A bacillust gyűlölni és megvetni ostobaság, s minden jöttmentet mindenáron embertársnak tekinteni - ez, köszönöm alássan, azt jelenti, hogy az ember ne gondolkozzék, s mondjon le arról, hogy másokkal ezek érdeme szerint bánják el. Én a te Lajevszkijdat haszontalan fráternek tartom: ezt nem titkolom s egész lelkiismeretesen úgy is bánok vele, mint haszontalan fráterrel - te pedig őt embertársadnak tartod és úgy bánsz vele, mint én velem, vagy a diakónussal, azaz: sehogy. Te mindenki iránt egyformán közönyös vagy.

- Haszontalan fráter... - dörmögött Szamojlenko, homlokát összeráncolva; - az Isten áldjon meg: beh furcsán fejezed ki magadat.

- Az embereket tetteik után szokás megítélni, - folytatta Fon-Koren; - hát ítéljen ön, diakónus. A Lajevszkij úr magaviselete nyíltan fekszik ön előtt, mint egy hosszú kínai okmány s elolvashatja ön eleitől végéig. Mit csinált ő két év óta, amióta itt van? Számoljuk el ujjainkon.

Először is: megtanította a városka lakóit makaózni; két év előtt ez a kártyajáték itt ismeretlen volt, most pedig estétől reggelig makaózik mindenki, még a nők és a serdülők is; másodsor megtanította a lakosokat sört inni, ami azelőtt szintén ismeretlen volt itt; ugyancsak neki köszönhetik a lakosok, hogy megismerkedtek különféle pálinkákkal, annyira, hogy bekötött szemmel is meg tudják különböztetni a Koseljov félet a Szmirnov-féle 21-es számú pálinkától. Harmadszor: idáig itt a férfiak csak titokban éltek a mások feleségeivel, még pedig ugyanazon ösztönből, mint amelyből a tolvajok csak titokban lopnak és nem nyíltan; a szerelmeskedést olyasvalaminek tartották, amit szégyeltek a nyilvánosságra kitenni; Lajevszkij ebben a tekintetben is úttörő volt: ő egy nővel, aki másnak a felesége, itt nyíltan él. Negyedszer:

Fon-Koren itt hamar megette a levesét és átadta tányérját a szolgálának.

- Lajevszkijt én ismeretségünk első hónapjában kiismertem, - folytatta aztán, a diakónus felé fordulva. - Egy időben jöttünk ide. Olyan emberek, mint ő, nagyon szeretik a barátkozást, közeledést, szolidaritást és efélét, mert mindig társaságra van szükségük a makaó s evés-ivás miatt. Ezenkívül az ilyen emberek fecsegők is, és hallgatóságra van szükségük. Megbarátkoztunk hát, azaz, hogy ő mászkált hozzám mindennap, nem hagyott dolgozni és untatott közlékenységével a szeretőjére vonatkozólag. Mindjárt kezdetben meglepett az ő nem mindennapi hazudozási képességével, amitől én egész csömört kaptam. A barátság címén pironogtam, hogy minek iszik annyit, miért nem él úgy, amint körülményei megengedik, minek csinál adósságokat, miért nem dolgozik és nem olvas, miért oly tudatlan és tanulatlan: s mindezekre ő kesernyésen mosolygott, sóhajtott s azt felelte: „Szerencsétlen, fölösleges ember vagyok!” vagy: „Mit akar ön tőlünk, hivatalmolyoktól?” vagy: „Majd talpra állunk.” Vagy bele kezdett hosszú galimatiaszokba Anyéginról,⁸ Pecsorinról,⁹ Byron Kainjáról, Turgenjev Bazarovjáról, akikről azt mondta: „Ezek a mi apáink hus és vér szerint.” Érti, kérem: hogy - azt mondja, - nem ő a hibás abban, hogy a hivatalos küldeményeket hetekig föl sem bontja, hanem iszik és másokat is itat, hanem hibásak Anyégin, Pecsorin és hibás Turgenjev, aki kigondolt egy elzüllött, fölösleges embert. Eszerint - amint látni tetszik - a hitványság oka nem ő benne magában keresendő, hanem valahol kint a végtelenségben... Ezen kívül: nemcsak ő maga az erkölcstelen hazug és haszontalan, hanem „mi, mi, a nyolcvanas évek emberei,” mi, a jobbágyság megszüntetésének áldozatai, akiket „megmételtyezett a civilizáció.” Egy szóval: kötelességünk belátni, hogy oly nagy ember, mint Lajevszkij, még bukásában is nagy. Az ő erkölcstelensége, műveletlenség és hitványkodása természet-történeti jelenség, amelyet az a szükségképpeniség szentesít, hogy itt az okok világra hatók, elemiek s hogy Lajevszkij előtt lámpát kell gyújtani,¹⁰ mert ő az idők, az áramlatok, az átörökölhetőség stb. végzetszerű áldozata. A hivatalnokok és hölgyek, akik őt hallották, mind óbégattak, én pedig sokáig nem bírtam megérteni, hogy kivel van dolgom; cinikussal-e vagy ügyes csalóval? Olyan kópék, mint ő, akik látszólag intelligensek, egy kis neveléssel bírnak és sokat beszélnek a saját nemes voltukról, értenek hozzá, hogy másokat félrevezessenek.

- Hallgass! - fakadt ki Szamojlenko; - nem engedem meg, hogy az én jelenlétemben megszólják a lehető legnemesebb embert.

- Ne szakíts félbe, Davidovics Sándor, - szólt hidegen Fon-Koren; - mindjárt bevégezem. Lajevszkij nem valami komplikált organizmus. Ime, az ő erkölcsi arcképe: reggel papucs, fürdő és kávé, azután ebédig papucs, ebéd és sör, öt órakor fürdés, tea és bor, azután makaó és hazudozás, tíz órakor vacsora és bor, éjfél után pedig alvás és la femme. Élete úgy be van foglalva ebbe a szűk programmba, mint a tojás a héjába. Ha jár, ha ül, haragszik, ír vagy örül:

⁸ Puskin hasonló című verses regényének hőse.

⁹ Lermontov „Korunk hőse” című korrajzának főszemélye.

¹⁰ Tudniillik, mint a szentképek előtt.

mindez a borra, kártyára, papucsra és nőkre vonatkozik nála. A nő az ő életében végzetes szerepet játszik. Maga beszéli, hogy már tizenhárom éves korában szerelmes volt, egy nővel élt, akinek jótékony hatása volt reá s akinek ő zenei képzettségét köszönheti. Másodéves korában kiváltott egy nyilvános házból egy prostituált nőt s azt fölemelte magához, vagyis szeretőjévé tette, ez félévig vele élt és visszaszökött a gazdasszonyához s ez a szökés neki sok lelki szenvedést okozott. Óh, ő annyira szenvedett, hogy ott kellett hagynia az egyetemet, s két évig tétlenül ült otthon. De ez még javára volt. Otthon összejött egy özvegyasszonnyal, aki azt tanácsolta neki, hogy hagyja ott a jogtudományi fakultást és menjen a filológiára. Ő azután úgy is tett. Elvégezvén a tanfolyamot, szenvedélyesen megszerette jelenlegi - mi? - férjes-asszonyát és kénytelen volt vele ide a Kaukázusba szökni - ideálokat keresni, mint ő mondja... Maholnap megunja ezt a szeretőjét is és visszaszökök Szent-Pétervárra, szintén ideálokat keresni.

- Honnan tudod? - dörmögött Szamojlenko, haragosan pislogva a zoológusra. - Jobb ha eszel.

Második tál ételnek halat adtak föl, lengyel szószzsal. Szamojlenko mindegyik kosztosa tányérjára egy-egy egész halat tett és sajátkezüleg öntött rá szószt. Mintegy két percig csend volt.

- A nő lényeges szerepet játszik minden ember életében, erről már nem lehet tenni, - mondá a diakónus.

- Igen, de milyen mértékben? Az asszony nálunk mindnyájunknál anya, vagy testvér, vagy feleség, vagy barát, Lajevszkijnál pedig minden és a mellett csak szerető. Nála a szerető az élet célja és boldogsága. Ő csak a nő miatt víg, szomorú, unatkozó vagy kiábrándult; ha sorsa rosszra fordul - oka a nő; ha új élet hajnala derül rá, ha ideálokra talál: itt is a nő játszsza nála a szerepet... Csak azok az olvasmányok vagy festmények tetszenek neki, amelyeknek tárgya a nő. Az ő véleménye szerint a mi korunk rossz, rosszabb a negyvenes és hatvanas éveknél csak azért, mert nem adhatjuk át magunkat egész az önfeledségig valamely szenvedélynek. Ha Lajevszkij tudós, vagy író volna, bizonyosan megajándékozná a világot valamely disszertációval, amelynek az lenne a címe, hogy: *A prostitúció a régi Egyiptomban*, vagy: *A nő a XIII. században*, vagy valami efféle. Az ilyen kéjenceknek a fejében bizonyosan van valami külön képződmény, amely nyomja az agyvelőt, és uralkodik annak egész pszihikája fölött. Figyelje meg csak Lajevszkijt, amikor valamely társaságban ül. Észre fogja venni, hogy amikor valamely általános kérdést vetnek föl, például a quadrátról, vagy az ösztönökről, ő félre ül, elnémul és nem hallgat oda; tekintete unott, kedvetlen, semmi sem érdekli, neki minden csak hitványság és szóra sem érdemes, de mihelyt himről és nőstényekről van szó, például arról, hogy a pókoknál a nőstény a megtermékenyítés után fölfalja a himet: szeme mindjárt az érdeklődés tüzeiben ég, arca földérikül, ő maga fölélikül. Minden gondolatának bármily nemes, fenkölt vagy közönyös legyen is az, egy és ugyanazon kiindulási pontja van. Ha az utcán megy vele az ember s ha szembe jön például egy számár... Ő mindjárt ilyenformát kérdez: „Ugyan kérem, mi lesz abból, ha a számár keveredik a tevével?” Hát még az álmok! Emlegette önnek vagy egyszer az ő álmait? Az nagyszerű! Hol azt álmodja, hogy a holdat akarja feleségül venni, hol azt, hogy a rendőrségre hívják, ahol ráparancsolnak, hogy éljen egy gitárral...

A diakónus hangosan fölkacagott. Szamojlenko a homlokát ráncolta és haragosan pislogott, nehogy ő is kacajra fakadjon, de nem bírta ki és ő is hahotázott.

- Hazudsz, - mondta aztán, könnyeit törölgetve, - istenecsce magad találtad ki.

IV.

A diakónus nagyon nevetős természetű volt s minden semmiségen addig tudott kacagni, míg az oldala nem nyilallott. Úgy látszott, mintha csak azért szeretett volna emberek közt lenni, mert mindenkinek van nevetséges oldala s mindenkinek lehet valami csúf-nevet adni. Szamojlenkot Tarantellának hitta, a katona-szolgáját gunárnak és egészen el volt ragadtatva, amikor egyszer Fon-Koren Lajevszkijt és Fjodorovna Nadezsdát mákvirágoknak nevezte... Minden figyelmét összeszedve nézett Lajevszkij arcára, úgy nézett, hogy még csak nem is hunyorított s látszott rajta, mint teltek meg szemei nevetéssel s mint vett erőt magán, hogy kitartsa odáig, amikor jókedve szabadon kicsattanhat s ő hempereghet a kacagástól.

- Az egy kívül-belül raffinált ember, - folytatta a zoológus, a diakónus pedig lesve a nevetető kifejezéseket, a legnagyobb figyelemmel nézett rá. - Ritkán lehet ily semmiséget találni. Testében ernyed, gyenge és vén s szellemében semmiben sem különbözik a hizott kereskedőtől, aki nem tesz egyebet, mint fal, iszik, puha párnán alszik és a kocsisával szeretkezik.

A diakónus újra kacagott.

- Ne röhögjön, diakónus, - szólt Fon-Koren, - ez már végre is ostoba. Én nem vettem volna ügyet az ő semmiségére, - folytatta aztán, megvárva, amíg a diakónus abbahagyja a kacagást, - elmentem volna mellette, ha ő nem lett volna oly veszedelmes. Veszedelmes volta mindenekelőtt abban rejlik, hogy sikerei vannak a nők körül s ilyenformán azzal fenyeget, hogy utódai is lesznek, vagyis hogy egy tucat Lajevszkijjal ajándékozza meg a világot, akik éppen oly romlottak, hitványok találnak lenni, mint ő. Másodszor: Lajevszkij a legnagyobb mértékben alkalmas arra, hogy inficiáljon. A makaóról és sörözésről már szóltam. Még csak egy-két év s meghódítja az összes kaukázusi partokat. Ön tudja, hogy a tömeg, kivált annak középső rétege, mennyire hisz az intelligenciában, az egyetemi képzettségben, a modor választékosságában és az irodalmi nyelvben. Bármily aljasságot kövessen is el ő, mind azt hiszik, hogy az jó, hogy annak úgy kell lenni, mert ő intelligens, liberális és egyetemet végzett férfit. Ezenkívül ő szerencsétlen ember, az idők áldozata s ez annyit jelent, hogy neki minden szabad.

- Kedves fiu, jó cimbora s oly elnéző az emberi gyengeségek iránt; beszédes, bőkezű, közlékeny, nem büszke, lehet vele iszogatni is, bolondozni is, fecsegni is. A tömeg, amely mindig hajlandó a vallásban és morálban az antropomorfizmusra, leginkább azokat a kisisteneket szereti, kiknek éppen olyan gyöngéi vannak, mint neki. Most már megítélheti ön is, hogy mily nagy tere van az inficiálásra. Ezenkívül ő ügyes színész is, ügyes képmutató s nagyon jól tudja: hányat ütött az óra. Vegye csak az ő komédiáit, példának okáért, ahogy ő a civilizációt veszi. Neki távoli fogalma sincs a civilizációról, hanem azért hallja csak, mit mond: „Ah, mennyire megviselt minket a civilizáció! Ah, mennyire irigylem a vadembereket, a természet fiait, akik nem ismerik a civilizációt!” Ebből persze azt kell érteni, hogy ő valamikor annak idejében egész lelkével csüggött a civilizáción, szolgálta azt, egészen át volt az által hatva, de az kifárasztotta, kiábrándította, megcsalta őt; ő Fauszt, második Tolsztoj. Schopenhauerrel és Spencerral úgy bánik, mint valami kis fiúkkal s atyailag veregeti a vállukat: no, Spencer öcsém, mi újság? Persze: ő sohasem olvasta Spencert, de milyen kedves, amikor könnyed iróniával azt mondja az ő hölgyéről, hogy az „olvasta Spencert!” És hallgatnak rá, és senki sem akarja megérteni, hogy ennek a sarlatánnak nemcsak arra nincs joga, hogy Spencerről olyan hangosan beszéljen, de még arra sem, hogy Spencernek a lába-nyomát megcsókolja. A civilizáció, az auktoritások, idegen oltárok közt turkálni, azokat sárral dobálni, komédiázva szólni felőlük csak azért, hogy a maga hitványságát és erkölcsi szegénységét elpalástolja, nem képes más, mint valamely nagyon is önhitt, felületes és aljas teremtmény.

- Én nem tudom, Kolya,¹¹ mit akarsz te ő tőle, szólt Szamojlenko, most már nem haragosan, hanem úgy nézve Fon-Korenre, mintha ő is vétkesnek érezné magát. - Ő is csak olyan ember, mint más. Persze: ő sincs hiba nélkül, de a korunkbeli eszmék magaslatán áll, szolgálja a hazát és hasznára van annak... Ezelőtt tíz évvel egy öreg úr szolgált itt mint főnök... rendkívül nagy eszű ember volt... hát az azt mondta volt...

- Elég, elég! - szakította őt félbe a zoológus; azt mondod: szolgál. De hogyan szolgál? Hát azzal, hogy ő itt megjelent, javultak a viszonyok? s a hivatalnokok jobbak, becsületesebbek és tisztességesebbek? Ellenkezőleg: ő az ő egyetemen szerzett intelligenciájának tekintélyével csak szentesítette azok erkölcsstelenségét s azok piszkához még hozzáadott két pudnyit¹² a magáéból. Ő csak a hónap huszadikán pontos, amikor a fizetését kell felvenni, a többi napokon otthon slappog a papucsával s olyan kifejezést igyekszik magára öltetni, mintha ő rendkívül szivességet tenne azzal az orosz kormányának, hogy a Kaukázusban vállalt hivatalt. Nem, Davidovics Sándor, ne védelmezd őt. Te egy cseppet sem vagy őszinte. Ha igazán szeretnéd és jóbarátodnak tartanád őt, akkor mindenekelőtt nem volnál közönyös az ő gyengeségei iránt, nem volnál iránta elnéző és az ő érdekében igyekeznél őt ártalmatlanná tenni.

- Hogy-hogy?

- Ártalmatlanná. Minthogy ő javíthatatlan, csak egy módon lehet őt ártalmatlanná tenni...

Fon-Koren az ujjával végig kanyarította álla alatt a nyakát.

- Vagy pedig befojtani a vízbe... vagy valami efféle... tette hozzá. Az ilyen embereket az emberiség érdekében okvetlenül meg kell semmisíteni. Okvetlenül.

- Ugyan mit beszélsz? - dörmögött Szamojlenko, fölemelve fejét és csodálattal nézett a zoológus nyugodt, hideg arcára. - Diakónus, mondja: mit beszél ez az ember? Megháborodtál?

- Nem ragaszkodom a halálos büntetéshez, - mondá Fon-Koren. - Ha be van bizonyítva, hogy a halálos büntetés nem helyes, hát akkor valami egyebet kell kigondolni. Ha Lajevszkijt nem lehet megsemmisíteni, nos: akkor különítsétek el, küldjétek dologházba...

- Mit mondasz? - szörnyűködött Szamojlenko. - Borssal, borssal! - kiáltott aztán kétségbeesett hangon, - látván, hogy a diakónus a halat bors nélkül eszi. - Te rendkívül nagy eszű ember vagy, hát hogy beszélhetsz így? A mi barátunkat, azt a büszke, intelligens embert dologházba küldeni!

- Ha büszke és ellenkezik, - vasra kell verni.

Szamojlenko már nem birt egy szót sem kimondani, csak az újjaival hadonázott; a diakónus ránézett elképedt és igazán nevetséges arcára és kacajra fakadt.

- Ne beszéljünk többet erről, - szólt a zoológus. - Csak ne feledd, Davidovics Sándor, hogy az őseink az olyanoktól, mint Lajevszkij, a létért való küzdelem által meg voltak védve; most pedig a mi kulturánk jelentékenyen meggyöngyöztette a küzdelmet s mi magunk vagyunk kénytelenek gondoskodni a hitványok és haszontalanok megsemmisítéséről, máskülönben ha a Lajevszkijek elszaporodnak, a civilizáció tönkre megy s az emberiség végképp elfajul. Mi leszünk a hibásak.

- Ha az embereket fel kell akasztani vagy a vízbe fojtani, - mondá Szamojlenko, - akkor inkább vigye el az ördög a civilizációdát és az emberiséget. Vigye el az ördög! Tudod mit mondok én neked: te a legtanultabb, a legnagyobb eszű ember és a haza büszkesége vagy, de elrontottak a németek. Igen, igen, a németek!

¹¹ A Miklós név diminutívuma.

¹² Pud = súlymérték, mázsa.

Szamojlenko attól az időtől kezdve, hogy eljött Dorpátból,¹³ ahol az orvosi tanfolyamokat végezte, ritkán látott németet s nem olvasott végig egyetlen német könyvet sem, de az ő véleménye szerint minden, ami a politikában és tudományban rossz, a németektől ered. Hogy hol vette ezt a fölfogást, azt ő maga sem tudta volna megmondani, de erősen tartotta hozzá magát.

- Igen, a németek! - ismételte még egyszer, - most pedig gyerünk teázni.

Mindhárman fölálltak s föltévén kalapjukat, kimentek a kis kertbe s leültek ott a vézna kőris-, körte- és gesztenyefák alá. A zoológus és diakónus az asztal mellett egy padra telepedtek, Szamojlenko pedig egy fonott, széleshátú székre ereszkedett le. A katona-szolga föladta a teát egy üveg sziruppal.

- Nagyon jól esik most egy csésze tea! - mondá Szamojlenko, szélesen elmosolyodva, s olyat sóhajtott, mintha hidegből forró fürdőbe ment volna; - nagyon jól esik.

Nagyon meleg volt, árnyékban vagy harmincöt fok. A forró lég meg sem mozdult, s egy hosszú pókháló, a mely a gesztenyefáról a földig ért, meg sem ingott.

A diakónus felvette a gitárt, a mely mindig ott hevert az asztal mellett a földön, fölhangolta s lassan, vékony hangon rákezdte: „A víg szeminaristák a csárda mellett álltak...”, de rögtön elhallgatott a nagy forróság miatt, letörülte homlokáról az izzadságot s fölnézett az izzó, kék égre. Szamojlenko elszundított; a hőségtől, csendtől és az édes ebédutáni álomtól, mely gyorsan lekötötte minden porcikáját, elgyengült, mintha megrészegedett volna; karjai lefittyentek, szemei aprók lettek, feje lecsuklott a mellére... Szinte könnyező ellágyulással nézett Fon-Korenra s a diakónusra és dörmögött:

- Az ifju generáció... A tudomány csillaga és az egyház szövétneke... Egyszer csak arra ébredünk, hogy ez a hosszúkabátos Alleluja metropolita lesz... aztán kezét kell neki csókolnunk... Miért is ne?... Segítse az Isten...

Erre mihamar fölharsant a hortyogása, Fon-Koren és a diakónus kiitták teájukat és kimentek az utcára.

- Maga megint a kikötőbe megy horgászni? - kérdezte a zoológus.

- Nem, nagyon meleg van.

- Jöjjön hozzám. Becsomagol nálam egy küldeményt és egyet-mást lemásol. Aztán majd egyúttal arról is beszélgetünk, hogy mivel lehetne magának foglalatostkodni. Mert dolgozni kell, diakónus! Így élni nem lehet.

- Az ön szavai igazak és logikusak, - felelt a diakónus, - de az én restségem, semmittevésém oka az én életpályámban rejlik. Hiszen a helyzet bizonytalansága lényegesen elősegíti az ember apátiáját. Az Isten tudja, hogy végképpen küldtek-e engem ide, vagy csak ideiglenesen; itt én bizonytalanságban élek, a jegyesem pedig ott hervad az apjánál és unatkozik. Aztán meg az igazat megvallva: az agyvelőm itt meggerjed ettől a hőségtől.

- Ez mind ostobaság! - mondá a zoológus; - a hőséghez is hozzá lehet szokni, meg diakónusné asszonyom nélkül is meg lehet élni. Csak nem kell kényeskedni. Fegyelmeznie kell magát az embernek.

¹³ Német lakosságú oroszországi város (legújabb néven Jurjevo), a hol 1892-ig az egyetem tanyelve is német volt.

V.

Fjodorovna Nadezsda reggel fürödni ment s a cseléd, Olga, utána vitte a korsót, réz tálat, lepedőket és szivacsot. A kikötőben két ismeretlen hajó állt, piszkos fehér kéményekkel; amint látszott: idegen, teherhajók. A kikötő előtt fehérruhás, fehér cipős emberek jártak és hangosan kiabáltak franciául, amire a hajókról felelgettek nekik. A város kis templomában vígan harangoztak.

- Ma vasárnap van, - jegyezte meg elégedetten Fjodorovna Nadezsda.

Egészen jól érezte magát és vidám, ünnepi hangulatban volt. Új, bő ruhájában, bolyhos, férfias kabátkájában és nagy szalmakalapjában, amelynek széles karimája fülei mellett mélyen le volt hajtva, úgy, hogy arca olyformának látszott, mintha egy kosárból mosolyogna ki, Fjodorovna Nadezsda igen kedves alak volt. Arról gondolkozott, hogy az egész városban csak egy fiatal, szép, művelt asszonyka van, és az ő, s hogy egyedül csak ő tud olcsón, csinosan és ízléssel öltözni. Például ez a ruha csak 82 rubelbe került, pedig milyen csecsés! Az egész városban egyedül csak ő az, aki a férfiaknak tetszhetik, férfi pedig sok van, s ezek akár akarják, akár nem, kénytelenek Lajevszkijt irigyelni.

Fjodorovna Nadezsda örült annak, hogy Lajevszkij vele szemben az utóbbi időkben hideg, tartózkodó, udvarias, sőt időnkint vakmerő és goromba is volt. A Lajevszkij magaviseletére, lenéző, hideg, vagy különös, megmagyarázhatatlan tekinteteire ő régebben könnyekkel, panaszokkal és azzal a fenyegetéssel válaszolt volna, hogy itt hagyja, vagy éhhalállal öli meg magát, most azonban feleletül csak elpirul, bocsánatkérőleg néz rá és örül, hogy ez nem becézi őt. Ha Lajevszkij őt szidná vagy fenyegetné, az még jobb és kellemesebb volna, mint-hogy ő teljes mértékben hibásnak érezte magát Lajevszkijjal szemben. Hibásnak érezte magát először abban, hogy nem osztozott Lajevszkijnek a munkával összekötött életmódra vonatkozó ábrándjaiban, amelyekért az otthagya Szent-Pétervárt s idejött a Kaukázusba, s ő, Fjodorovna Nadezsda, meg van győződve, hogy Lajevszkij az utóbbi időkben éppen ezért haragudott. Mikor ő Lajevszkijjal ide utazott, azt hitte, hogy itt mindjárt az első napon egy kedves kis fészket talál a tengerparton, aztán egy helyes, árnyas kis kertet madarakkal és patakokkal, amely kertben ő virágokat és zöldséget plántálhat, kacsát és tyúkot tenyészthet, látogatóba fogadhatja a szomszédokat, gyógyíthatja a beteg parasztokat s népies könyveket osztozathat ki köztük. S kisült, hogy a Kaukázus, - csupa kopasz hegy, erdő és völgy, ahol sokáig kell egy valamire való helyet keresgélni, rendezkedni, ahol szomszédok egyáltalában nincsenek, hanem a helyett van szörnyű hőség, és a cserkeszek kirabolhatják az embert. Lajevszkij nem igyekezett magának valami külön hivatal-főnökséget szerezni s ő ennek örült és mindketten mintegy hallgatag megegyeztek abban, hogy soha föl se említsék a munkával összekötött életmódot. Lajevszkij hallgatott, - gondolta Fjodorovna Nadezsda, - tehát azért haragszik ő reá, mert ő is hallgat.

Másodszor: ő a Lajevszkij tudta nélkül összevásárolt Acsmianov boltjában mintegy háromszáz rubel ára holmit. Vett lassankint hol ruhaszövetet, hol selymet, hol napernyőt s észrevétlenül fölszaporodott az adósság.

- Még ma megmondom ezt neki, - határozta el magában, de rögtön elgondolta, hogy tekintve Lajevszkijnek jelenlegi hangulatát, aligha volna tanácsos most adósságokat emlegetni.

Harmadszor: ő már két ízben elfogadta Lajevszkij távollétében Kirilin hadnagy látogatását: egyszer egy reggel, amikor Lajevszkij fürödni ment, máskor pedig éjfélkor, amikor Lajevszkij valahol kártyázott. Mikor erre visszaemlékezett, Fjodorovna Nadezsda egészen meghökkent és a cselédjére tekintett, mintha attól félt volna, hogy az meghallja az ő gondolatait. A hosszu,

túrhetetlenül meleg, unalmas napok, a gyönyörű hangulatos esték és éjszakák, aztán ez az egész élet, amelynél reggeltől estig nem tudja az ember, hogy hogyan ölje meg az időt, aztán meg az a mindig visszatérő gondolat, hogy ő a legszebb és legfiatalabb asszony a városban s hogy az ő fiatalága haszontalanul vész el, meg maga Lajevszkij, aki becsületes, ideális, de egyhangu, aki örökké papucsban csámpáskodik, körmét rágja és kiállhatatlan az ő szeszélyeivel: mindezek egyttvéve idézték elő azt, hogy őt lassankint vágyak lepték meg s ő, mint egy örült, éjjel-nappal mindig csak egyre gondolt. Léleketvételében, tekintetében, beszéde hangjában és járásában ő csak egy vágyat érzett; a tenger moraja azt mondja neki, hogy szeretni kell, az esti szürkület ugyanazt, a hegyek, - ugyanazt... S mikor Kirilin hadnagy udvarolni kezdett neki, nem volt ereje...

Most az idegen hajók és fehérruhás emberek valahogyan egy nagy teremre emlékeztették őt; a francia szavakkal együtt fülébe hangzott a keringő zenéje is, keblét oktalan öröm remegtette meg. Szeretett volna táncolni és franciául beszélni.

Örömmel gondolta, hogy az ő hűtlenségében nincs semmi rendkívüli. Hűtlenségében az ő lelke nem részes; ő szereti tovább is Lajevszkijt s ez abból látszik, hogy féltékeny Lajevszkijra, sajnálja őt és unatkozik, ha nincs otthon. Kirilin pedig ostobának, nevetlennek és közönségesnek bizonyult; már szakított is vele és vége mindennek. Ami volt, az elmúlt, ehhez senkinek semmi köze, ha Lajevszkij megtudja is a dolgot, el sem hiszi.

A part mellett csak a nők számára volt egy fürdő, a férfiak a szabadban fürödtek. Belépve a fürdőbe, Fjodorovna Nadezsda ott egy éltés nőt talált, Bitjugovna Konsztantinovna Máriát, egy hivatalok feleségét, s ennek tizenöt éves gimnázista¹⁴ lányát, Katát. Mindketten egy lócán ültek és fürödni készültek. Konsztantinovna Mária jólelkű, szentimentális, ceremóniás és módos személy volt s vontatottan és patetikusan beszélt. Harminckét éves koráig nevelőnő volt, aztán férjhez ment Bitjukov hivatalnokhoz, egy kis, kopasz emberkéhez, aki haját előre szokta fésülni és igen csendes természetű. Konsztantinovna Mária még most is szerelmes volt belé, féltékeny volt reá, a „szerelem” szóra elpirult és mindenkit biztosított arról, hogy ő nagyon boldog.

- Drágám! - mondá ünnepiesen, meglátván Fjodorovna Nadezsdát, s olyan kifejezést öltve arcára, amelyet az ismerősök mind mandulaszerűnek neveztek. - Milyen öröm, hogy eljött, kedvesem! - Együtt fogunk fürödni, - ez nagyszerű!

Olga hamar levetette ruháját és ingét s hozzáfogott úrnője vetkeztetéséhez.

- Ma nincs olyan forróság, mint tegnap volt, ugy-e? - mondá Fjodorovna Nadezsda, összehúzódva a cseléd érdes érintésétől. - Tegnap majd meghaltam a hőségtől.

- Óh, igen, kedvesem. Én magam is majd elvesztem. Képzeld csak: tegnap háromszor fürödtem... képzeld, kedvesem, háromszor! Még Alexandrovics Nikodém is megharagudott. „Ugyan, kérlek, Masa,¹⁵ - azt mondja, - mi jut eszedbe?”

- Ugyan, hogy lehet valaki ennyire nem szép? - gondolta magában Fjodorovna Nadezsda, rátekintve Olgára és a hivatalnoknóra; azután Katára nézett és azt gondolta: „a leányka nem egészen csúnya”. Azután fenhargon megszólalt: - A kegyed Alekszandrovics Nikodémja nagyon, nagyon kedves ember! Én egész szerelmes vagyok belé.

- Hahaha! - nevetett Konsztantinovna Mária, de erőltetve. - Ez nagyszerű!

¹⁴ Oroszországban női gimnáziumok vannak.

¹⁵ Mária diminutívuma.

Levetkőzvéen, Fjodorovna Nadezsda repülni szeretett volna. S úgy tetszett neki, hogy ha meglengetné karjait, kétségtelenül föl is repülne.

Aztán úgy vette észre, hogy Olga lenézi az ő fehér bőrét. Olgának, egy katona fiatal feleségének, törvényes férje volt, ugyanazért úrnőjénél különbnek tartotta magát. Fjodorovna Nadezsda azt is érezte, hogy Konsztantinovna Mária és Kata nem sokra becsülik őt és félnek tőle, ez kellemetlen volt, s hogy jobb véleményt keltsen maga felől, megszólalt:

- Nálunk Szent-Pétervárott most javában folyik a nyaralás. Nekem és férjemnek tömérdek ismerősünk van. El is kellene menni meglátogatni őket.

- A kegyed férje, ha jól tudom, mérnök? - kérde félényken Konsztantinovna Mária.

- Én Lajevszkijről beszélek. Neki igen sok ismerőse van. De fájdalom, az anyja büszke arisztokrata... és igen korlátolt...

Fjodorovna Nadezsda nem fejezte be, hanem beugrott a vízbe. Utána Konsztantinovna Mária és Kata is bemásztak.

- Az emberek közt nagyon sok előítélet van, - folytatta Fjodorovna Nadezsda, - s nem olyan könnyű velök meglenni, mint látszik.

Konsztantinovna Mária, aki arisztokrata családoknál volt nevelőnő és ismerte a nagyvilági szokásokat, azt felelte:

- Óh, igen! képzelje csak, kedvesem, Garatynszkijéknál a reggelihez is, az ebédhez is át kellett öltözködni úgy, hogy én a fizetésemén kívül még ruhára valót is kaptam, mint a színésznő.

S odaállt Fjodorovna Nadezsda és Kata közé, mintha meg akarná óvni leányát attól a víztől, amely Fjodorovna Nadezsdát mosogatta. A nyitott ajtón át, amely a nyílt tengerre vezetett, látható volt, hogy a fürdőháztól mintegy száz lépésnyire valaki a szabadban uszott.

- Mama, az a mi Kosztyánk!¹⁶ - szólt Kata.

- Ah, ah! - lelkendezett ijedten Konsztantinovna Mária; - ah! Kosztya! - kiáltott rá, - fordulj vissza.

Kosztya, egy körülbelül tizennégy éves gimnázista, anyja és nővére előtt kérkedni akarván bátorságával, tovább uszott, de hamar elfáradt és sietett vissza; látni lehetett elkomolyodott, fáradt arcán, hogy nem bizott a saját erejében.

- Mennyi baj van ezekkel a fiúkkal, kedvesem, - mondá Konsztantinovna Mária megjuhászodva; - egyszer csak azon veszi észre magát az ember, hogy kitörték a nyakukat. Képzelje csak: mikor a férjem Lipeckben szolgált, Kosztya fölmászott egy magas fára, aztán nem tudott lejönni: egy parasztot kellett érte fölküldeni. Hát nem könnyen eshetik ilyenkor baj? Ah, kedvesem, mily kellemes, de egyuttal mily nehéz dolog anyának lenni! Mindentől rettegni kell.

Fjodorovna Nadezsda föltette szalmakalapját s kivetette magát a nyílt tengerre. Eluszott vagy négy ölnyire s hanyatt feküdt. Láta a tengert a láthatárig; látta a hajókat, a parton az embereket, a várost s mindez a forrósággal és az átlátszó, kellemes habokkal együtt fölizgatta őt, azt suttogva neki, hogy élni kell, élni... Mellette gyorsan, a habokat és a levegőt energikusan szeldelve iramlott el egy vitorlás ladik; a kormányánál ülő férfi ránézett s neki jól esett, hogy ránéznek...

Megfürödvén, a hölgyek felöltözködtek és együtt indultak vissza.

¹⁶ Konsztantin diminutivuma.

- Nekem másodnapos hideglelés van, de meg se szylem, - szólalt meg Fjodorovna Nadezsda megnyaldosva a víztől sóízű ajkait és mosolylyal viszonzva az ismerősök köszönetéseit. - Én mindig ilyen gömbölyű voltam s úgylátszik: most még jobban megteltem.

- Az, kedvesem, a hajlamtól függ. Ha valakinek nincs hajlandósága a hizásra, mint például nekem, azon nem segít semmiféle koszt. De, kedvesem, kegyed egészen eláztatta a kalapját.

- Sebaj, majd kiszárad.

Fjodorovna Nadezsda megint meglátta a fehérruhás embereket, akik a parton jártak és franciául beszéltek - s valahogyan megint örömtől remegett kebele és homályosan rémlett előtte valami nagy terem, amelyben ő valamikor táncolt, vagy amelyről talán valamikor álmodott.

Konsztantinovna Mária megállt az ő kapujok előtt s meginvitálta Fjodorovna Nadezsdát, hogy térjen be egy kis pihenőre.

- Jöjjön be, drágám! - szólt könnyörgő hangon, de ugyanakkor félve nézett Fjodorovna Nadezsdára s látni lehetett arcán azt a reménykedést, hogy Fjodorovna Nadezsda nem fogadja el a meghívást.

- Kész örömmel! - mondá Fjodorovna Nadezsda, - hiszen tudja kegyed, mennyire szeretek kegyeteknél lenni.

S bement. Konsztantinovna Mária leültette, megkínálta kávéval és finom süteménnyel, azután megmutatta neki volt növendékei, a Garatynszkij leányok fotografiáit, akik már mind férjnél vannak, hasonlóképp megmutatta a Kata és Kosztja iskolai bizonyítványait; a klasszifikációk igen jók voltak, de hogy még jobbaknak lássanak, Konsztantinovna Mária sóhajtozva panaszkodott, hogy milyen nehéz most a gimnáziumokban tanulni! Igyekezett a vendég kedvében járni, de egyuttal sajnálta azt és bántotta az a gondolat, hogy Fjodorovna Nadezsda jelenléte rossz hatással lehet a Kata és Kosztja erkölcsösségére s örült, hogy az ő Alekszandrovics Nikodémja nincs otthon. Attól félt, hogy Fjodorovna Nadezsda jelenléte még Alekszandrovics Nikodémra is rossz hatást gyakorolhatna.

Míg a vendéggel beszélgetett, Konsztantinovna Máriának sohasem ment ki az eszéből, hogy ma este piknik lesz s hogy Fon-Koren nagyon megkérte őt: nehogy erről valahogy említést tegyen a „mákvirág”, tudniillik Fjodorovna Nadezsda előtt, de - egész véletlenül elszólta magát, amitől aztán nagyon megijedt és zavarában azt mondta:

- Reményem, kegyed is eljön...

VI.

Elhatározták, hogy kimennek a városból hét versztányira a dél felé vezető úton, megállnak ott egy duhán¹⁷ mellett, ahol két patak összefolyik: a Feketepatak és a Sárgapatak, s ott hallevest főznek. Hat órakor indultak el. Legelől egy bricskában Szamojlenko és Lajevszkij ment, utánuk háromfogatu hintóban Konsztantinovna Mária, Fjodorovna Nadezsda, Kati és Kosztja; ezek vitték az elemőzsiás kosarat és edényeket is. A harmadik fogaton Kirilin hadnagy s a fiatal Amcsijanov mentek; ez utóbbi ugyanazon Amcsijanov kereskedő fia, akinek Fjodorovna Nadezsda háromszáz rubellel tartozott; ugyancsak a harmadik fogaton ült, háttal, lábait maga alá húzva Alekszandrovics Nikodém, egy kis, rendes emberke, halántékára fésült hajjal. Legutól Fon-Koren és a diakónus hajtottak. A diakónus lábánál egy kosár hal volt.

- Jobbrrrra! - kiáltott Szamojlenko teljes torokból, amikor egy-egy arba,¹⁸ vagy egy számaron ülő abház jött velök szembe.

- Két év mulva, amikor lesz elég költségem, s találok alkalmas embereket is, expedícióra megyek, - magyarázta Fon-Koren a diakónusnak. - Végigmegyek part mentében Vladivosztoktól a Bering-szorosig, onnan pedig a Jeniszej torkolatáig. Mappát rajzolunk, tanulmányozzuk a faunát és flórát s tüzetesen foglalkozunk geológiával, antropológiai és etnografiai kutatásokkal. Öntől függ, hogy eljőjön velem vagy sem.

- Az lehetetlen, - felelt a diakónus.

- Miért?

- Én másoktól függök, családos ember vagyok.

- Diakónusné asszonyom önt elbocsátja. Az ő megélhetését biztosítjuk. Még jobb volna, ha a közös ügy érdekében rávenné őt, hogy lépjen be apácának s így alkalom adódnék önnek is, hogy szerzetes legyen s az expedíciót, mint lelki atyja kísérje el. Én ezt ki tudom vinni.

A diakónus hallgatott.

- Érti ön jól a papi teendőket? - kérdezte a zoológus.

- Gyengécskén.

- Hm... Én ebben a tekintetben nem tudok önnek utmutatásokat adni, mert én magam sem vagyok jártas a teológiában. Írja ön össze azokat a könyveket, amelyekre szüksége van s én majd a télen mind megküldöm önnek Szent-Pétervárról. El kell önnek olvasni a papi utazók útleírásait is; ezek közt találkozik néhány kitűnő etnológus és néhányan jártasak a keleti nyelvekben. Ha megismerkedik ön ezek szokásaival, sokkal könnyebben foghat a dologhoz. Nos, és a meddig nincsenek könyvek, ne labodázza el az időt hiába, járjon el hozzám s addig is megismertetem önt a kompaszszal, szektánszal, átveszszük a meteorológiát. Mindez szükséges.

- Úgy, úgy, - dörmögött a diakónus, azután elnevette magát. - Én középső Oroszországban kértem magamnak helyet s az esperes bátyám meg is ígerte, hogy közbenjár. Ha már most én önökkel elutazom, akkor kisül, hogy hiába alkalmatlankodtam nekik.

- Nem értem az ön habozását. Ha tovább is közönséges diakónus lesz ön, akinek csak vasárnaponként van dolga, a többi napokon pedig henyél, akkor tiz év mulva is csak az lesz, ami

¹⁷ Tatár csárda.

¹⁸ Tatár szekér.

ma, legfőlebb a bajusza és szakála lesz nagyobb, - míg ellenben ha résztvesz az expedícióban, ugyanazon tíz év alatt egészen más ember lesz belőle, arra az öntudatra fog ébredni, hogy valami történt vele.

A hölgyek kocsijából sikoltozások hallatszottak. A kocsik olyan úton haladtak, amely meredek sziklafalakba volt vágva s úgy tetszett nekik, mintha az út legszélén mennének s mindjárt lezuhannának a mélységbe. Jobbra a tenger terült el, balra egyenlőtlen sziklafalak meredeztek fekete foltokkal, sárga erekkel és kuszó gyökerekkel, felülről pedig lehajolva, mintegy szörnyűködve és kíváncsisággal néztek le a bodros fenyők. Néhány perc múlva újra csiri-csári és kacagás hallatszott a hölgyek kocsija felől: egy roppant, lefüggő szikla alatt kellett elhajtani.

- Nem értem, miért is megyek én most veletek, - mondá Lajevszkij, - mily ostobaság! Nekem északra kell mennem, futnom, menekülnöm, s én - tudja az ördög miért - megyek erre az ostoba piknikre.

- Nézd csak, milyen panoráma, - szólt Szamojlenko, amikor a lovak balra fordultak és a Sárgapatak völgye előtűnt, maga a patak fölcsillant az ő sárgaságával, zavarosságával.

- Ez semmi, Szásá,¹⁹ én nem látok ebben semmi szépet, - felelt Lajevszkij. - Aki mindig a természet szépségében gyönyörködik, az elárulja, hogy nagyon szegény a fantáziája, ahhoz képest, amit nekem az én fantáziám nyújt, ezek a patakok és sziklák csupa potomság.

A kocsik már a patak partján mentek. A magas, hegyes partok lassankint összefutottak, a völgy keskenyedett s elül tölcésalakban ment össze; a köves hegyet, amely mellett elmentek, a természet roppant szikladarabokból alkotta össze, ezek a szikladarabok oly roppant erővel neheztedek egymásra, hogy Szamojlenko valahányszor rájuk nézett, önkénytelenül is nyögni kezdett. A sötét, szép hegyeket itt-ott szűk völgyek és hasadékok vágják át, amelyekből nyirkos szellő és titokzatosság áramlott a kocsikázókra; a hasadékon át más, sötét, rózsaszínű, lila, füstölő és csillogó hegyek látszottak. Amikor egy-egy hasadék előtt elhajtottak, a távolból locsogó vizesés zaja hallatszott.

- Ah, átkozott hegyek! hogy meguntam már őket, - sóhajtott Lajevszkij.

Ott, ahol a Feketepatak a Sárgapatakba ömlött s tintaszerű fekete víz keverte a sárgát, mintegy birkózva vele, állott a tatár Kerbalaj duhánja, tetején orosz zászlóval, a következő, nagybetűs, krétával mázolt fölírással: *Kellemes duhán*. A csárda körül sövénynyel bekerített kis kert volt, melyben asztalok és lócák álltak; az apró elkényszeredett bokrok közül egyetlen sötét szép ciprusfa emelkedett ki.

Kerbalaj, egy kis, mozgékony tatár, kék ingben, fehér kötővel állt az úton és kezét a hasán átfonva, mélyen meghajtotta magát az érkező kocsik előtt s mosolyogva mutatta ki fényes, fehér fogait.

- Jó napot, Kerbalaj, - kiáltott rá Szamojlenko; - mi egy kicsit tovább hajtattunk, te pedig cipelj oda szamovárt és székeket. Gyorsan!

Kerbalaj intett nyírott fejével s valamit motyogott, de csak az utolsó kocsiban ülők hallhatták meg, hogy: „van pizstráng is, nagyságos uraim”.

- Hozd el, hozd el, - felelt neki Fon-Koren.

A duhantól mintegy ötszáz lépésnyire a kocsik megálltak. Szamojlenko egy kis rétet választott ki; ezen itt-ott kőtuskók voltak, (amelyek alkalmasak voltak ülésre), meg egy vihar által ki-döntött fa, a földből kifordult mohos gyökérrel és kiszáradt, sárga tűlevelekkel. A patakon

¹⁹ Sándor diminutívuma.

apalló volt, a tulsó parton pedig négy magas lábon valami pajtaféle, amelyben kukoricát szárítottak; ennek ajtajától a földig lépcső vezetett.

Az első benyomás mindnyájuknál az volt, hogy innen ők soha ki nem kászolódnak. Minden oldal felől hegyek meredeztek. A patak zúgott, a tücskök csiripeltek.

- Nagyszerű, - mondá Konsztantinovna Mária, elragadtatásában mély lélekzetet véve. - Gyerekek, nézzétek, mily szép! Milyen csöndesség!

- Csakugyan nagyon szép, - szólalt meg Lajevszkij, akinek a látvány megtetszett, de amikor az égre nézett, majd pedig a duhán kéményéből fölpanyargó kék füstre, egyszerre elszomrodott; - valóban nagyon szép, - tette hozzá.

- Andrejevics Iván, írja le ezt a szép tájképet, - mondá szinte könnyes szemmel Konsztantinovna Mária.

- Minek? - kérdezte Lajevszkij, - az egyszerű benyomás különb minden leírásnál. A színek és hangok azon gazdagságát, amelyet bármely szemlélő a természettől benyomás útján nyer, az írók képtelen, fölismerhetetlen módon szokták elfecsegni.

- Vajjon? - kérde Fon-Koren, a legnagyobb kőtuskót keresve ki a patak partján, s igyekezve arra fölkapaszkodni; - vajjon? - ismétlé kihívóan nézve Lajevszkijra. Hát *Rómeó és Julia*? hát például Puskin Sándor *Ukrajnai éjszakája*? a természet ezek előtt térdet-fejet hajthat.

- Meglehet, - felelt Lajevszkij, aki rest volt gondolkozni és vitázni. - Egyébiránt, - mondá kis szünet multán, - mi az a „Rómeó és Julia” az ő lényegében? A szép, poétikus, szent szerelem rózsa, melylyel el akarják fedni a piszkot. Rómeó csak olyan állat, mint más.

- Akármiről beszél az ember önnel, ön mindent visszavisz a...

Fon-Koren ránézett Katira és nem fejezte be, amit mondani akart.

- Mire viszek vissza mindent? - kérdezte Lajevszkij.

- Ha például azt mondja az ember önnek, hogy milyen szép a szálló gerezdje, ön erre azt feleli: „igen, de milyen csunya az, mikor a szállószemeket a gyomor emészti”. Minek ilyen mondani? Nem új, és... általában igen furcsa szokás.

Lajevszkij tudta, hogy őt Fon-Koren nem szerette, ugyanazért félt tőle s jelenlétében úgy érezte magát, mintha szűk volna neki a hely, ahol áll s mintha valaki állana a háta mögött. Nem felelt semmit, csak félre ment és nagyon sajnálta, hogy kijött.

- Uraim, tessék gallyat, perjét szedni, hogy tüzet rakhassunk, - vezényelt Szamojlenko.

Mindenki elfutott s a helyszínen csak Kirilin hadnagy, Amcsijanov és Alekszandrovics Nikodém maradt. Kerbalaj széket hozott, a földre szőnyeget terített s néhány üveg bort rakott egy bokor tövébe. Kirilin, egy magas, mutatós férfi, aki kivétel nélkül köpönyeget viselt a kabátja fölött, büszke magatartásával, fontoskodó járásával s erős, kissé rekedtes hangjával a vidéki, fiatalabb rendőr-kapitányokra emlékeztetett; ha borosüveget vagy vendéglőasztalt látott, mindig jobban érezte az ő fontosságának mivoltát, s ezt igyekezett ki is mutatni.

- Mit hoztál, te számár? - kérdezte Kerbalajtól, - azt mondtam, hogy erős bort hozz, te meg mit hoztál, te kutyafejű tatár? He? Mi?

- Hiszen nekünk magunknak is elég borunk van, Alekszejevics Jegor, - jegyezte meg szerényen és udvariasan Alekszandrovics Nikodém.

- Hogyan? de én azt akarom, hogy én is adjak bort. Én részt veszek a piknikben s azt hiszem: teljes jogom van nekem is hozzájárulni a magaméval. Hozz tíz üveg pecsenyebort.

- Minek annyi sok? - csodálkozott Alekszandrovcics Nikodém, tudván, hogy Kirilinnak pénze sincs.

- Húsz üveget! - kiáltott Kirilin.

- Jól van, - súgta oda Amcsijanov Alekszandrovcics Nikodémnek, - én majd megfizetem.

Fjodorovna Nadezsda víg, szinte csapongó hangulatban volt. Szeretett volna ugrálni, kacagni, kiabálni, ingerkedni, kacérkodni. Olcsó, kékpetyyes ruhájában, csinos cipőiben és szalma-kalapjában maga-magának is kicsinek, egyszerűnek s oly légiesnek tetszett, mint a lepke. Rászaladt az ingó pallóra s egy pillanatig a vízbe nézett, hogy feje megszédüljön, aztán föl-sikoltott s nevetve futott át a tulsó partra a pajta felé. Hallotta Kirilin erős hangját s eszébe jutott, hogy Kirilin berúghat és mindent kifecsegve botrányt csinál, de mihamar megnyugtatta magát azzal, hogy a hadnagynak senki sem hisz. Attól a gondolattól, hogy ez a szégyenletes, ostoba regény ő rá nézve nyomtalanul eltűnt s többé vissza sem jön, még vígabb lett. Fölment a lépcsőn a pajtába s megijedt ott a sötétől, aztán visszafutott a pallóhoz s úgy tetszett neki, hogy valamennyi férfi gyönyörködik ő benne, még Kerbalaj is. Amint a gyorsan közeledő alkony homályában a fák árnyai egybefolytak a hegyekkel, a lovak a kocsikkal, s a duhán ablakaiban fölcsillant a világítás, fölment a kövek és bokrok közt vezető ösvényen a hegyre s ott egy kőre leült.

Lent már égett a tűz. A tűz körül fölgyűrt ingújjakkal forgolódott a diakónus s fekete alakja mint a kör rádiusza forgott a tűz körül, és fát rakott a tűzre s egy hosszú botra kötött kanállal kavarta a bográcsot. Szamojlenko rézvörös arccal sürgött-forgott a tűz körül, mint otthon a konyhában és lelkendezve kiabált:

- Hol a só, uraim? Tán otthon felejtettük? mit ülnek le, mint valami földesurak s hagynak engemet magamat fáradni?

A kidőlt fa sudarán egymás mellett ültek Lajevszkij s Alekszandrovcics Nikodém és gondolatokba merülve nézték a tüzet. Konsztantinovna Mária, Kati és Kosztya kiszedték a kosárból a teakészletet és tányérokat. Fon-Koren karjait összefonva s egyik lábát egy kőre helyezve a patak partján állt és valamiről gondolkozott. A tüztől vetett vörös foltok az árnyakkal együtt szaladgáltak a földön az emberi alakok körül, reszkettek a hegyoldalon, a fákon, a pallón, a pajtán; a tulsó parton a partomladékot egészen megvilágította a tűz fénye, letükröződve a gyorsan futó vízben.

A diakónus elment a halért, amelyet a parton tisztogatott és mosott Kerbalaj, de félúton megállt és széjjelnézett.

- Istenem, beh szép itt minden! - gondolta magában; - emberek, kövek, tűz, sötétség, formátlan fa, - egyéb semmi, mégis oly szép!

A tulsó parton, a pajta mellett ismeretlen alakok tűntek föl. Minthogy a tűzfény szerte kalandozott, a füst éppen arra az oldalra húzódott, nem lehetett ez alakokat egyszerre mind meglátni, hanem hol egy prémes sapka és ősz szakáll látszott, hol egy kék ing, hol válltól térdig érő rongyos ruha és övbe dugott hosszú tőr, hol fiatal, barna, fekete szemöldökű arc. Ezek közül mintegy öten a földön ültek, a többi pedig bement a pajtába. Egyikőjük az ajtóban a tűz felé háttal állt és kezét hátra téve, valamit beszélt, valószínűleg valami érdekeset, mert mikor Szamojlenko gallyat dobott a tűzre s az fölziporkázott és teljesen megvilágította a pajtát, látni lehetett, hogy az ajtóból két figyelmesen hallgató fő nyújtózott előre s hogy azok, akik körben ültek, szintén odafordultak és hallgatták az elbeszélést. Kis idő múlva a körben ülők valami melódikus, hosszan nyújtott, nagybőjti énekhez hasonló dalba kezdtek. A diakónus rájuk hallgatva arra gondolt, hogy mi lesz belőle tíz év múlva, ha visszakerül az expedícióból, ő belőle, aki fiatal misszionárius, neves író és érdekes multu ember lesz; fölszentelik őt

archimandritának, azután püspöknek; a székesegyházban fog misézni, aranyos főpapi süvegben jön ki az oltár elé s megfüstölve a tömjénezővel a roppant sokaságot, rákezdi, hogy: „Nézz le, Uristenünk, a magasból.” A gyerekek kara pedig angyali hangon felel rá: „Szent Istenünk!”

- Diakónus, hol a hal? - kiáltott rá Szamojlenko.

Visszamenve a tűzhöz, a diakónus elképzelte továbbá: mint megyen forró juliusi nappal a poros úton a bucsújárás; elől a parasztok a zászlókkal, az asszonyok és gyerekek a szent képekkel, ezeket követi a gyerekek énekkara s a kántor fölötött állal, hajában néhány ki nem fésült szalmaszállal, azután következik ő, a diakónus, azután a pap a kereszttel, hátul pedig a parasztok, asszonyok és gyermekek hada tódul; jelen van a tömegben a papné és a diakónusné is, egyszerű fejkendőben... Az énekkar énekel, a gyerekek vékonyan ordítanak, a mezőn szól a pitypalatty, a levegőben csattog a pacsirta... Most megállnak, meghintik a gulyát szentelt vízzel... Azután megint tovább mennek s térdre borulva imádkoznak esőért. Erre következik a reggelizés, beszélgetés.

- Ez is nagyon szép, - gondolá a diakónus.

VII.

Kirilin és Amcsijanov fölmentek az ösvényen a hegyre. Amcsijanov elfáradt és megállt. Kirilin pedig odament Fjodorovna Nadezsdához.

- Jó estét, - szólt, kezét sapkájához emelve.

- Jó estét.

- Ige-en, - mondá Kirilin, fölnézve az égre és elgondolkozva, - ige-en.

Dacára nagyszerű köpönyegének és fontoskodó természetének, félénk volt és zavarba jött.

- Mit igen? - kérdé Fjodorovna Nadezsda, észrevévén, hogy Amcsijanov minden mozdulatokra figyel.

- Eszerint hát, - kezdé lassan a hadnagy, - a mi szerelmünk elhervadt, úgyszólván: mielőtt virágot hajtott volna. Hogy értem ezt? Kacérság ez a kegyed részéről, asszonyi diplomácia, vagy...

- Az egy tévedés volt! Hagyjon engem békében! - szólt élesen Fjodorovna Nadezsda, undorral tekintve a hadnagyra s azt kérdezve magától, hogy: hát csakugyan volt olyan perc, amelyben ez az ember tetszhetett neki és amelyben ezt az embert közel eresztette magához?

- Ú-úgy! - szólt Kirilin, aztán kis szünetet tartva folytatta: - Mit tehetek? várok, amíg kegyed jobb hangulatban lesz s nem néz rám ilyen démoni szemekkel... ami különben kegyednek nagyon jól áll... Adieu!

Megint sapkájához emelte kezét és elment, széthárítva maga előtt a bokrokat. Kis idő múlva Amcsijanov jelent meg, meglehetősen bátortalanul.

- Nagyon szép az este, - mondá örményes kiejtéssel.

Nem volt éppen csunya ember, divatosan és ízlésesen öltözött, egyenesen tartotta magát, mint valamely jól nevelt fiú, de Fjodorovna Nadezsda ki nem állhatta azért, mert az apjának háromszáz rubellel tartozott, az sem tetszett neki, hogy a piknikre meghítták ezt a „nem a mi társaságunkhoz tartozó embert”.

- Általában a piknik nagyon sikerült, - mondá rövid szünet után Amcsijanov.

- Igen, - felelt Fjodorovna Nadezsda, aztán mintha eszébe jutott volna a háromszáz rubeles adóssága, hanyagul így folytatta: - mondja meg a boltjukban, hogy a napokban bemegy magukhoz Andrejics Iván és kifizeti a háromszáz... vagy magam sem tudom, hány rubelt.

- Szívesen adok még háromszázat, csak ne emlegesse mindennap ezt az adósságot. Minek ez a próza?

- Hát talán maga ért valamit a poézishez?

- Ha nem értenék, akkor most nem állanék itt kegyed előtt.

Fjodorovna Nadezsda elnevette magát; az a mulatságos gondolat ötlött az eszébe, hogy ha akarná, egy perc alatt megszabadulhatna adósságától. Kedve lett volna szerelmeteskedni, ezt az embert jól megsarcolni, aztán a faképnél hagyni.

- Fogadjon el tőlem egy jó tanácsot, - szólt Amcsijanov félénken; - arra kérem, hogy őrizkedjék Kirilintől. Ő mindenütt szörnyű dolgokat beszél kegyedről.

- Szeretném tudni, hogy mit beszélhet én rólam ilyen félkegyelmű, - mondá hidegen Fjodorovna Nadezsda; erőt vett rajta a nyugtalanság s az a mulatságos gondolat, hogy megtréfálja a fiatal, csinos Amcsijanovot, egyszerre elvesztette előtte minden érdekességet.

- Ideje lemenni, - mondá aztán Fjodorovna Nadezsda; - hívnak.

Lent már kész volt a halászlé. Tányérokra szedték s enni kezdték azzal a szent áhítattal, amely csak a piknikeken szokta az embereket meglepni. S mindnyájan megegyeztek abban, hogy a halles nagyon ízletes és hogy otthon soha ilyen jót nem ettek. Mint a hogy az már a piknikeken szokás: nem tudták, kinek melyik a pohara, melyik a kenyér-darabja, kilocsolták a bort a szőnyegre, meg a saját ruhájukra, elöntötték a sót; köröskörül pedig sötét volt, a tűz már nem égett oly világos fényvel s mindenki rest volt fölkelni, hogy a tűzre gallyat dobjon. Mindenki ivott bort, még Kosztja és Kati is kapott egy-egy fél pohárral, Fjodorovna Nadezsda megivott előbb egy pohárral, aztán egy másikkal, egy kis nemes mámort kapott és egészen meglepedezett Kirilinről.

- Pompás piknik, elragadó est, - mondá Lajevszkij, felvidulva a bortól, de mindezeknél én jobban szeretem a jó hideg telet. „Deres portól csillog hód-prémes gallérja.”²⁰

- Mindenkinek megvan a maga ízlése, - jegyezte meg Fon-Koren.

Lajevszkij kellemetlenül érezte magát; hátban a tűz pörzsölte, arcban pedig a Fon-Koren gyűlölete; a rendes, eszes embernek ezen gyűlölete, amelynek bizonyosan alapjának kellett lennie, őt megalázta, meggyengítette, s nem lévén képes annak ellenszegülni, keresett, tettetett hangon így szólt:

- Én szenvedélyesen szeretem a természetet s nagyon sajnálom, hogy nem vagyok természet-tudós. Irigylem önt.

- No, én meg nem sajnálom s nem is irigylem, - szólt közbe Fjodorovna Nadezsda. - Nem értem, hogy lehet akkor bogarakkal és csúszó-mászókkal komolyan foglalkozni, amikor a nép éhez.

Lajevszkij egészen így gondolkozott. Egyáltalában nem konyitott a természettudományokhoz, ugyanazért sohasem tudott megbarátkozni olyan emberek tekintélyt követelő hangjával s tudományos, mélységes tekintetével, akik a hangyák bajúszával és a svábbogarak lábaival foglalkoznak, s mindig bosszankodott azon, hogy ezek az emberek a bogár-bajúszok és lábak alapján olyan kérdéseket akarnak eldönteni, amelyek az ember származásával vannak összeköttetésben. De a Fjodorovna Nadezsda szavait ő nem tartotta őszintéknek s csak azért, hogy ellentmondhasson neki, így szólt:

- A dolog lényege nem a bogarakban van, hanem a következtetéseikben.

²⁰ Idézet Puskin „Anyégin”-jából.

VIII.

Szedelőzködték, hogy visszahajtassanak. Már késő volt. Tizenegy óra körül. Mindnyájan fölültek már a kocsikra, csak Fjodorovna Nadezsda és Amcsijanov hiányoztak, akik a túlsó parton szaladgáltak és kacagtak.

- Kérem, siessenek! - kiáltott oda Szamojlenko.

- Nem kellene a hölgyeknek bort adni, - jegyezte meg halkan Fon-Koren.

Lajevszkij, elgyötrődve a pikniktől, Fon-Koren gyűlölködésétől és saját gondolataitól, odament Fjodorovna Nadezsdához s mikor ez vígan, örvendezve, oly könnyűnek érezve magát, mint a pehely, lihegve és kacagva megfogta Lajevszkijnek mind a két kezét, s fejét a mellére hajtotta, Lajevszkij visszalépett előle és szigorú hangon szólt:

- Úgy viseled magad, mint egy erkölcstelen, rossz leány.

Fjodorovna Nadezsda a Lajevszkij fáradt, kedvetlen arcán gyűlöletet látott és rögtön elvesztette jókedvét. Megértette, hogy túlságba ment, hogy nagyon rakoncátlanul viselte magát s elszomorodva, nehéznek, neveletlennek és mámorosnak érezve magát, Amcsijanovval együtt fölült arra a kocsira, amelyik éppen közel állt hozzá. Lajevszkij Kirilinnel, a zoológus Szamojlenkoval, a diakónus a hölgyekkel ültek egy kocsiba s a vonat megindult.

- Hát látod, ilyenek ők, - kezdte Fon-Koren, beburkolózva köpenyébe és behúnyva szemét.

- Hallottad, hogy Fjodorovna Nadezsda nem szeretne bogarakkal és csúszó-mászókkal foglalkozni, mert a nép éhezik. Így ítélnék meg minket a fölültesek mind. A rabszolgai, alattomos, a kancsukától és pálcától tíz nemzedékre megijesztett emberek remegnek s csak a hatalomnak tömjéneznak. De bocsássuk be csak az ilyeneket olyan szabad helyre, ahol nincs, aki őket torkon ragadja, azonnal kirúgnak a hámfából és megmutatják, hogy kik ők. Csak vigyázd meg: mily bátrak ők a műkiállításokon, múzeumokban, színházakban, vagy mikor a tudományokról van szó; hogy fontoskodnak, hogy húzzák föl szemöldökeiket, gyalázkodnak, kritizálnak... És okvetlenül kritizálnak, - ami egészen rabszolgai jellemvonás. Ha jól megfigyeled, konstatáld, hogy a művészeket és tudósokat többször szidják az emberek, mint a gonosztévőket, - ez pedig onnan van, mert a társadalom háromnegyedrészre csupa rabszolgalélek, éppen olyanok, mint ez az üres ember is. Az soha meg nem történik, hogy a rabszolga kezét nyújtana neked és őszintén megköszönne, hogy te dolgozol.

- Nem tudom, mit akarsz, - mondá Szamojlenko ásítva; - ő az istenadta, egyszerűen okos dologról akar veled beszélni, te meg milyen következtetéseket vonsz le abból! Te valamiért haragszol reá és Fjodorovna Nadezsdára is azért, hogy ővele van viszonya. Pedig az igen derék asszony.

- Eh, hagyd el! Közönséges, kitartott nő, rossz és feslett. Nézd csak, Davidovics Sándor, ha te egy egyszerű parasztasszonyt látsz, aki elhagyta az urát, semmi egyebet nem csinál, mint hihíhí, hahaha, te azt fogod mondani: eredj dolgozni. Hát itt miért húzod meg magad, s miért nem mersz igazat mondani? Csak azért, mert Fjodorovna Nadezsdát nem egy matróz, hanem egy hivatalnok tartja ki?

- Ugyan mit csináljak én veled? - mondta haragosan Szamojlenko, - megverjem, vagy mi?

- Ne hízelegj a hibának és bűnnek. Mi csak háta mögött szóljuk le a bűnt, ez pedig olyan, mint ha az ember a zsebében tartott öklével fenyegetődzik. Én zoológus vagyok, vagy szociológus, - ami egy és ugyanaz, - te pedig orvos vagy; az emberek hisznek nekünk, kötelességünk tehát

nekik megmutatni azt a szörnyű kárt, amelyet nekik és a következő generációnak olyan hölgyek megtűrése okozni fog, aminő Ivanovna Nadezsda.

- Nem Ivanovna, hanem Fjodorovna, - igazította ki Szamojlenko. - Hát ugyan mit tehetnek az emberek, a társadalom?

- A társadalom? Az az ő dolga. Én szerintem a legegyszerűbb és legbiztosabb út az erőszak. Manu militari kell őt a férjéhez visszavinni, ha pedig a férje vissza nem fogadja, akkor kényszermunkára vagy javító-intézetbe kell küldeni.

- Juj! - sóhajtott föl Szamojlenko, azután kis szünet mulva halkán kérdezte: - te a napokban azt mondtad, hogy olyan embereket, mint Lajevszkij, meg kell semmisíteni; hát mondd csak: ha az állam vagy a társadalom... izé... téged bízna meg a Lajevszkij megsemmisítésével, te vállalkoznál rá?

- Még csak a kezem se remegne.

IX.

Hazaérkezve, Lajevszkij és Fjodorovna Nadezsda bementek az ő sötét, nyomasztó, unalmas szobáikba. Egyik sem szólt egy szót sem. Lajevszkij gyertyát gyújtott, Fjodorovna Nadezsda leült s a nélkül, hogy kalapját és köpenyegét levetette volna, a bűnösség tudatától szomorú tekintettel nézett Lajevszkijre.

Lajevszkij megértette, hogy Fjodorovna Nadezsda szemrehányásokat vár tőle, de ez unalmas lett volna s már megbánta magában, hogy kemény szavakat mondott neki. Véletlenül ráakadt a zsebében arra a levélre, amelyet mindennap készült Fjodorovna Nadezsdának fölolvasni s azt gondolta, hogy most megmutatja neki a levelet, az másfelé fogja terelni az asszony figyelmét.

- Itt az ideje, hogy a helyzetet nyíltan föltárjuk, - gondolta Lajevszkij; - odaadom neki a levelet, aztán legyen meg, aminek lenni kell.

Kivette a levelet és átadta Fjodorovna Nadezsdának.

- Olvasd el; téged illet.

Ezt mondva bement a maga szobájába s lefeküdt a sötétben a divánra. Fjodorovna Nadezsda elolvasta a levelet, s úgy tetszett neki, mintha a padlás rája leereszkedett, s a falak egész közel szorultak volna hozzá. Egyszerre rettegés fogta el. Gyorsan háromszor keresztet vetett magára és így szólt:

- Isten nyugasztalja. Isten nyugasztalja...

És sírva fakadt.

- Ványa! - kiáltott, - Andrejevics Iván!

Felelet nem hangzott. Azt hívén, hogy Lajevszkij visszajött s az ő széke mögött áll, a sírástól szepegett, mint a gyerek és így szólt:

- Mért nem mondtad te meg nekem hamarabb, hogy ő meghalt! Nem mentem volna el a piknikre, nem hahotáztam volna ott... A férfiak hitványságokat mondogattak nekem. Milyen bűn, milyen bűn! Ments meg engem, Ványa, ments meg... Nem volt a helyén az eszem... El vagyok veszve...

Lajevszkij hallotta a szepegését; rendkívül nyomasztólag hatott rá a dolog és szíve erősen dobogott. Kínjában föllállott, megállt a szoba közepén, megtapogatta a sötétben az asztal mellett álló széket és leült.

- Ez valóságos börtön, - gondolta magában, - el kell mennem... így lehetetlen...

Kártyázni menni már késő volt, vendéglő pedig nem volt a városban. Megint lefeküdt, s bedugta a fülét, hogy ne hallja a síró szepegést, aztán egyszerre eszébe jutott, hogy hiszen elmehet Szamojlenkohoz.

Hogy ne kelljen Fjodorovna Nadezsdával találkoznia, kimászott az ablakon a kertbe, átvette magát a rácson s elindult az utcán.

Sötét volt. Éppen akkor érkezett meg egy gőzhajó, még pedig, kivilágítása után ítélve, valami nagy személyszállító... Fölhangzott a horgonylánc csörgése. A part felől a hajó felé gyorsan iramodott egy vörös fény: az a vám-ladik lámpája volt.

- Az utasok alusznak a kajütökben... - gondolta Lajevszkij s irigyelte a mások nyugodalmát.

Szamojlenko ablakai nyitva voltak. Lajevszkij benézett elébb az egyiken, azután a másikon: a szobában sötétség és csend uralkodott.

- Davidycs Sándor, alszol? - kiáltott be, - hej, Davidycs Sándor!

Erre hörgés és izgatott kérdés hallatszott:

- Ki az? Ki az ördög az?

- Én vagyok, Davidycs Sándor, bocsáss meg.

Kis idő múlva nyílt az ajtó, fölcillant a lámpavilág és látható lett Szamojlenko nagy alakja, egészen fehérben, fehér hálósapkában.

- Mi kell? - kérdezte, az álmától nehezen lélegezve és vakarózva, - várj, mindjárt kinyitom...

- Ne fáradj, bemászom az ablakon.

Lajevszkij fölmászott az ablakra s oda érve Szamojlenkóhoz, megragadta annak a kezét.

- Davidycs Sándor, - szólt remegő hangon, - ments meg. Kérlek, könyörgök: érts meg. Helyzetem pokoli. Ha ez még csak pár napig is így tart, hát fölakasztom magamat, mint egy kutyát.

- Megállj... Voltaképpen mi a bajod?

- Gyűjts gyertyát.

- Óh, óh, - sóhajtott Szamojlenko, gyertyát gyújtva, - Istenem, Istenem... Pedig már éjfél után két óra, pajtáskám.

- Bocsáss meg, de nem tudok otthon ülni, - mondá Lajevszkij, egészen megkönnyebbülve a gyertya és Szamojlenko láttára; - te vagy az én egyetlen jó barátom, Davidycs Sándor. Minden reményem tebeléd vetem. Az Isten áldjon meg: ments meg. El kell innen mennem, bármibe kerüljön is. Adj nekem kölcsön pénzt.

- Óh, Istenem, Istenem! - sóhajtott Szamojlenko és megint vakaródzott; - éppen elszunnyadtam, azután fütyülést hallok, megérkezett a gőzhajó, azután te... Sok kellene?

- Legalább vagy háromszáz rubel. Neki itt kell hagynom százat s nekem kell az útra kétszáz... Már tartozom neked vagy négyszázzal, de majd mind megküldöm... mind...

Szamojlenko összefogta egy kezébe mindakét pofaszakállát, szétterpesztette lábait és elgondolkozott.

- Úgy... - motyogott magában, - háromszáz... Igen... Csakhogy nekem annyi nincs. Kölcsön kell kérnem valakitől.

- Végy kölcsön, az Isten áldjon meg! - mondá Lajevszkij, látva a Szamojlenko arcán, hogy hajlandó neki pénzt adni s hogy okvetlenül adni is fog. - Végy kölcsön s én egész bizonyosan vissza fogom neked adni. Megküldöm Szent-Pétervárról, mihelyt megérkeztem. Légy nyugodt. Tudod mit, Szása, tette hozzá fölélénkülve, - igyunk meg egy pohár sört.

- Jó... bort is lehet.

Bementek az ebédlőbe.

- Hát Fjodorovna Nadezsda? - kérde Szamojlenko, három butéliát és egy tányér barackot téve az asztalra, - ő tán itt marad?

- Mindent rendbe hozok... mindent... - felelt Lajevszkij, egyszerre nagyon vígan érezve magát; - később majd küldök neki pénzt, aztán ő elutazik hozzám... Ott aztán majd kimagyarázzuk a dolgunkat. A te egészségedre, jó barátom!

- Megállj! - mondá Szamojlenko, - előbb ebből igyál... Ez az én termésem, emez meg az Ahatulové. Próbáld meg mind a hármat és mondd meg őszintén... Az enyém mintha savanykás volna... Mi? Nem?

- Igen. Egészen megnyugtattál, Davidycs Sándor. Köszönöm neked... Újra fölfrissültem.

- A savanykástól?

- Az ördög tudja mitől! Hanem azt tudom, hogy te pompás, derék ember vagy.

Rátekintve a Lajevszkij halvány, izgatott, jóságot kifejező arcára, Szamojlenkonak eszébe jutott a Fon-Koren véleménye, hogy az ilyen embereket meg kellene semmisíteni, s úgy tetszett neki, hogy ez a Lajevszkij gyöngé, védtelen gyerek, akit bárki megbánthat és megsemmisíthet.

- Hanem ha elmégy, hát békülj ki a mamáddal, - mondá Szamojlenko; - nem szép haragoskodni.

- Hogyne, hogyne! Mindenesetre!

Kis ideig nem szóltak. Mikor az első butéllit megitták, Szamojlenko így szólt:

- Jó volna, ha Fon-Korennel is kibékülnél. Mind a ketten okos emberek vagytok és úgy néztek egymásra, mint a farkasok.

- Igen, ő derék, okos ember, - hagyta helyben Lajevszkij, aki kész lett volna most bárkit is dicsérni, bárkinek is megbocsátani; - ő nagyszerű ember, de nekem lehetetlen övele meglennem. Nem! A mi természetünk nagyon különböző. Én lanyha, gyenge, tettetett természetű vagyok; meglehet, hogy egyik jó pillanatomban kezet is nyújtanék néki, de ő elfordulna tőlem... megvetne...

Lajevszkij szörpöntett a borból, aztán megállva a szoba közepén, így folytatta:

- Én igen jól értem Fon-Korent. Ő kemény, erős, zsarnoki természet. Hallottad, hogy mindig az expedicióról beszél s az nála nem pusztá szó.

Neki pusztaság, holdas éjszaka kell: körös-körül sátorokban és szabad ég alatt alusznak az ő éhes, beteg, fáradt kozákjai, vezetői, hordárai, orvosa, papja, egyedül ő nem alszik, ül a tábori széken és a pusztá királyának s az emberek gazdájának tekinti magát. Megy, megy, megy valahová, emberei jajgatnak, egymásután halnak, ő meg csak megy, megy, végre maga is elpusztul, de azért megmarad zsarnoknak s a puszták királyának, mert sírja keresztjét harminc-negyven mérföldre is meglátják a karavánok, s ott a síremlék uralkodik az egész pusztá fölött. Sajnálni lehet, hogy ez az ember nem katona. Páratlan, híres hadvezér lenne belőle. Ő képes volna lovasságát a folyóba fojtani s a holttestekből hidat építeni, - háborúban pedig az ilyen vakmerőség többet ér minden fortifikációnál és taktikánál. Óh, én őt nagyon jól értem. Mondd csak: mit lebzsel ő itt? mit akar ő itt?

- A tengeri faunát tanulmányozza.

- Nem. Nem, barátom, nem! - sóhajtott Lajevszkij, - a gőzhajón nekem azt beszélte egy tudós, hogy a Fekete-tenger faunája igen szegény s hogy a fenekén a kénes rétegek miatt az organikus élet lehetetlen. A komoly zoológusok mind a nápolyi vagy villi-frankai biológiai állomásokon dolgoznak. De Fon-Koren önálló és makacs: ő a Fekete-tengeren dolgozik, mert itt senki sem dolgozik; szakított az egyetemmel, mit sem akar tudni a tudósokról és a saját társairól, mert ő mindenekelőtt zsarnok, csak azután zoológus. S meglásd, nevezetes ember lesz belőle. Már most is arról ábrándozik, hogy ha visszatér az expedicióból, hát kifüstöli egyetemeinkről az intriguát és középszerűséget, a tudósokat megleckézteti. A zsarnokság a tudományban is oly erős, mint a háborúban. S már a második év óta azért tartózkodik ebben a kis bűdös városban, mert jobb elsőnek lenni a faluban, mint másodiknak a városban. Ő itt király; az összes lakosságot karmai közt tartja s tekintélyével leigazza. Mindenkit hatalmába kerített, mások dolgába avatkozik s mindenki fél tőle. Én kicsúszom karmai közül: ezt ő jól érzi s ezért gyűlöl. Nem mondta neked, hogy engem meg kellene semmisíteni vagy kényszermunkára küldeni?

- De igen, - nevetett Szamojlenko.

Lajevszkij is elnevette magát és fölhajtott egy pohár bort.

- Ideáljai is deszpotikusak, - mondá nevetve s egy barackba harapva. - Közönséges halandók, ha a közjó érdekében dolgoznak, embertársaikra vannak tekintettel: reám, reád, egyszóval az emberre. Fon-Korennek pedig az emberek: állatok és semmiségek, sokkal kisebb valamik, hogysen azok az ő életének céljai lehetnének. Dolgozik, expedícióba megy s kitöri ott a nyakát, nem a felebaráti szeretet, hanem olyan absztrakt fogalom nevében, aminők: az emberiség, a jövő generáció, az emberek ideális újjászületése. Javítani akar az emberi nemet s ebben a tekintetben mi ő reá nézve csak rabok, ágyútöltelék, igás barmok vagyunk; némelyikünket szeretné megsemmisíteni vagy kényszermunkára küldeni, másikat fegyelmezni olyanformán, mint Araksejev, hogy az emberek dob-szóra keljenek és feküdjenek, eunuchokat állítani, akik erkölcsünkre és szüzességünkre vigyázzanak; lelövetné azokat, akik a mi szűk, konzervatív morálunk határait átlépték, s mindezt az emberi-nem megjavítása érdekében. S mi az az emberi-nem? Illúzió, képzelet. A zsarnokok mindig illuzionisták voltak. Én, kedves barátom, egészen jól értem őt. Becsülöm őt és nem tagadom az ő jelentőségét: olyanokon nyugszik a világ, mint ő, s ha a világ csak a magunkfajta emberekre volna bízva, hát mi jóra való minden jóságunk és szándékunk mellett azt csinálnók belőle, amit a legyek ebből a képből, ni! Igen.

Lajevszkij leült Szamojlenko mellé s őszinte melegséggel mondta:

- Én hitvány, elveszett ember vagyok. A lég, amelyet szívok, a bor, a szerelem; egyszóval: eddigi életemet hazugsággal, semmittevással és kislelkűséggel töltöttem. Eddig én csaltam az embereket is, magamat is, szenvedtem e miatt s szenvedéseim olcsók és hitványak voltak. Fon-Koren gyűlölete előtt én félénken összehúzó magamat, mert időnkint magamat is gyűlölöm és megvetem.

Lajevszkij megint izgatottan járkált egyik sarokból a másikba és így folytatta:

- Örülök, hogy világosan látom és beismerem hibáimat. Ez engem újjáteremthet és más embert formálhat belőlem. Kedves galambom, ha tudnád, mily türelmetlenül, mily kínosan szomjazom megújulásomat. S esküszöm neked, hogy ember lesz belőlem. Ember! Nem tudom, hogy a bor szólalt-e meg bennem, vagy tényleg úgy van, de nekem úgy tetszik, hogy én már rég nem éltem át oly világos, tiszta perceket, mint tenálad.

- Itt az ideje, hogy lefeküdjünk, barátom, - mondá Szamojlenko.

- Igen, igen... Bocsáss meg... Mindjárt.

Lajevszkij motozni kezdett a bútorokon és az ablak körül, kereste a sapkáját.

- Köszönöm, - szólt sóhajtván, - köszönöm... A szeretet és a jó szó a jótétemények legkiválóbbika. Te egészen megvigasztaltál.

Meglelte sapkáját, megállt és úgy nézett Szamojlenkora, mintha valamiben bűnösnek érezné magát.

- Davidycs Sándor! - mondá könnyörgő hangon.

- Nos?

- Engedd meg, galambocskám, hogy itt háljak nálad.

- Szivesen... miért ne?

Lajevszkij lefeküdt a dívánra s még sokáig beszélgetett az orvossal.

X.

A piknik után mintegy három nap múlva Fjodorovna Nadezsdához egész váratlanul betoppant Konsztantinovna Mária s nem is köszönve, kalapját le sem véve, megfogta annak mindkét kezét, odaszorította a melléhez s nagy fölindulással így szólt:

- Drágám! izgatott vagyok, meg vagyok lepetve. A mi kedves, szimpatikus doktorunk tegnap mondta el az én Alekszandrovics Nikodémomnak, hogy a kegyed férje meghalt. Mondja drágám, igaz volna ez?

- Igen, meghalt, - felelt Fjodorovna Nadezsda.

- Az szörnyü, szörnyü, drágám! De nincs baj jó nélkül. A kegyed férje valószínűleg rendkívül jó, derék, szent ember volt s az olyanokra nagyobb szükség van az égben, mint a földön.

Konsztantinovna Máriának minden izma remegett, mintha bőre alatt apró tűk ugrándoztak volna, édes-kesernyésen mosolygott és ünnepiesen így folytatta:

- Eszerint hát most már egészen szabad, drágám. Most már föltarthatja fejét és bátran szemébe nézhet az embereknek. Mától kezdve Isten és az emberek áldást mondhatnak Andrejevics Ivánnal való szövetségére. Ez elragadó. Remegek az örömtől és nem találok szavakat. Kedvesem, én leszek a nyoszolyó-asszonya. Én és Alekszandrycs Nikodém annyira szeretjük kegyedet, hogy meg fogja nekem engedni, ha mi áldjuk meg az önök törvényes, tiszta szövetségét. Mikor lesz a kézfogó?

- Erre nem is gondoltam, - felelt Fjodorovna Nadezsda, kezét kiszabadítva.

- Lehetetlen, kedvesem. Gondolt rá, bizonyosan gondolt rá.

- Isten látja a lelket, hogy nem gondoltam, - nevetett Fjodorovna Nadezsda; - minek nekünk a kézfogó? én nem látom semmi szükségét. Élünk, ahogy eddig éltünk.

- Mit beszél? - szörnyűködött Konsztantinovna Mária; - az Isten szerelmére, mit beszél!

- Azzal, hogy megesküszünk, nem lesz jobb a sorsunk. Ellenkezőleg, még rosszabb. Elvesztjük szabadságunkat.

- Édesem! Mit beszél kegyed, édesem! - kiáltott föl Konsztantinovna Mária visszalépve és kezeit összecsapva. - Kegyed ekstravagál! Térjen magához! Csillapodjék le.

Fjodorovna Nadezsdának eszébe jutott, hogy ő még csakugyan nem élt. Elvégezte az intézeti tanfolyamot, férjhez ment olyanhoz, akit nem szeretett, aztán összejött Lajevszkijjal s ezzel az egész időt ezen az unalmas, puszta tengerparton töltötte, várva valami jobbat. Hát ez élet?

- Pedig meg kellene esküdni, - gondolta magában, de eszébe jutott Kirilin és Acsmijanov, elpirult és megszólalt: - Nem, az lehetetlen. Még ha maga Andrejics Iván térden állva kérne is erre, én akkor sem állanék rá.

Konsztantinovna Mária egy percig szótlánul ült a divánon; szomoru, komoly képet öltött, úgy nézett egy pontra, aztán föllállt és hidegen így szólt:

- Isten áldja meg, kedvesem... Bocsásson meg, hogy háborgattam... Bár nehezemre esik, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a mai naptól kezdve köztünk mindennek vége, s dacára Andrejevics Iván iránt érzett mély tiszteletemnek, házam ajtaja kegyed előtt zárva lesz.

Mindezt nagy ünnepiességgel mondta el, annyira, hogy magát is meghatotta az ünnepies hang; arca újra remegett, lágy, édes-kesernyés kifejezést öltött, azután a megijedt, zavarba jött Fjodorovna Nadezsdának még egyszer mind a két kezét odanyújtva, könyörgő hangon szóló:

- Kedvesem, engedje meg, hogy ha csak egy pillanatra is, anyja helyett anyja, vagy idősb testvére legyek. Őszinte leszek kegyeddel, mint az anyja.

Fjodorovna Nadezsda olyan melegséget, örömet és részvétet érzett maga iránt a Konsztantinovna Mária részéről, mintha csakugyan anyja kelt volna újra életre s az állana előtte. Szinte magánkívül ölelte át Konsztantinovna Máriát s arcát odaszorította annak vállához. Mind a kettő sírva fakadt. Leültek a dívánra s egy ideig zokogtak, anélkül, hogy egymásra néztek volna és nem bírtak szóhoz jutni.

- Édesem, kedves gyermekem, - kezdé Konsztantinovna Mária; - kemény igazságokat fogok kegyednek mondani, kíméletlen leszek.

- Az Istenért! az Istenért!

- Higyjen nekem, bízzék bennem, kedvesem. Emlékezhetik rá, hogy az itteni házak közt csak én fogadom el kegyedet. Kegyed engem mindjárt az első napon megijesztett, de nekem nem volt lelkem, hogy oly megvetéssel viseltessem kegyed iránt, mint mások. Szenvedtem a kedves, jó Andrejics Ivánért, mint a saját fiamért. Fiatalember, idegen helyen, tapasztalatlan, gyenge, anyja nélkül... S én annyit szenvedtem érte, de annyit! Férjem ellenezte, hogy kegyeddel ismeretséget tartsunk fenn, én rábeszéltem... Kezdtük Andrejics Ivánt elfogadni s vele együtt természetesen kegyedet is, máskülönben ő sértve érezte volna magát. Nekem fiam, leányom van... Hiszen tudja kegyed: gyenge gyermeki lélek, tiszta szív... aki csak egyet is elront az ilyenek közül... Elfogadtam kegyeteket és reszkettem gyermekeimért. Óh, ha kegyed egyszer anya lesz, meg fogja érteni az én aggodalmaimat. És mindenki csodálkozott, hogy én kegyedet elfogadom, mint - engedjen meg, - rendes asszonyt, célozgattak, - no, persze: volt pletyka, gyanúsítás. Lelkem mélyében én elítéltem kegyedet, de kegyed szerencsétlen, szálamraméltó volt s én csupa részvétekből szenvedtem...

- De miért? miért? - kérdezte Fjodorovna Nadezsda, egész testében remegve; - kinek vétettem én?

- Kegyed nagy bűnös. Megsértette esküjét, amelyet férjének az oltár előtt tett. Elcsábított egy jóra való fiatalembert, aki talán, - ha nem találkozik kegyeddel, - törvényes hitvest vett volna magának, az ő környezetéből, jó családból való feleséget, mint mások... Kegyed tönkretette az ő fiatalembert. Ne szóljon, ne szóljon, kedvesem... Én nem hiszem, hogy a mi vétkeinkben a férfiak lennének hibásak. A férfiak a családi életben könnyelműek, eszköz szerint cselekszenek, nem szívük szerint, sok dolgot nem értenek meg, de a nő mindent megért; őtöle függ minden, mert neki sok adatott s ugyanazért ő általa sok történik. Óh, kedvesem, ha a nő ebben a tekintetben ostobább vagy gyöngébb volna a férfinál, akkor az Isten nem bízta volna rá a fiúk és leánykák nevelését. Azután, kegyed, édesem, a bűn ösvényére lépett, megfélekedve minden szeméremről; más a kegyed helyén elbújt volna az emberek elől, elzárkózott volna otthon, s az emberek őt csak az Istenházában láthatták volna, amint szegényesen, talpig fekete ruhában sír, és mindenki őszinte részvételt mondta volna rá: „Atyánk, ez a bukott angyal visszatér Tehozzád...” De kegyed, kedvesem, félretett minden szerénységet, nyíltan élt, mintha csak dicsekedni akart volna bűnével, kegyed mulatott, hahotázott, s amikor én ilyenkor kegyedre néztem, reszkettem a szörnyűködéstől és féltem, hogy a mennyből jövő villám beüt a házukba olyankor, amikor kegyed nálunk ül. Ne szóljon, kedvesem, ne szóljon! - kiáltott föl Konsztantinovna Mária, észrevévén, hogy Fjodorovna Nadezsda beszélni akar; - bízzék bennem, én nem csalom meg kegyedet, nem titkolok el előle egy hajszálnyi igazságot sem.

Hallgasson hát végig, kedvesem... Az Isten megbélyegzi a nagy bűnösöket, s kegyed meg volt bélyegezve. Emlékezhetik rá, hogy kegyednek mindig szörnyü ruhái voltak.

Fjodorovna Nadezsda, aki a maga öltözködéséről mindig a legjobb véleménynyel volt, abbanhagyta a sírást s csodálkozva nézett vendégére.

- Igen, szörnyü ruhái! - folytatta Konsztantinovna Mária. - Öltözködésének keresettsége és tarkasága után mindenki eltalálhatta magaviseletét. Aki csak ránézett kegyedre, elnevette magát, vállat vont, én pedig szenvedtem, szenvedtem... És bocsásson meg, kedvesem, kegyed nem tiszta... Mikor a fürdőben találkoztunk, én kegyed miatt egyszerűen megijedtem. A felső ruhája még csak-csak... hanem az alsószoknyája, inge... édesem, még most is pirulok. A szegény Andrejics Ivánnak sincs, aki a nyakkendőjét megkösse úgy, ahogy illik, s úgy a fehérneműjén, mint a cipőjén meglátszik, hogy otthon senki sem törődik vele. Sőt a szegény Andrejics Iván sincs soha jóllakva, s valóban, ha otthon nincs, aki a szamovárra és a kávéra ügyeljen, akkor nem csoda, ha valaki fizetése nagy részét a fürdői pavillonban költi el. S a lakásuk is szörnyűség! Az egész városban egy házban sincs légy, kegyeteknél pedig nem lehet miatta meglenni, valamennyi tányér és csésze fekete tőle. Az ablakon, asztalon, - nézze csak, - ujjnyi por, elhullt légy, mosatlan poharak... Miért állnak itt ezek a poharak? S nézze, kedvesem: még most sincs az asztal föltakarítva! A hálósobájába szégyen bemenni: mindenütt fehérnemű van szétszórva, a falakon mindenütt ott fityegnek a kegyed kaucsuk-szerszámai, meg holmi ibrikei. Édesem! A férjnek mindezekről tudni sem szabad s az asszonynak oly tisztának kell előtte lenni, mint az angyalnak. Én minden reggel pitymalatkor kelek és hideg vízzel mosom meg arcomat, nehogy az én Alekszandrycs Nikodémom észrevegye rajtam az álom-bűzt.

- Mindezek apró dolgok! - zokogott föl Fjodorovna Nadezsda, - hiszen ha én boldog volnék, de oly boldogtalan vagyok.

- Igen, igen, kegyed nagyon szerencsétlen, - sóhajtott Konsztantinovna Mária, alig birva magát tartóztatni, hogy sírva ne fakadjon. - S a jövőben kegyedre szörnyü szenvedés vár. Elhagyatottság, betegség, azután pedig az utolsó ítélet. Szörnyűség, szörnyűség! Most maga a sors nyújtja kegyednek segítő kezét, kegyed pedig meggondolatlanul félrelöki azt. Esküdjének meg, mentől előbb, esküdjének meg!

- Igen, azt kellene tenni, azt kellene, - mondá Fjodorovna Nadezsda, - csakhogy az lehetetlen.

- Miért?

- Lehetetlen! Óh, ha tudná!

Fjodorovna Nadezsda el akarta mondani a Kirilinnel történt esetet, valamint azt is, mint találkozott ő tegnap este a kikötőnél a fiatal Amcsianovval, mint jött neki az az örült gondolata, hogy adósságától megszabadítsa magát, mint tért haza késő éjjel s mint érezte magát végképp elbukottnak, eladottnak. Maga sem tudja, hogy történt ez meg vele. S most szerette volna bűnét Konsztantinovna Mária előtt bevallani, elmondani, hogy az adósságot okvetetlenül ki fogja fizetni, de a szégyentől és zokogástól nem birt beszélni.

- Elutazom, - szólt aztán; - Andrejics Iván hadd maradjon itt, de én elutazom.

- Hová?

- Oroszországba.

- De miből fog ott megélni? Hiszen semmije sincs.

- Fordítással fogok próbálkozni, vagy... kölesönkönyvtárat nyitok.

- Ne ábrándozzék, édesem. A könyvtárra pénz kell. No, én most magára hagyom, kegyed pedig szedje össze magát s gondolja meg a dolgot, aztán holnap jöjjön el hozzám, de már egészen víg állapotban. Az nagyszerű lesz. No, Isten áldja meg, angyalkám. Jöjjön, hadd csókolom meg.

Konsztantinovna Mária homlokon csókolta Fjodorovna Nadezsdát, keresztet vetett rá és lassan kiment. Már sötétedni kezdett s a konyhában Olga tüzet rakott. Fjodorovna Nadezsda folytatta a sírást s bemenne a hálósobába, lefeküdt az ágyra. Erős láz kezdte bántani. Fekvés közben levetkezett, ruháját legázolta a lábával s összegubbasztotta magát a paplan alatt. Szomjazott, de nem volt, aki inni adjon neki.

- Megadom! - gondolta magában, s lázában úgy tetszett neki, hogy ő egy beteg mellett ül, akiben maga-magát ismerte föl.

- Megadom! Ostobaság volna azt képzelni, hogy én csak a pénzért... Elutazom és megküldöm neki a pénzt Szent-Pétervárról... Először száz rubelt... azután százat... azután megint százat...

Lajevszkij késő éjjel jött haza.

- Először száz rubelt... - mondá neki Fjodorovna Nadezsda, - azután százat...

- Mért nem veszel be khinát, - mondá Lajevszkij, azután így gondolkozott: - „Holnap szerda, holnap indul a gőzhajó s én nem mehetek. Következésképp itt kell maradnom szombatig.”

Fjodorovna Nadezsda térdre állt az ágyban s hamis hangon a *Troubadour*-ból fütyülni kezdett egy áriát; fölemelt arcával és lebocsátott kezeivel e helyzetében fiúhoz hasonlított, vagy olyan imádkozó angyalhoz, amilyeneket a sírkövek tetejére szoktak állítani.

- No, - szólalt meg Lajevszkij, - már megint lázad van.

- Nem beszéltem én most valamit? - kérdezte Fjodorovna Nadezsda mosolyogva, s a világságtól szemét hunyorgatva.

- Semmit! Holnap el kell küldeni a doktorért. Aludj.

Lajevszkij vett egy párnát s azzal az ajtóhoz ment. Miután véglegesen elhatározta, hogy elutazik s Fjodorovna Nadezsdát magára hagyja, sajnálatot kezdett iránta érezni és hibáztatni kezdte magát; Fjodorovna Nadezsda jelenlétében lelkifurdalásokat érzett, mint valamely beteg vagy olyan megvénült ló iránt, amelyről elhatározták, hogy agyonütik. Megállt az ajtónál és körülnézett.

- A pikniken ingerült voltam és gorombáskodtam veled. Kérlek, bocsáss meg!

Ezt mondva, bement a szobájába, lefeküdt, de sokáig nem tudott aludni.

Mikor másnap reggel Szamojlenko, valami ünnepi nap miatt teljes díszben, vállrojtokkal és érdemjelekkel, megtapogatta a Fjodorovna Nadezsda pulzusát és megnézte a nyelvét, aztán kijött a hálósobából, Lajevszkij az ajtó előtt várta s izgatottan kérdezte tőle:

- Nos? Mi baj?

Arcán ijedség, rendkívüli nyugtalanság és remény váltakoztak.

- Légy nyugodt, nincs nagyobb baj, - felelt Szamojlenko, - közönséges láz.

- Nem arról beszélek, - szólt Lajevszkij türelmetlenül; - kaptál-e pénzt?

- Kedves lelkem, bocsáss meg, - suttogott Szamojlenko, zavartan nézve az ajtóra. - Az Istenért, bocsáss meg. Senkinek sincs heverő pénze s eddig csak öt-tíz rubeljével szedegettem össze száztízet. Ma még másokkal is beszélek. Légy türelemmel.

- De a legutolsó határidő szombat, - suttogott Lajevszkij, remegve a türelmetlenségtől; - minden szentek nevében! szombatig. Ha szombaton el nem mehetek, akkor nem kell semmi... semmi. Nem értem: hogy nem lehet egy orvosnak pénze.

- Úristenem! - suttogott gyorsan Szamojlenko, mintha valami megakadt volna a torkán, - hiszen minden pénzemet szétszedték, hétezer rubellel adósaim a jó ismerősök s én nyakig vagyok az adósságban. Hát tehetek én róla?

- Tehát szombatig kerítesz, úgy-e?

- Rajta leszek.

- Nagyon kérek, galambocskám. Hogy pénteken reggel kezemben legyen a pénz.

Szamojlenko leült és receptet írt: Oldott khina, kalii bromati, tincturae gentianae, aquae foeniculi stb. egy keverékben, tetetett hozzá rózsaszörpöt, hogy keserű ne legyen és elment.

XI.

- Úgy nézel ki, mintha azért jönnél, hogy engem elfogj, - mondá Fon-Koren, meglátva a hozzá bejövő, parádéba öltözött Szamojlenkot.

- Erre mentem el s gondoltam: meg kellene látogatni a zoológust, - felelt Szamojlenko, leülve egy nagy asztalhoz, amelyet maga a zoológus rótt össze egyszerű deszkából; - jó napot, szent atya! - üdvözölte a diakónust, aki az ablaknál ült és valamit másolt. - Egy pillanatig leülök, aztán futok haza az ebédről gondoskodni. Ideje már... nem zavarom az urakat?

- Egy cseppet sem, - felelt a zoológus, szétszaggatva az asztalon valami apró papírszeleteket; - másolással foglalkozunk.

- Úgy... Óh, Istenem, Istenem! - sóhajtott Szamojlenko, aztán nagy vigyázattal magához húzott az asztalon egy poros könyvet; amelyben egy kiszáradt kígyó feküdt; - most már képzeljük el, hogy valami kis zöld bogárka megy a dolga után s egyszerre csak szembe találkozik ilyen ördög-fajzattal! Gondolom, hogy mennyire megrémül!

- Az gondolható.

- Ennek mérge is van, hogy azzal védje magát.

- Igen, hogy védje magát és másokat támadhasson...

- Úgy, úgy, úgy... S a természetben, kedves galambocskáim, minden cél- és okszerűen van berendezve, - sóhajtott Szamojlenko. - Csak egy van, amit én nem értek. Te nagyészü ember vagy, hát magyarázd meg, kérlek. Tudniillik vannak kis állatok, nem nagyobbak, mint a patkány, külsőleg igen kedvesek, de valójában, - mondhatom neked, - a legnagyobb mértékben gonoszak és erkölcstelenek. Tegyük föl: elindul egy ilyen fenevad az erdőn, meglát egy madarat, megfogja és megeszi. Tovább megy és látja, hogy a fűben kis fészek van, a fészekben tojások: megenni már nem bírja, mert jóllakott, hanem azért mégis szétharap egy tojást, a többit pedig kigórálja a fészekből. Aztán találkozik egy békával s azzal elkezd játszani. Ha jól elkínózta a békát, megint tovább megy és találkozik egy bogárral. S ezen módon mindent elpusztít útjában. Bemászik más állatok odvaiba, készakarva szétgórálja a hangya-zsombékokat, kettéharapdálja a csigabigákat. Ha patkánynyal találkozik, azzal birokra megy, ha meglát egy kis kígyót vagy egeret: azt muszáj neki megfojtani. S ez így megy egész nap. Hát mondd meg, kérlek, mi szükség van a természetben ilyen állatokra?

- Nem tudom, melyik állatról beszélsz, - mondá Fon-Koren; - bizonyosan valamely rovar-evőről. De hát mi van abban? A madár a körme közé került, mert nem vigyázott jól magára: szétgórálja a tojásos fészket, mert a madár ügyetlen, rosszul csinálta meg a fészket s nem tudta azt jól elrejteni. A békának bizonyosan valami világos, pettyes bőre van, másképp a te állatod nem vette volna észre és így tovább. A te állatod csak a gyöngéket, ügyetleneket, vigyázatlanokat, röviden: a tökéletleneket pusztítja, amelyeket a természet nem tart szükségesnek a jövő számára megőrizni. Életben csak az ügyesebbek, vigyázóbbak, erősebbek és fejlettebbek maradnak. Így aztán a te állatod, a nélkül, hogy öneki arról sejtelve volna, a tökéletesedés nagy céljait szolgálja.

- Úgy, úgy, úgy! Apropos, - szólt Szamojlenko elfogulatlanul, - adj nekem kölcsön száz rubelt.

- Szívesen. A rovar-evők közt igen érdekes példányok vannak, mint például a vakondok. Azt mondják róla, hogy hasznos állat, mert pusztítja a kártékony rovarokat. Beszélik, hogy egy német I. Vilmos császárnak vakondok-bőrből készített bundát ajándékozott s a császár megparancsolta, hogy hordják le a németet azért, hogy az annyi hasznos állatot pusztított el a

bunda kedvéért. Pedig a vakondok kegyetlenség dolgában semmivel sem áll hátrább a te állatodnál, sőt nagyon is kártékony, mert nagyon is rontja a réteket.

Fon-Koren kinyitott egy fiókot és kivett onnan egy száz rubeles bankjegyet.

- A vakondoknak erős mellkasa van, mint a szárnyasegérnek, - folytatta Fon-Koren, bezárva a fiókot; - csontjai és izmai roppant ki vannak fejlődve, szája rendkívül föl van fegyverezve. Ha a vakondok olyan nagy volna, mint az oroszlán, akkor ő volna a legerősebb, legyőzhetetlen állat. Érdekes, amikor két vakondok a föld alatt találkozik: mintha összebeszéltek volna, mind a ketten egy kis teret kezdenek ásni; ez a kis tér arravaló nekik, hogy kényelmesen verekedhessenek. Elkészülvén a tér, dühös csatára mennek s addig viaskodnak, amíg az egyik el nem hull. Nesze a száz rubel, - mondá Fon-Koren, hangját lejjebb szállítva, - de azzal a kikötéssel, hogy nem a Lajevszkij számára kéred.

- Hát ha Lajevszkij számára kérném? - mondá Szamojlenko elpirulva; - mi közöd neked ahhoz?

- Lajevszkij számára én nem adhatok. Tudom, hogy te szeretsz kölcsön adogatni. Te még Kerimnek, a rablónak is adnál, ha kölcsön kérne tőled, de megbocsáss: ebben a mesterségben én nem leszek segítségedre.

- Igen, Lajevszkij számára kérek, - mondá Szamojlenko fölállva és jobbkezeivel hadonázva. - Igenis, Lajevszkij számára. És se Istennek, se ördögnek nincs joga, engem arra tanítani, hogy miképpen bánjak én a saját pénzemmel. Tehát nem tetszik adni? Nem?

A diakónus hahotára fakadt.

- Ne indulatoskodjál, hanem gondolkozzál józanul, - mondá a zoológus; - szerintem Lajevszkij urral jót tenni éppen oly esztelenség, mint a kiszáradt füvet öntözni, vagy a sáskát megetetni.

- Én szerintem pedig kötelességünk embertársainkon segíteni! - kiabált Szamojlenko.

- Akkor segíts ezen az éhes törökön, aki itt fekszik a sövény alatt. Ez munkás ember és szükségesebb, hasznosabb, mint a te Lajevszkijed. Add oda ennek a száz rubelt. Vagy áldozz száz rubelt az én expedíómra!

- Ideadod azt a pénzt, vagy nem adod? kérdem még egyszer.

- Mondd meg őszintén: mire kell neki?

- Nem titok. Szombaton Szent-Pétervárra utazik.

- Igen? - mondá vontatva Fon-Koren; - aha!... értjük. Hát Fjodorovna Nadezsda vele megy, vagy hogy?

- Ő még egyelőre itt marad. Lajevszkij rendbe hozza Pétervárott a dolgait s pénzt fog küldeni Fjodorovna Nadezsdának és akkor ez is elutazik.

- Ügyes! - mondá a zoológus s elnevette magát; - ügyes! Jól ki van eszelve.

Gyorsan odament Szamojlenkóhoz s közel szembe állva vele, azt kérdezte:

- Mondd meg őszintén: megunta Fjodorovna Nadezsdát? mi? Mondd: megunta? Igen?

- Igen, - felelt Szamojlenko és izzadni kezdett.

- Mily utálat! - mondá Fon-Koren s arcán látni lehetett, hogy utálatot érzett. - Két eset közül egyik igaz, Davidovics Sándor: vagy összeesküdtél vele Fjodorovna Nadezsda ellen, vagy pedig, - megbocsáss a kifejezésért, - buta vagy. Hát te azt nem látod, hogy ő úgy vezet téged a leglelkiismeretlenebb módon, mint egy gyereket? Hiszen világos, mint a nap, hogy meg akar menekülni Fjodorovna Nadezsdától s itt akarja őt hagyni. Az asszony itt marad a te nyakadon, s világos, mint a nap, hogy majd neked kell őt a saját költségeden Szent-Pétervárra küldeni.

Hát vajjon a te derék barátod annyira elvakított téged az ő kiváló tulajdonságaival, hogy te a legegyszerűbb dolgokat sem látod?

- Ezek csak gyanúk, - mondá Szamojlenko leülve.

- Gyanúk? Hát akkor miért utazik el ő egyedül s nem az asszonnyal együtt? S kérdezd meg tőle, hogy ha már külön utaznak: miért ne utazzék el előre az asszony s utána ő maga? Óh, a ravasz bestia!

Szamojlenkot hirtelen kétség és gyanu fogta elő s e miatt egyszerre lejjebb hagyott energiája és csendesebben kezdett beszélni.

- De az lehetetlen, - mondá, és visszaemlékezett arra az éjszakára, amelyet Lajevszkij nála töltött. - Hisz ő annyit szenved!

- Mit bizonyít az? a tolvajok és gyújtogatók is szenvednek.

- Tegyük föl, hogy neked igazad van, - mondá Szamojlenko elgondolkozva, - engedjük meg... de ő fiatalember, idegen helyen... diákember, mi is diákemberek vagyunk, rajtunk kívül itt senki sem segít rajta.

- Segítsünk neki alávalóságokat elkövetni csak azért, mert te és ő egyidőben voltatok az egyetemen s ott együtt henyéltetek? Mily ostobaság!

- Megállj... Gondolkozzunk hidegvérrel... Azt hiszem, hogy a következőképpen lehet a dolgot elintézni, - mondá Szamojlenko, újjait mozgatva; - én, tudod, adok neki pénzt, de becsületszavára megfogadtatom vele, hogy egy hét múlva utiköltséget küld Fjodorovna Nadezsdának.

- S ő a becsületszavát adja, még könnyekre is fakad, sőt maga-magának is hinni fog akkor, de mit ér az ő becsületszava? Nem fogja megtartani s ha majd egy-két év múlva találkozol vele a Nevszkij proszpekten, amint új szeretőjét karonfogva vezeti, hát azzal fogja magát menteni, hogy őt elrontotta a civilizáció. Hagyd őt a pokolba! Hagyd ott a piszkot és ne vájkálj benne könyökig.

Szamojlenko egy kis ideig gondolkozott, aztán határozott hangon megszólalt:

- Már én csak mindenestre adok neki pénzt. Akármit beszélés... Én nem vagyok képes pusztá gyanúra valamit megtagadni.

- Nagyon derék! Csókolóddzál össze vele.

- No hát add ide azt a száz rubelt, - szólt félénken Szamojlenko.

- Nem adom biz' én.

Csend következett, Szamojlenko végképp elszontyolodott, arca bűnös, szégyenkező kifejezést öltött s különös volt látni a nagytermetű, vállrojtos, rendjeles ember szájalomraméltó, gyerekesen zavart arcát.

- Az idevaló püspök nem kocsin utazza be a kerületét, hanem lóháton, - mondá a diakónus, tollát letéve. - Mikor úgy lóháton ül, igazán megható. Egyszerűsége és szerénysége igazán bibliai nagyságot kölcsönöz neki.

- Jó ember? - kérdezte Fon-Koren, aki örült, hogy más tárgyra tért a beszélgetés.

- Hogyne volna? Ha nem volna jó ember, hát fölszentelték volna-e püspöknek?

- A püspökök közt igen jó és tehetséges emberek találkoznak, - mondá Fon-Koren. - Kár, hogy többnyire mindnyájuknak megvan az a gyöngéjük, hogy államférfiaknak képzelik magukat. Egyik az idegen nemzetiségűek oroszosításával foglalkozik, másik a tudományokat kritizálja. Ez nem az ő dolguk. Jobb volna, ha gyakrabban beütnék az orrukat a konzisztóriumokba.

- Világi ember nem mondhat ítéletet a püspökökről.

- Miért nem, diakónus? A püspök csak olyan ember, mint én.

- Olyan, de mégsem, olyan, - szólt a diakónus sértődött hangon, s újra fölvette a tollat. - Ha ön olyan volna, akkor áldás volna önön, és ön püspök volna, minthogy pedig ön nem püspök, következésképp nem olyan, mint ő.

- Ne kelepelj, diakónus! - mondá Szamojlenko kedvetlenül. - Hallgasd, csak, mit gondoltam, - fordult Fon-Korenhez. - Ne add hát ide a száz rubelt, hanem nézd: a télig még három hónapot fogsz nálam kosztolni, hát fizesd ki nekem most előre azt a három hónapot.

- Nem én.

Szamojlenko hunyorgatott és elvörösödött; gépiesen magához huzta a könyvet a kigyóval, ránézett, azután fölállt és fogta a sapkáját. Fon-Koren megsajnálta.

- Hát tessék ilyen emberekkel élni és dolgozni! - mondá a zoológus és mérgesen rúgott a szögletbe valami papírdarabot. - Értsd meg hát, hogy ez nem jóság, nem szeretet, hanem kislelkűség, erkölcstelenség, méreg. A mit a józan ész fölépít, azt lerombolják a ti langyos, semmire sem való szíveitek. Mikor nekem gimnázista koromban has-tífuszom volt, a néném csupa jószívűségből jól tartott besavanyított gombával és majd belé haltam. Értsd meg a nénémmel együtt, hogy az emberszeretnek a helye nem a szív, nem a kebel vagy mi, hanem ez ni!

Fon-Koren megbökte újjával a homlokát.

- Nesze! - mondá azután s oda dobta a száz rubeles bankjegyet.

- Kár mérgeled, Kolya, - mondá szelíden Szamojlenko, eltéve a pénzt, - én nagyon jól értlek téged, de... képzelj magad az én helyzetembe.

- Te egy vénasszony vagy, ez az egész.

A diakónus megint föl kacagott.

- Hallgass csak rám, Davidycs Sándor, - szólt indulatosan Fon-Koren; - még egy kérésem van hozzád. Mikor átadod a pénzt annak a semmirevalónak, hát kösd ki, hogy vagy együtt utazzék el az asszonnyal, vagy az asszony utazzék el előre, másképp ne adj neki pénzt. Ővele nem lehet ceremónizálni. Mondd meg neki egyenesen s ha meg nem mondod, hát becsületszavamra mondom, hogy én elmegyek hozzá s mások jelenlétében ledobom a lépcsőn, tehozzád pedig többet ebben az életben egy szót sem szólok. Hát jegyezd meg ezt magadnak.

- Miért is ne? ha az asszonnyal együtt utazik el, vagy ha az asszonyt előre küldi, az csak neki kényelmesebb, - mondá Szamojlenko; - még örülni fog. No, Isten áldjon meg.

Szíves bucsút vett és kiment, de mielőtt bezárta volna maga után az ajtót, visszanézett Fon-Korenre, s szánakozva mondta neki:

- Téged a németek rontottak el! Igen! A németek.

XII.

Másnap, csütörtökön, Konsztantinovna Mária az ő Kosztya fia születésnapját ünnepelte. Délre a vendégek pirogra²¹ voltak hivatalosak, este pedig csokoládéra. Mikor este Lajevszkij és Fjodorovna Nadezsda megjött, a zoológus, aki már ott ült a vendéglátó szobában és csokoládét ivott, azt kérdezte Szamojlenkotól:

- Beszélteél vele?

- Még nem.

- Tehát vigyázz, ne teketóriázz vele sokat. Én nem értem ez urak vakmerőségét. Hiszen igen jól tudják a házigazdáink véleményét az ő együttélésükről és mégis ide szemtelenkednek.

- Ha minden előítéletet figyelembe veszünk, - mondá Szamojlenko; - akkor sehova sem mehetünk.

- Hát talán a tömegnek a házasságon kívüli szerelem és feslettség iránti ellenszenve előítélet?

- Persze, hogy az. Előítélet és gyűlölködés. A katonák, amikor meglátnak egy könnyelmű magaviseletű leányt, mindjárt kacagnak, fütyülnek, csúfolódnak, és kérdezd meg csak őket, hogy hát ők maguk milyenek?

- Nem hiába csúfolódnak. Az, hogy a leányok megfojtják törvénytelen gyermekeiket, aztán kényszer-munkára mennek, hogy Karenina Anna²² a vonat elé dobja magát, hogy faluhelyen a kapusarkakat degettel kenik, hogy nekem és neked, - nem tudni, miért, - tetszik a Kata tisztasága, hogy mindenki önkénytelenül is vágyik a tiszta szerelemre, jóllehet, mindenki tudja, hogy olyan szerelem nincs, - hát talán mindez csak előítélet? Ez, kedves barátom, az egyedüli, ami a természettől még fenmaradt, s ha ez a titokzatos, a nemek viszonyát szabályozó erő nem léteznék, akkor a Lajevszkijek megmutatnák neked, hogy hol telet a rák s az emberiség két év alatt kipusztulna.

Lajevszkij bejött a vendéglátó szobába, mindenkit üdvözölt s Fon-Korennel kezet nyújtva, keresetten mosolygott. Aztán alkalmas pillanatot várva, azt mondá Szamojlenkonak:

- Bocsáss meg, Davidycs Sándor, pár szavam volna hozzád.

Szamojlenko fölállt, derékon ölelte őt s bement vele Alekszandrovcics Nikodém szobájába.

- Holnap péntek... - mondá Lajevszkij, a körmét rágva, - megkaptad, a mit ígértél?

- Csak kétszáz tizet birtam összehozni. A többi ma vagy holnap kapom meg. Légy nyugodt.

- Hál' Istennek, - sóhajtott Lajevszkij és kezei megremegtek az örömtől. - Te engem megmentesz, Davidycs Sándor és esküszöm neked az élő Istenre, boldogságomra és a mire csak kívánod, hogy mindjárt megküldöm neked a pénzt, mihelyt megérkezem. A régi adósságot is megküldöm.

- Tudod mit, Ványa, - mondá Szamojlenko, - megfogva őt a gombjánál és elpirulva. - Bocsáss meg, hogy beleavatkozom családi ügyeidbe, de... miért ne utazhatnál te el Fjodorovna Nadezsdával együtt?

²¹ Pirog = igen izletes sütemény.

²² Tolsztoj Leó hasonló című regényének hősnője.

- Furcsa vagy; hát hogy lehessen az? Egyikünknek okvetetlenül itt kell maradnia, különben a hitelezők zajt csapnak. Hiszen a boltosoknak, szatócsoknak adós vagyok vagy hétszáz rubellel, ha nem többel. Várj, majd megküldöm nekik a követelésüket, bedugom a szájukat, s akkor Fjodorovna Nadezsda is elutazhatik innen.

- Úgy... De miért ne küldhetnéd el őt előre?

- Ah, Istenem, hát lehetséges lenne az? - rémült el Lajevszkij; - hiszen ő nő, mit csinál ott egymaga? Mihez ért ő? Ez csak időfecsérlés, meg pénzpazarlás volna.

- Igaza van, - gondolta Szamojlenko, de eszébe jutván, a mit Fon-Koren mondott, lehorgasztotta fejét és dörmögve szólalt meg: - Nem vagyok veled egy véleményen. Vagy vele együtt utazzál el, vagy küldd el őt előre, máskülönben... máskülönben nem kapod meg tőlem a pénzt. Ez utolsó szavam...

Szamojlenko visszahökölt, háttal neki ment az ajtónak s kivörösödve, roppant izgatottan ment át a vendéglátó szobába.

- Péntek... péntek, - gondolta Lajevszkij, szintén visszatérve a vendéglátó szobába, - péntek...

Egy csésze csokoládét tettek elébe. Megégette ajkait és nyelvét a forró csokoládéval, de akkor is csak arra gondolt, hogy: péntek... péntek...

A „péntek” szó valahogy nem ment ki a fejéből; a pénteken kívül egyébre nem is gondolt s csak az volt előtte világos, de nem a fejében, hanem valahol a szíve táján, hogy ő szombaton el nem utazhatik. Megállt előtte a házigazda, Alekszandrovics Nikodém az ő akkurátusos, gondosan megfésült alakjával és kinálgatta:

- Tessék, tessék, legalázatosabban kérem...

Konstantinovna Mária megmutogatta a vendégeknek Kati bizonyítványát és nyújtott hangon így szólt:

- Most roppant, de roppant nehéz tanulni. Annyi sokat követelnek.

- Mama! - nyögött Kati, nem tudva hová lenni a szégyenkezéstől és dicséretektől.

Lajevszkij is megnézte a bizonyítványt és nagyon megdicsérte azt. Vallástán, orosz nyelv és irodalom, magaviselet, egyesek és kettesek ugráltak a szeme előtt s mindez összekavarodva a péntekkel, Alexandrovics Nikodém fésült fejével s Kati kipirult arcával oly beláthatatlan, legyőzhetetlen lehangoltságot szült benne, hogy kétségbeesésében csaknem fölkiáltott s újra azt kérdezte magától: - Hát csakugyan, de csakugyan nem utazom el?

Összetettek két asztalt s leültek „postát” játszani. Lajevszkij is leült.

- Péntek... péntek... - mondotta magában mosolyogva és zsebéből plajbászt vett elő, - péntek...

Át akarta gondolni helyzetét, de félt gondolkozni. Félt beismerni, hogy a doktor rajtakapta őt azon a csaláson, a melyet ő oly sokáig el tudott rejtegetni maga-magától is. Mindannyiszor, valahányszor a saját jövőjéről elmélkedett, sohasem engedett gondolatainak szabad menetet. Beül a vagonba és elindul, - ezzel intézte el élete sorsát és nem eresztette tovább gondolatait. Mint egy lidércfény a távoli mezőn, úgy tűnt föl nagy ritkán fejében, hogy valahol Szent-Pétervárnak egy félreeső síkatorában, valahol a messze jövőben azért, hogy végképp elváljon Fjodorovna Nadezsdától és kifizethesse adósságait, valami hazugsághoz kell majd folyamodnia; csak egyszer fog hazudni, azután egészen új életet kezd. S ez rendén van: egy kis hazugság árán nagy igazságot vásárol.

Most azonban, a mikor a doktor a pénz megtagadásával nyersen célzott az ő csalására, világos lett előtte, hogy a hazugságra nemcsak a távol jövőben van szüksége, de ma is, holnap is, egy

hónap múlva is és úgy lehet: élete végéig. S tényleg: hogy elutazhassék; hazudnia kell Fjodorovna Nadezsdának, a hitelezőknek és főlebbvalóinak; aztán, hogy Szent-Pétervárott pénzt kaphasson, azt kell majd hazudnia anyjának, hogy Fjodorovna Nadezsdától már véglegesen elvált; s mert anyja nem ad neki többet ötszáz rubelnél, tehát máris megcsalta a doktort, mert nem lesz képes mihamar megküldeni neki a pénzt; azután a mikor majd Fjodorovna Nadezsda is eljön Szent-Pétervárra,; kisebb-nagyobb csalásokhoz kell folyamodni, hogy tőle megszabaduljon; aztán újra könyvek, mérgeledések, túrhetetlen élet, bánkódás, megbánás - és semmiféle új életről szó sem lehet. Csalás és egyéb semmi. Lajevszkij képzeletében a hazugságok egész halmaza gyűlt össze. Hogy egyszerre átugorja mindet s ne hazudozzék részletenkint, határozott lépést kellene tenni, például szó nélkül fölkelni helyéről, föltenni sapkáját s rögtön elutazni pénz nélkül is, - de Lajevszkij érezte, hogy neki ez lehetetlen.

- Péntek... péntek... - gondolta magában; - péntek...

A társaság tagjai beirkáltak apró papírdarabokat, berakták azt Alexandrovics Nikodém cilinderkalapjába s mikor elég volt együtt, Kosztya, a ki a levélhordó szerepét adta, körüljárt és szétoztotta az iratokat. A diakónus, Kati és Kosztya, a kik mulatságos leveleket kaptak s még mulatságosabbakkal igyekeztek azokra felelni, el voltak ragadtatva.

„Beszélnem kell kegyeddel”, olvasta a kapott cédulájáról Fjodorovna Nadezsda. Szeme találkozott a Konsztantinovna Máriáéval, a ki édeskesernyésen mosolygott és fejével intett neki:

- Miről beszélni? - gondolta Fjodorovna Nadezsda, - ha nem lehet mindent nyíltan elmondani, akkor nincs miről beszélni.

Mielőtt elindultak volna hazulról a vendégségbe, Fjodorovna Nadezsda megkötötte a Lajevszkij nyakkendőjét s ez egyszerű dolog gyöngédséggel és szomorúsággal töltötte meg a lelkét. A Lajevszkij izgatottsága, szórakozott tekintete, sápadtsága és megfoghatatlan megváltozása, valamint az, hogy neki Lajevszkijjal szemben szörnyű, utálatra méltó titka volt, valamint az, hogy keze reszketett, mikor a Lajevszkij nyakkendőjét megkötötte: mindez azt mondta neki, hogy ők már nem sokáig élnek együtt. Félelemmel és bűnbánattal nézett Lajevszkijra, mint a szentképre szokás és azt gondolta magában: - Bocsáss meg, bocsáss meg!

Fjodorovna Nadezsdával szemben az asztalnál Acsmijanov ült és soha le nem vette róla fekete, szerelmes szemeit; Fjodorovna Nadezsdát izgatta ez, szégyelte magát és félt, hogy még a bú és bánat sem akadályozzák meg abban, hogy a tisztátalan szenvedélynek engedjen s hogy ő már, mint a lerészegedett iszákos, nem képes a szenvedélynek ellentállni.

Hogy ne folytassa ezt az életet, a mely utálatos volt ő reá és megalázó Lajevszkijra nézve, elhatározta, hogy elutazik. Sírva fogja Lajevszkijt kérni, hogy bocsássa őt el, s ha az ellenkezni fog, akkor megszökik tőle. Azt, a mi ő vele történt, Lajevszkijnak nem mondja el. Hadd legyen Lajevszkijnak tiszta emléke ő felőle.

- Szeretem, szeretem, szeretem! - olvasta egy papírdarabról Fjodorovna Nadezsda. Ezt bizonyosan Acsmijanov írta.

Fjodorovna Nadezsda tovább fűzte gondolatait. Valamely távol eső, eldugott helyen húzza meg magát, dolgozgat s Lajevszkijnek „ismeretlen kezeiből” eredő pénzeket, hímezett ingeket, jó cigarettákat fog küldeni s csak vénségére fog hozzá visszatérni, vagy akkor, ha Lajevszkij véletlenül veszélyes beteg találna lenni s ápolásra volna szüksége. Ha majd öreg korukban Lajevszkij megtudja, hogy milyen okok miatt nem akart ő hozzá férjhez menni s miért hagyta őt el, bizonyosan nagyban fogja ez áldozatot méltányolni és megbocsát.

- Önnek hosszú orra van! - olvasta egy másik papírdarabon: ez meg bizonyosan a diakónustól, vagy Kosztyától való.

Fjodorovna Nadezsda elképzelte, hogy búcsúzaskor mily erősen magához öleli Lajevszkijt, kezét csókol neki s megesküszik, hogy holtig csak őt fogja szeretni, azután elrejtőzve, idegen emberek között élve mindennap arról fog gondolkozni, hogy van neki valahol egy barátja, egy szeretett embere, egy tiszta, nemes, fenkölt lelkű ember, a ki szintén megőrzi az ő tiszta emlékét.

- Ha nem ad ma nekem találkát, akkor mindent elmondok Lajevszkijnek és nyilvános botrányt csinállok kegyednek. - Ez Kirilintől van.

Fjodorovna Nadezsda fogta a papírdarabot és ezt írta rá feleletül: „Ez tisztességtelenség.”

Kirilin oldalt ült az asztalhoz, lábait keresztbe tette s kezével álmos arcát birizgálta. Bizonyosan a feje fájt. Hanyagul olvasta el a kezébe került írásokat, alig bírta magát az ásítástól tartóztatni s udvariasságból néha mosolygott. Elolvasván a Fjodorovna Nadezsda válaszát, következőképp szólalt meg:

- Uraim, legyenek szívesek egy percig figyelni. A napokban a mi istenháta mögötti városunkban egy regény folyt le. Egy fiatal nő találkát adott egy hadnagynak...

Fjodorovna Nadezsdat elfutotta a hideg. Gyorsan fölírta egy papírra: „igen, igen” s átdobta az asztalon Kirilinnek.

- Igen, - folytatta Kirilin; - a hadnagy el is ment egy aulba,²³ minthogy ez a nő egy grúz felesége volt; elment, de törbe esett és jól eldöngették...

- Ma elbuvok, holnap pedig elutazom, - gondolta Fjodorovna Nadezsda, érezvén, hogy az imént érzett nagy hideg után egész testét, különösen pedig a lábait forróság öntötte el.

²³ Aul = tatár falu.

XIII.

Lajevszkij két iratot kapott a posta-játékban; egyikről ezt olvasta: „Ne utazz el kedves galambocskám”.

- Ki írhatta ezt? - gondolta Lajevszkij, - természetes, hogy nem Szamojlenko... Nem is a diakónus, mert ő nem tudja, hogy én el akarok utazni. Talán Fon-Koren?

A zoológus lehajolt az asztal fölé s egy piramist rajzolt. Lajevszkijnek úgy tetszett, hogy a zoológus szemei nevettek.

- Bizonyosan eljárt a Szamojlenko szája... - gondolta Lajevszkij.

A másik papírdarabon ugyanazzal az írással, hosszú farku betűkkel ez volt fölírva: „Valaki nem fog szombaton elutazni.”

- Ostoba ingerkedés, - gondolta Lajevszkij, - péntek... péntek...

Valami mintha a torkát szorította volna össze. Gallérjához nyúlt és köhögött, de köhögés helyett nevetés pattant ki a torkából.

- Hahaha! - nevetett, - hahaha! „Miért kacagok én voltaképpen?” - gondolta magában, de azért mégis folytatta: - Hahaha!

Igyekezett magát tartóztatni, kezével befogta a száját, de a nevetés majd szétvetette a mellét és nyakát és nem bírta száját befogni.

Hahotája följebb és följebb emelkedett s végül olyanná lett, mint valami öleb csaholása. Lajevszkij föl akart állni az asztal mellől, de lábait nem bírta, jobbkeze különösen, akarata ellenére ugrált az asztalon, görcsösen fogta a papírdarabokat, aztán összegyűrte. Lajevszkij látta a megütközött tekinteteket, Szamojlenko komoly, ijedt arcát, a zoológusnak gúnnyal és megvetéssel teljes tekintetét és megértette, hogy hisztériája van.

- Mily képtelenség, mily szégyen, - gondolta, érezvén arcán a könnyek melegét. - Ah, ah, mily szégyen! Sohasem történt velem ilyen.

Karonfogták, hátulról a fejét tartották s úgy vitték el valahová; most egy pohár villant föl előtte, aztán hozzáütődött a fogához és a víz kiömlött a mellére; majd azt látta, hogy egy kis szobában van, a melyben a közepén egymás mellett két nyoszolya áll, az ágyak tiszta, hófehér takarókkal vannak beborítva. Ledült az egyik ágyra és sírvafakadt.

- Sebaj, sebaj, - mondá Szamojlenko, - ez akárkivel megtörténik.

Fjodorovna Nadezsda a rémülettől halványan egész testében remegve s valami rettenetesen sejtve, állt az ágy mellett s azt kérdezte:

- Mi bajod, az Istenért? Szólj...

- Nem írt-e neki valamit Kirilin? - gondolta Fjodorovna Nadezsda.

- Semmi, - felelt Lajevszkij nevetve és sírva. - Eredj innen, galambocskám.

Arca nem árult el semmi gyűlöletet, sem ellenszenvet; tehát nem tud semmit; Fjodorovna Nadezsda némileg megnyugodott és visszament a vendéglátó terembe.

- Ne nyugtalankodjék, kedvesem, - mondá Konsztantinovna Mária, leülve hozzá és megfogva a kezét. - Majd elmulik. A férfiak is csak olyan gyengék, mint mi... Kegyetek most mind a ketten átélitek a krízist: ez nagyon érthető! Nos, kedvesem, én várom ám a kegyed feleletét... Beszéljünk csak róla.

- Nem, ne beszéljünk... - felelt Fjodorovna Nadezsda, oda hallgatva a Lajevszkij zokogására; - megöl a fájdalom... Engedjék meg, hogy távozhassam.

- Mit gondol, kedvesem? - rémült meg Konsztantinovna Mária, - hát azt hiszi, hogy elbocsátom vacsora nélkül? Vacsoráljon meg előbb, azután nem bánom...

- Nagyon le vagyok verve, - suttogta Fjodorovna Nadezsda, s hogy el ne essék, mind a két kezével belefogódzott egy szék karjába.

- Szülési fájdalmai vannak, - mondá gúnyosan Fon-Koren Lajevszkijra, bejőve a vendéglátószobába, de meglátván ott Fjodorovna Nadezsdát, zavarba jött és kiment.

Mikor a hisztériának vége volt, Lajevszkij tovább is ülve maradt az ágyon és gondolkozott.

- Szégyen, hogy ríva fakadtam, mint egy leány-gyermek! Azt hiszem, hogy nevetséges és utálatra méltó vagyok. Majd egy mellékajtón szököm el innen... Különben ez azt jelentené, hogy komoly jelentőséget tulajdonítok a hisztériámnak... Legjobb volna az egészet tréfára venni.

Megnézte magát a tükörben, még egy kis ideig ült, aztán kiment a társaságba.

- Itt vagyok megint, - mondá mosolyogva. Roppant szégyelte magát s érezte, hogy a többiek röstelkednek az ő jelenlétében. - Vannak ilyen esetek, - mondá leülve. - Ültem itt magamnak, egyszerre csak, tetszik tudni, szörnyű szúró, tűrhetetlen fájdalmat éreztem az oldalamban; idegeim nem bírták ki - és megtörtént ez az ostobaság. Hja, ilyen a mi ideges századunk...

A vacsoránál borozott, beszélgetett, s néha görcsösen sóhajtvá, tapogatta az oldalát, mintegy azt akarva jelezni, hogy még mindig érzi a fájdalmat. Pedig Fjodorovna Nadezsdán kívül senki sem hitte ezt neki és ő azt jól látta.

Tíz órakor kimentek az utcára sétálni. Fjodorovna Nadezsda félvén, hogy Kirilin megszólítja, folytonosan Konsztantinovics Máriával és a gyerekekkel volt. Egészen el volt gyengülve az ijedelemtől és fájdalomtól s előre érezve a lázat, szenvedett, alig bírta a lábát, de azért még sem ment haza, mert bizonyosra vette, hogy vagy Kirilin, vagy Acsmijanov, vagy mind a ketten utána mennek. Kirilin hátul ment Alexandrovics Nikodémmal s azt dudorázta, hogy:

„Én velem játszani
Nem lehet, nem lehet.”

Az utcáról befordultak a pavillonhoz s elindultak a part mentében, hosszasan nézegetve, hogy foszforeszkál a tenger.

Fon-Koren magyarázni kezdte, hogy miért foszforeszkál a tenger.

XIV.

- No, de engem már várnak a kártyához, - mondá Lajevszkij; - jó éjt, uraim.

- Várj, én is veled megyek, - mondá Fjodorovna Nadezsda és karjába öltötte a karját.

Elbúcsúztak a társaságtól és elmentek. Kirilin is elbúcsúzott, azt mondván, hogy neki is éppen arra van útja és velük ment.

- A mi lesz, az lesz... - gondolta Fjodorovna Nadezsda; - nem bánom..

Úgy tetszett neki, hogy kellemetlen emlékei mind eltűntek a fejéből s azok most a sötétben mellette mennek és lélekeznek, ő maga pedig, mint a tintába esett légy, erőlködve megy a kövezeten és fekete foltokat hagy a Lajevszkij oldalán és kezén. Elgondolta, hogy ha Kirilin valamit elkövet, abban nem ez a kiálthatatlan hadnagy, hanem ő maga, Fjodorovna Nadezsda lesz a hibás. Hiszen volt idő, mikor egy férfi sem mert ő vele úgy beszélni, mint Kirilin s azt az időt ő maga tépte szét, mint a pókhálót, elvesztette azt visszahozhatatlanul, - hát ki ebben a hibás? Vágyaitól megmámorosodva, csak azért kezdett mosolyogni erre az egészen idegen emberre, mert ez formára termetes volt; kétszeri találkozás után már meguntta őt és utálattal fordult el tőle, de hát azért nincsen-e annak joga úgy bánni ő vele, mint a hogy bánik?

- Itt elvállunk, galambom, - mondá Lajevszkij megállva; - téged majd elkísér Mihajlics Ilja.

Meghajtotta magát Kirilinnek, s gyorsan átment az utcán, végig egy másikon a Sesskovszkij-házhoz, a hol az ablakok világosak voltak, aztán még hallani lehetett, a mint a kapun bezörgött.

- Kegyed azt felelte nekem, hogy „igen!” - kezdé Kirilin. - Nos, én szolgálatjára állok.

Fjodorovna Nadezsda szive erősen dobogni kezdett Egy szót sem felelt.

- Én azt, hogy kegyed oly hirtelen megváltoztatta irántam való magaviseletét, kezdetben kacérságnak tartottam, - folytatta Kirilin, - most azonban látom, hogy annak sokkal különösebb okai vannak. Kegyed játszani akar velem, mint macska az egérrel, pusztán időtöltésből. Nos, szolgálatjára állok...

- Én most oly levert vagyok, - mondá Fjodorovna Nadezsda, sírva fakadva s hogy könnyeit elrejtse, félre fordult.

- Én is levert vagyok, de mit tegyen az ember?

Kirilin szünetet tartott, aztán nyomatékosan, meg-megállva mondta a következő szavakat:

- Ismétlem, asszonyom, hogy ha nem ad ma nekem audienciát, hát még ma közhírré teszem, hogy kegyed nekem a szeretőm. Nekem és Lajevszkijnek egyforma jogunk van kegyedhez.

- Bocsásson el ma, - mondá Fjodorovna Nadezsda és nem ismert rá a saját hangjára, annyira gyöngye és panaszos volt az.

- Meg kell kegyedet tanítanom... bocsásson meg a nyers hangért... Mint a francia mondja: a hangból lesz la musique. Igenis, nagy sajnálatomra kénytelen vagyok kegyedet megtanítani. Két találkát követelek: egyet ma, egyet holnap. Holnapután egészen szabad lesz kegyed s mehet oda és azzal, a hová és a kivel tetszik. Tehát ma és holnap.

Fjodorovna Nadezsda odament a lakásuk kapujához és megállt.

- Bocsásson el, - suttogta egész testében remegve s nem látva maga előtt a sötétben egyebet, mint a fehér katona-kabátot. - Önnek igaza van, én szörnyű nő vagyok... hibás vagyok, de bocsásson el... Kérem önt... S megérintette a Kirilin hideg kezét és összerázkódott az undorérzettől, - könyörgök önnek...

- Fájdalom, - sóhajtott Kirilin, - éppen nem vág össze terveimmel az, hogy kegyedet elbocsás- sam, különben is, madame, én sokkal kevésbé hiszek a nők szavában, hogysen...

- De mikor oly rosszul érzem magamat...

Fjodorovna Nadezsda hallgatta a tenger egyenletes mormolását, fölnézett a csillagos égre s szerette volna, ha mindennek mihamarább vége van, ha itt hagyhatja ezt az átkozott életet az ő tengerével, csillagaival, férfjaival, lázával...

- De nem nálunk, - mondá aztán Fjodorovna Nadezsda hidegen.

- Jerünk Mjuridovhoz, az a legjobb hely.

- Hol van az?

- A régi sáncok mellett.

Fjodorovna Nadezsda gyorsan elindult az utcán, aztán befordult egy sikátorba, a mely a hegyek felé vezetett. Sötét volt. Itt-ott a kövezeten fehér sávokat vetettek a világos ablakok s neki úgy tetszett, hogy ő, mint egy légy, hol beleesik a tintába, hol megint kimászik belőle. Kirilin megbotlott, majd elesett és elnevette magát.

- Részeg... - gondolta Fjodorovna Nadezsda; - mindegy... mindegy... bánom is én már...

Acsmijanov is mihamar elbúcsúzott a társaságtól s utána ment Fjodorovna Nadezsdának, hogy meghívja őt egy kis ladikázásra. Odament a Lajevszkijék lakásához és benézett a rácson: az ablakok nyitva voltak, de világosság nem volt...

- Fjodorovna Nadezsda! - szólt be Acsmijanov.

Elmult egy perc. Ujra beszólt.

- Ki az? - hallatszott az Olga cseléd hangja.

- Fjodorovna Nadezsda itthon van?

- Nincs. Még nem jött haza.

- Különös... nagyon különös, - gondolta Acsmijanov, erősen nyugtalankodva. - Hiszen hazafelé indult.

Acsmijanov végigment az utcán, majd egy másikon s benézett a Seskovszkijék ablakán. Lajevszkij ingre vetkőzve ült az asztalnál és figyelmesen nézte a kártyáját.

- Különös... különös... - gondolta Acsmijanov s eszébe jutván a Lajevszkij hisztériája, szé- gyent érzett. Ha Fjodorovna Nadezsda nincs otthon, hát akkor hol van?

Visszament a Lajevszkijék lakásához és nézte a sötét ablakokat.

- Ez csalás, - gondolta magában, eszébe jutva, hogy hiszen maga Fjodorovna Nadezsda ígérte meg ma neki Bitjugovéknál, hogy ma este elmegy vele ladikázni.

Annak a háznak ablakai, a melyben Kirilin lakott, szintén sötétek voltak, a tisztí szolga a kapu előtti lócán ült, várva ura hazatértét. Acsmijanov előtt, amint meglátta a sötét ablakokat és a tisztí szolgát, egyszerre minden világos lett. Elhatározta, hogy hazamegy, de megint csak a Lajevszkijék lakása előtt vette magát észre. Leült ott egy lócára, levette kalapját s érezte, hogy fáj a feje a féltékenység és a rászédetés miatt.

A városi óra egy huszonnégy órában csak kétszer ütött: délben és éjfélkor. Nemsokára azután, hogy az óra éjfél ütött, gyors léptek hallatszottak.

- Tehát holnap este újra Mjuridovnál! - hallatszott a Kirilin szava, amelyet Acsmijanov azonnal megismert. - Nyolc órákor! A viszontlátásra!

A rács mellett megjelent Fjodorovna Nadezsda. Nem vevén észre, hogy a lócán ott ül Acsmijanov, elsuhant mellette, mint az árnyék, kinyitotta a kaput s azt nyitva hagyva, bement a házba. A szobában gyertyát gyújtott, gyorsan levetkezett, de nem feküdt le, hanem térdre esett egy szék előtt, átölelte azt és homlokát lebecsátotta arra.

Lajevszkij három órákor tért haza.

XV.

Eltökélvén, hogy nem egyszerre, hanem részletenkint fog hazudni, Lajevszkij másnap két órakor elment Szamojlenkóhoz a pénzért, hogy szombaton okvetlenül elutazhassék. A tegnapi história után, mely nehéz lelkiállapotát még a szégyenérzettel is súlyosbította, a városban tovább nem maradhatott. Ha Szamojlenko megmarad a maga föltételeinél, - gondolta magában, - akkor utolsó esetben elfogadja a föltételeket, elveszi a pénzt s holnap az indulás órájában azt mondja, hogy Fjodorovna Nadezsda nem akar elutazni; ezzel el lehet hitetni, hogy mindez csak az ő érdekében történik. Ha pedig Szamojlenko, aki szemmel láthatólag Fon-Koren hatása alatt áll, végképp megtagadja a pénzt, vagy újabb föltételekkel áll elő, akkor ő még ma elutazik egy teherszállító hajóval, vagy egy vitorlással Új-Afonba, vagy Novorosszijszkba, onnan kétségbejuttató telegramot küld anyjának, s ott marad addig, míg anyja útravalót küld neki.

Bemenvén Szamojlenkóhoz, ott a vendéglátó szobában Fon-Korent találta. A zoológus éppen ebédre jött s szokása szerint kinyitotta az albumot s nézegette a cilinderkalapos urakat és főként a hölgyeket.

- „Mily kellemetlen, hogy ez itt van, - gondolta Lajevszkij; - ez mindent elronthat.” - Jó napot!

- Jó napot! - felelt Fon-Koren, anélkül, hogy ránézett volna.

- Itthon van Davidycs Sándor?

- Igen. A konyhában van.

Lajevszkij bement a konyhába, de meglátva, hogy Szamojlenko a salátával van elfoglalva, visszatért a vendégfogadó szobába és leült. A zoológus jelenlétében mindig feszélyezve érezte magát, most még attól is félt, hogy a hisztériáról fognak beszélni. Jó ideig nem szóltak egymáshoz. Egyszerre csak Fon-Koren fölnezt Lajevszkijra s azt kérdezte:

- Hogy érzi magát a tegnapi nap után?

- Nagyon jól, - felelt Lajevszkij elpirulva. - Jól fölvéve a dolgot, az egész szót sem érdemel...

- Tegnapig azt gondoltam, hogy csak a nőknek van hisztériájuk, s kezdetben azt hittem, hogy önnek vitus-tánca van.

Lajevszkij erőltetve mosolygott és azt gondolta: mily tapintatlanság ez őtőle. Hiszen jól tudja, hogy ez nekem nehezemre esik.

- Igen, nevetséges história volt, - mondá tovább mosolyogva. - Ma egész nap nevettem rajta. A hisztérikus rohamban az a furcsa, hogy tudja az ember, hogy az illetlen dolog s neveti is magában, de ugyanakkor sír is. A jelenlegi ideges században mindnyájan rabjai vagyunk idegeinknek, az idegek uralkodnak rajtunk s azt csinálják velünk, amit akarnak. A civilizáció ebben a tekintetben igen kétes szolgálatokat tett nekünk.

Lajevszkij beszélt, de igen kellemetlen volt neki, hogy Fon-Koren figyelmesen hallgat rá, mintha csak tanulmányozni akarta volna őt; magára is bosszankodott azért, hogy ámbátor ki nem állhatta Fon-Korent, még sem tudta levetkőzni arcáról a csinált mosolygást.

- Be kell ugyan ismernem, - folytatta aztán, - hogy közelebbi okai is vannak a rohamnak, még pedig elég alaposak... Az utóbbi időben egészségem igen megrongálódott... Vegyük még ehhez az unalmat, a folytonos pénzhányt... a társaság és a közös érdekek hiányát... Az ilyen helyzet rosszabb, mint a kormányzóké.

- Igen, az ön helyzete vígasztalan, - mondá Fon-Koren.

Ezek a nyugodt, hideg szavak, amelyek ki nem kért jóslást foglaltak magukban, bántották Lajevszkijt. Eszébe jutott a zoológus tegnapi tekintete, amely tele volt gúnnnyal és megvetéssel, - aztán kissé elhallgatott s csak azután folytatta, de már nem mosolyogva:

- Honnan ismeri ön az én helyzetemet?

- Hiszen ön maga beszélt róla az imént, meg aztán az ön barátai is oly melegen érdeklődnek iránta, hogy egész nap csak önről beszélnek.

- Micsoda barátaim? Talán Szamojlenko?

- Ő is.

- Szeretném, ha Davidycs Sándor s általában barátaim mentől kevesebbet beszélnének rólam.

- Éppen itt jön Szamojlenko, kérje meg őt, hogy kevesebbet törődjék önnel.

- Nem értem az ön hangját, - mormogott Lajevszkij, akit olyan érzés fogott el, mintha csak most értette volna meg, hogy őt a zoológus gyűlöli, megveti, hogy gúnyt űz vele s hogy a zoológus az ő legelkeseredettebb, legelszántabb ellensége. - Tartsa meg magának ezt a hangot más valaki számára, - mondá csöndesen, nem birván hangosan szólni a gyűlölettől, amely már majd szétrobbantotta mellét és nyakát, mint tegnap a nevetés.

Bejött Szamojlenko, ingújjban, izzadtan és kivörösödve a konyhai hőségtől.

- Áá-á? hát te itt vagy? - szólt. - Jó napot, galambocskám. Ebédeltél? Ne teketóriázz, mondd meg igazán: ebédeltél-e?

- Davidycs Sándor, - szólt Lajevszkij fölállva, - ha én valamely intim kéréssel fordultam hozzád, az nem jelentette azt, hogy fölszabadítottalak téged a szerénység és a mások titka megőrzésének kötelezettsége alól.

- Mi ez? - csodálkozott Szamojlenko.

- Ha nincs pénzed, - folytatta Lajevszkij, hangját fölemelve s az izgatottságtól egyik lábáról a másikra nehezkedve, - akkor ne adj, de minek azt úton-útfélen hirdetni, hogy az én helyzetem vígasztalan stb.? Az ilyen jó szolgálatokat és baráti részvétet, amelyeknél kopejkákról van szó és rubelekről beszélnek, én ki nem állhatom. Dicsekedhetel a jóságoddal, amennyit tetszik, de arra senki sem hatalmazott föl, hogy az én titkaimat kifecsegd.

- Miféle titkaidat? - kérdezte Szamojlenko, nem értvén a dolgot s már mérgelődve. - Ha veszekedni jöttél, hát fordulj vissza és jőjj el később.

Eszébe jutott az a szabály, hogy ha az ember valamely jó emberére megharagszik, akkor legjobb százig számlálni s az alatt lelohad a harag, - s rögtön elkezdett magában számolni.

- Kérem, ne tessék velem törődni, - folytatta Lajevszkij. - Ne vessenek rám ügyet sem. Kinek mi köze ahhoz, hogy én hogyan élek? Igenis, én el akarok utazni. Igenis, én adósságokat csinálok, iszom, más ember feleségével élek, hisztériám van, rossz vagyok, nem vagyok olyan nagyészü, mint némely más, de kinek mi köze ehhez? Kíméljék a személyes szabadságot!

- Engedj meg, pajtás, - szólalt meg Szamojlenko, miután már harmincötig számolt, - hanem...

- Kíméljétek a személyes szabadságot, - szakította őt félbe Lajevszkij, - másoknak ez az örökös ócsárlása, örökös kilesése, kihallgatása, azok a baráti részvétek... ördög vigye őket. Kölcsön adnak, de olyan föltételeket szabnak mellé, mint a gyerekeknek. Úgy bánnak velem, mint tudom is én mivel. Nekem semmi sem kell! - kiáltott Lajevszkij, meginogva az izgatottságtól s félve, hogy megint hisztériát kap. - „Tehát most már szombaton nem utazhatom el;” - ötlött az eszébe. - Semmi sem kell, csak arra kérem az urakat, legyenek szívesek engemet

gondnokságuk alól fölmenteni. Sem gyerek, sem örült nem vagyok, kérem tehát, ne vigyázzanak úgy reám.

Bejött a diakónus s meglátva, hogy Lajevszkij egészen sápadt, hogy kezeivel hadonázik és hogy különös beszédét Voronzov herceg arcképéhez intézi, megállt az ajtóban, mintha lábai legyökereztek volna.

- Az az örökös kémkedés gondolataim után, - folytatta Lajevszkij, - sérti emberi önérzetemet s én nagyon kérem a tisztelt önkéntes vizsgáló urakat, hagyjanak föl minden kémkedéssel. Elég volt idáig.

- Mit beszélsz te itt? mit mond ön? - kérde Szamojlenko, miután eljutott a számolásban százig, de azért mégis elvörösödve közelített Lajevszkijhez.

- Elég volt idáig! - ismételte Lajevszkij lihegve és a sapkája után nyúlva.

- Én orosz nemes, orvos és államtanácsos vagyok, - mondá Szamojlenko, minden szót megnyomva. - Én sohasem voltam spion és megsérteni magamat senkitől sem engedem! - kiáltott aztán hörögve, különös nyomatékot adva az utolsó szónak. Tessék a száját befogni.

A diakónus, aki még sohasem látta a doktort ilyen méltóságosnak, fölfújtnak, vörösnek és félelmetesnek, befogta a száját, kiszaladt az előszobába s csak ott mert halálos kacajban kitörni. Lajevszkij mintha ködben látta volna, hogy Fon-Koren fölállt, azután kezét a nadrágzsebébe dugva, olyan állásba helyezkedett, mintha azt várta volna, hogy mi lesz most? Ezt a nyugodt állást Lajevszkij a legnagyobb mértékű szemtelenségnek és sértésnek ítélte.

- Legyen szíves szavait visszavonni, - kiabált Szamojlenko.

Lajevszkij már nem is emlékezve rá, hogy milyen szavakat mondott, így felelt:

- Hagyjanak nekem békét. Én nem akarok itt semmit. Csak azt akarom, hogy eféle németbe ójtott emberek nekem békét hagyjanak. Különbén majd rendszabályokhoz nyúlok. Verekedni fogok, ha tetszik.

- Most már érthető a dolog, - szólt Fon-Koren, kilépve az asztal mögül; - Lajevszkij úr, mielőtt elutaznék, egy kis párbaj-mulatságot akar. Én kész vagyok neki ezt a mulatságot megszerezni. Lajevszkij úr, ezennel szolgálatára állok.

- Kihívás? - szólt csöndesen Lajevszkij a zoológushoz lépve és gyűlölettel nézve annak sötét színű arcába és göndörhaju fejére. - Ez kihívás akar lenni? Tessék! Gyűlölöm önt! Gyűlölöm!

- Nagyon örülök rajta. Holnap korán reggel várni fogom önt a Kerbalaj csárdája mellett. Most pedig hordja el magát.

- Gyűlölöm! - mondá Lajevszkij halkán, nehezen szedve a lélekzetet. - Már régen gyűlölöm. Párbaj! Igen!

- Vidd el innen, Davidycs Sándor, vagy én megyek el, - mondá Fon-Koren. - Még megharap.

A Fon-Koren nyugodt hangjára lecsillapult a doktor; egyszerre magához tért, meggondolta a helyzetet, aztán mind a két kezével átölelve Lajevszkijt, eltávolította Fon-Korentől és a megindultságtól remegő, hízeglő hangon dörmögte:

- Kedves barátaim... Kedves jó emberek... Egy kicsinykét tűzbe jöttetek... elég no, elég no... kedves jó barátaim.

Hallván a lágy, barátságos hangot, Lajevszkij úgy érezte, hogy most az ő életében valami szokatlan, csodálatos dolog történt, mintha a vonat elgázolása elől menekült volna meg; majd sírva fakadt, kezét megkanyarította a légből és kiszaladt a szobából.

„Érezni magán az embernek a más gyűlöletét, kiadni az embernek maga-magán a legnyomorultabb, legnevetésesebb módon! Istenem! mily kínos állapot ez! - gondolta magában kis idő múlva, amint a pavillonban ült és úgy érezte, mintha testét a mások gyűlöletének rozsdája marná. - Milyen kínos állapot ez, én Istenem!”

A konyakos hideg víztől fölélnkült. Világosan maga elé képzelte a Fon-Koren nyugodt, kihívó arcát, tegnapi tekintetét, szőnyeghez hasonló ingét, hangját, fehér kezeit s szívében túrhetetlen, szenvedélyes, éhes gyűlöletet érzett, mely kielégítést kívánt. Képzletben a földre gyűrte Fon-Korent s elkezdte a lábaival taposni. Aprólékosan végiggondolta a történeteket és csudálkozott: hogyan tudta ő magát annyira megerőltetni, hogy arra a semmi emberre mosolyogjon s általában miért törődött apró, senkitől sem ismert emberkével véleményével, akik egy olyan elhagyatott kis városban laktak, amely talán a mappán sincs meg s amelyről Szent-Pétervárott egy valamire való ember sem hallott soha egy igét sem. Ha ez az elhagyott fészek egyszerre elsüllyedne, vagy porig égne, hát erről Szent-Pétervárott éppen oly érdeklődés nélkül olvasnák a telegramokat, mint a viseltes bútorok eladásáról szóló hirdetéseket. Akár megöli holnap Fon-Korent, akár életben hagyja: az tökéletesen mindegy, egyformán haszontalan és érdektelen dolog. Legjobb lesz a lábába, vagy kezébe löni, megsebesíteni, azután ki-nevetni őt, s valamint a lábától megfosztott bogár elvész a fűben: hadd vesszen el ez is a hozzá hasonló semmi emberek tömegében.

Lajevszkij elment Seskovszkijhoz, elmondott neki mindent, s fölkererte őt szekundánsnak, azután mind a ketten elmentek a postamesterhez, azt is fölkerítették szekundánsnak és nála maradtak ebéden. Ebédnél sokat tréfáltak és nevettek; Lajevszkij azon tréfált, hogy ő úgyszólván egy cseppet sem tud löni, s lövész-királynak és Tell Vilmosnak nevezte el magát.

- De meg kell tanítani azt az urat, - mondá.

Ebéd után leültek kártyázni. Lajevszkij kártyázott, ivott és azon gondolkozott, hogy a párbaj egyáltalában ostoba, ész nélkül való dolog, mert éppen nem oldja meg, hanem még jobban összezavarja a kérdést, de hát a nélkül meglenni még sem lehet. Például a jelen esetben: hiszen csak nem adhatja föl Fon-Korent a bíróságnak! S ez a párbaj már azért is jó, hogy utána lehetetlenség lesz neki a városban megmaradni.

Lajevszkij egy kis mámort kapott, belemélyedt a kártyába és jól érezte magát.

De amint a nap leszállt és sötétedni kezdett, elővette a nyugtalanság. Nem a haláltól való félelem volt az, mert amíg ebédelt és kártyázott, az a meggyőződés volt benne, hogy a párbaj minden baj nélkül fog lefolyni; hanem félt valami ismeretlen, nem sejtett dologtól, amely életében először holnap fog vele megtörténni, és félt a közeledő éjszakától. Tudta, hogy ez az éjszaka hosszú, álmatlan lesz és nemcsak Fon-Korenről és ennek gyűlölködéséről kell majd gondolkoznia, de a hazugságok azon halmazáról is, amelyen neki át kell gázolnia s a melyet kikerülni nem bír és nem tud. Olyanformát érzett, mintha hirtelen megbetegedett volna; egyszerre elvesztette minden érdeklődését a kártya és az emberek iránt, fölrezzent és kérte társait, hogy bocsássák őt haza. Szeretett volna mentől hamarabb lefeküdni, meg sem mozdulni s előkészíteni gondolatait a bekövetkező éjszakára. Seskovszkij és a postamester elkísérték és elmentek Fon-Korenhez, megállapodni a párbaj iránt.

Lajevszkij, hazafelé menet, lakásuk előtt Acsmijanovval találkozott. A fiatalember elpirult és izgatott volt.

- Éppen önt keresem, Andrejics Iván, - szólt az, - kérem, siessünk.

- Hová?

- Egy úr akar önnel beszélni, akivel ön nem ismerős, de akinek igen fontos dolga van önnel. Kéreti önt, hogy mindenestre jöjjön el hozzá egy percre. Valamit akar önnel beszélni...

Acsmijanov mindezt izgatott és erősen örményes kiejtéssel mondta el.

- Miféle úr az? - kérde Lajevszkij.

- Megkért, hogy ne mondjam meg a nevét.

- Mondja meg neki, hogy nem érek rá. Ha tetszik neki, hát majd holnap -

- Lehetetlen! - ijedt meg Acsmijanov. - Önre nézve igen, igen fontos dolgot akar közölni önnel. Ha el nem jön, szerencsétlenség történik.

- Különös... - dörmögött Lajevszkij, - nem tudván elképzelni, hogy miért oly izgatott Acsmijanov s hogy miféle titkok lehetnek ebben az unalmas városban. - Különös, - ismételte elgondolkozva. - Egyébiránt, - gyerünk. Mindegy.

Acsmijanov gyorsan előre ment; Lajevszkij követte. Átmentek az utcán, azután befordultak egy sikátorba.

- Mily unalmas dolog ez! - szólt Lajevszkij.

- Mindjárt, mindjárt... Már nem messze van.

A régi sáncok mellett egy szűk sikátoron mentek végig, két pusztá háztelek közt, aztán be-
mentek valami nagy udvarra s ott egy kis házikó felé tartottak.

- Hiszen ez a Mjudorov háza, ugy-e? - kérde Lajevszkij.

- Igen.

- De minek megyünk mindenféle udvarokon keresztül, hiszen az utca felől is bejuthattunk volna.

- Nem baj, nem baj.

Az is feltűnt Lajevszkijnek, hogy Acsmijanov a hátsó bejárathoz vezette őt s intett neki a kezével, hogy lassan járjon és ne beszéljen.

- Ide, ide, - mondá Acsmijanov, vigyázattal nyitva ki egy ajtót s lábujjhegyen lépve be az előszobába. - Lassan, kérem, lassan... Meghallhatják.

Aztán hallgatózott, mély lélekzetet vett és suttogva szólt:

- Nyissa ki ezt az ajtót és menjen be... ne féljen.

Lajevszkij nem tudván mire vélni a dolgot, kinyitotta az ajtót s belépett egy alacsony, befüggönyözött szobába. Az asztalon gyertya állt.

- Mi kell! - kérdezte valaki a szomszédaszobából; te vagy, Mjudorov?

Lajevszkij benézett abba a szobába s meglátta ott Kirilint, mellette pedig Fjudorovna Nadezsdát.

Nem hallotta, amit mondtak, csak visszadöbrent és azt sem tudta: hogy jutott ki az utcára. A Fon-Koren iránt érzett gyűlölet és a nyugtalanság - mind egyszerre eltűnt szívéből. Hazafelé menve, ügyetlenül hadonázott jobb kezével és figyelmesen nézett a lába alá, hogy lehetőleg sima úton menjen. Otthon a dolgozószobájában kezeit összefonta, szögletesen huzgálta vállát és nyakát, mintha szűknek érezte volna kabátját és ingét, járt-kelt föl s alá, aztán gyertyát gyújtott és leült az asztalhoz.

XVI.

- A humanitárius tudományok, amelyekről ön beszél, csak akkor fogják az emberi szellemet kielégíteni, ha majd előrehaladásukban összetalálkoznak a tételes tudományokkal s azokkal karöltve mennek tovább. Hogy hol fognak találkozni: a mikroszkóp alatt-e, egy új Hamlet monológjában-e, vagy egy új vallásban: én nem tudom, de azt hiszem, hogy hamarabb fogja a földet jégkéreg borítani, mintsem ez bekövetkeznék. Az összes humanitárius tudományok közt a legállandóbb és legéletrevalóbb természetesen a krisztusi tan, de nézzen csak széjjel, hogy még azt is hányféleképpen fogják fel. Némelyek azt tanítják, hogy szeressük felebarátainkat, de kivételt tesznek a katonákkal, bűnösökkel és örültekkel: az elsőket odaküldik a háboru mészárszékére, a második sorban említetteket elkülönítik, vagy fölakasztják, a harmadik sorban említetteknek pedig megtiltják a házasságot. Mások azt tanítják, hogy minden felebarátunkat szeretni kell, kivétel nélkül, a pluszokra és minuszokra való tekintet nélkül. Ezek szerint ha önhöz bejön egy nyomorék, vagy egy rablógyilkos, vagy egy nyavalyatörős és megkéri a leányát - hát oda kell adni; ha a kretének hadat indítanak a fizikailag és szellemileg egészségesek ellen - tessék odatartani a nyakunkat. Ez a szeretet a szeretetért, mint a művészet a művészetért, ha erőre vergődnek, az emberiséget végre teljes elpusztulásra vezetné s ilyen módon a nagy bűntények legnagyobbika állana elő. A tanok száma rengeteg, s ha rengeteg, akkor a komoly értelmet egyikőjük sem elégítheti ki s a tanok rengetegét mindenki igyekszik a magáéval megtoldani. Ugyanezért sohase támaszkodjunk kérdéseinkkel a filozófiai vagy az úgynevezett keresztényi alapra, mert ezzel csak messzebb jutunk a kérdés megoldásától.

A diakónus figyelemmel hallgatta a zoológust, elgondolkozott és azt kérdezte:

- Az erkölcsi törvényt, amely mindenkivel közös, a filozófusok találták-e ki, vagy az Isten teremtette-e a világgal?

- Nem tudom. Hanem az a törvény annyira közös minden néppel és minden korrallal, hogy szerintem azt olyannak kell elismerni, mint amely organikus, összeköttetésben áll az emberrel. Azt nem találták ki, hanem úgy van és úgy lesz. - Én nem mondom önnek, hogy azt valamikor majd megláthatják a mikroszkóp alatt, de organikus voltát kézzel foghatóan mutatja az, hogy a komoly agybeli bántalmak és mind az úgynevezett elmebajok mindenekelőtt az erkölcsi törvények fölforgatásában nyilvánulnak.

- Jól van. Tehát ha a gyomor éhes, az erkölcsi törvény azt parancsolja, hogy szeressük felebarátainkat. Igaz-e? De természetünk ösztönszerűleg ellentmond a lelkiismeret és ész szavának s éppen ezért támad a nehéz kérdések halmaza. Kihez forduljunk e kérdések megfejtéséért, ha ön nem akarja őket filozófiai alapra állítani?

- Forduljon ön ahhoz a kevés, de alapos tudáshoz, amelylyel önmaga rendelkezik. Higyjen a tények kézzelfoghatóságában. Igaz, hogy ez csekély támaszték, de aztán nem is oly híg és illanó, mint a filozófia. Vegyük, hogy az erkölcsi törvény azt parancsolja, hogy szeressük az embereket. Nos? A szeretetnek abban kell állnia, hogy eltávolítsuk mindazt, ami így vagy amúgy árthat az embereknek s veszélylyel fenyegeti őket a jelenben és a jövőben. Tudásunk és a jelenségek azt mondják nekünk, hogy az embereket veszély fenyegeti a fizikailag és erkölcsileg nem normális emberek részéről. Ha nem képes ön ezeket normálisakká tenni, akkor még mindig lesz önnek arra való ereje és tudása, hogy az ilyeneket ártalmatlanokká tegye, más szóval megsemmisítse.

- Tehát az volna a szeretet, hogy az erősebb diadalmaskodjék a gyöngébb fölött?

- Kétségtelenül!

- Hiszen az erősek feszítették meg Urunk Jézus Krisztust! - mondá fölindulva a diakónus.
- Hiszen éppen az az érdekes a dologban, hogy nem az erősek, hanem a gyengék feszítették meg. Az emberi kultúra meggyengítette és semmivé igyekszik tenni a létért, és a megtakarításért való küzdelmet: innen van, hogy a gyöngék gyorsan szaporodnak, és hogy az erősek uralkodnak fölöttünk. A vadembereknél, akiket kultúra még nem érintett, csak a legerősebb, legokosabb, legjobb halad előre, az a vezér, király. Mi kulturnépek pedig megfeszítettük a Krisztust és folytatjuk most is tovább a megfeszítést. Vagyis: nálunk valami hiba van... S ezt a „valamit” kell fölfedeznünk, máskülönben a félreértések soha véget nem érnek.
- De milyen kritériuma van önnek a gyöngék és erősek megkülönböztetésére?
- A tudás és a jelenségek. A tüdővészesekeket és cukorbetegkeket fölismerik betegségeik után, az erkölcsteleneket és örülteket tetteikről.
- De lehetnek tévedések is.
- Az igaz; de akkor nem fél az ember a lába föllázásától, mikor vizözön fenyeget.
- Ez a filozófia, - nevetett a diakónus.
- Világért sem. Önt annyira elrontotta a szemináriumi filozófia, hogy mindenben csak homályt akar látni. Az elvont tudományokat, amelyekkel tele van az ön feje, éppen azért is nevezik elvontaknak, mert azok elvonják az ön értelmét a tényekről. Nézzon ön bátran az ördög szemébe s ha az csakugyan ördög, hát mondja rá, hogy ördög és ne mászszék Kanthoz vagy Hegelhez magyarázatért.

A zoológus szünetet tartott, majd így folytatta:

- Kétszer kettő négy, s a kő - kő. Holnap nekünk párbajunk lesz. Én és ön azt fogjuk mondani, hogy az ostobaság, hogy a párbajt már túlélte az idő, hogy az arisztokratikus párbaj lényegileg semmiben sem különbözik a részeg parasztok korcsmai verekedésétől, azért még sem maradunk itthon, hanem kihajtatunk és verekedni fogunk. Amiből az következik, hogy van egy bizonyos erő, amely hatalmasabb a mi érzelmünkénél. Lyeszkovnál²⁴ van egy Dániel, aki fölszed a városon kívül egy nyomorékot s ellátja azt étellel, itallal és meleggel a szeretet és Krisztus nevében. Ha az a Dániel tényleg szeretné az emberiséget, akkor ő azt a nyomorékot mentől tovább vitte volna a várostól s bedobta volna ott egy gödörbe, maga pedig elment volna az egészségeseknek szolgálni. Én azt hiszem, hogy a Krisztus észszerű, meggondolt és hasznos szeretetet prédikált.
- Ej, beh furcsa ön! - nevetett a diakónus; - hiszen ön nem hisz a Krisztusban, hát minek emlegeti annyiszor.
- Dehogy nem hiszek. Csakhogy persze a magam és nem az önök módja szerint. Ah, kedves diakónusom! - nevetett a zoológus átölelve a diakónust; - nos? hogy leszünk: eljön velem holnap a párbajra?
- Nem engedi az állásom; máskülönben elmennék.
- Mit akar az állással mondani?
- Föl vagyok szentelve.
- Ah, kedves diakónusom, kedves diakónusom! - nevetett tovább Fon-Koren, - nagyon szeretek magával beszélgetni.

²⁴ Lyeszkov neves orosz regényíró.

- Ön azt mondja, hogy ön hisz. Miféle hit lehet az? De nekem van egy pap bátyám, aki annyira hisz, hogy mikor szárazság idején kimegy a mezőre esőért imádkozni, hát esernyőt és kaucsuk-köpönyeget visz magával, hogy hazajövet meg ne ázzék. Ez aztán hit! Ha ő a Krisztusról beszél, hát akkor egészen fény és sugár s szavaira férfi és asszony sírva fakad. Ő megállítaná ezt a felleget is és az ön felsőbb erőit is mind megszalajtaná. Igen... A hit hegyeket mozdit ki helyükből.

A zoológus elnevette magát és megveregette a diakónus vállát.

- Úgy van az, - folytatta; - ime: ön folytonosan tanul, lehatol a tenger fenekéig, külön választja a gyengéket az erősektől, könyveket ír, párbajokat vív, azért mégis minden megmarad a maga helyén, s ha vagy egy gyenge öreg a szent lélektől megszállva csak egy szót szól, vagy ha Arábiából lóháton, oldalán karddal ide vágat egy új Mahomed,²⁵ minden fenekestől fölfordul itt s Európában kő kövön nem marad. Kedves diakónusom, ez csak afféle szénagyújtó-villával van az égre írva.

- A hit tények nélkül holt s a tények hit nélkül még rosszabbak; - csak idővesztegetés, egyéb semmi.

A tengerparton föltűnt a doktor alakja. Meglátva a zoológust és a diakónust, hozzájuk jött.

- Úgy látszik, minden rendben van, - szólt lihegve. - Govoroszkij és Bujkov lesznek a szekundánsok. Reggeli öt órakor talpon lesznek. Nagyon beborult, - mondá aztán fölnézve az égre, - alig látni. Mindjárt leszakad az eső.

- Reménylem, hogy te is kijössz velünk? - kérdé Fon-Koren.

- Isten őrizzen, anélkül is eleget szenvedek. Kimegy helyettem Usztimovics. Már beszéltem is vele.

Messze a tengeren villám hasította át a sötétséget s hallani lehetett a mennydörgés tompa zaját.

- Mily nyomasztó a levegő vihar előtt, - mondá Fon-Koren. - Fogadni mernék, hogy te már azóta voltál Lajevszkijnél és nyakába borulva jól kisírtad magadat.

- Minek mennék én hozzá? - felelt a doktor zavarodottan; - furcsa!

Naplemente előtt Szamojlenko néhányszor végigment a főutcán, abban a reményben, hogy Lajevszkijjal fog találkozni. Szégyenlette magát fölindulása és kifakadása, valamint a kifakadás után hirtelen bekövetkezett ellágyulása miatt.

- Minek mennék én hozzá? - ismételte Szamojlenko; - nem én sértettem meg őt, hanem ő engemet. Ugyan mondd meg, kérlek: miért rohant ő úgy meg engemet? Mit vétettem én neki? Bemegyek a vendéglátó szobába, semmi rosszat sem gyanítok s ő egyszerre: spion! Ne neked! Mondd csak: mivel kezdődött a dolog? mit mondtál te neki?

- Azt, hogy az ő helyzete reménytelen. S nekem igazam volt. Csak a becsületes emberek, vagy a csalók képesek minden helyzetből kievíckélni, de aki egyszerre akar lenni becsületes is, csaló is, az olyan ki nem evickél. No de, uraim, már tizenegy óra s holnap korán kell kelniük.

Hirtelen szél támadt, nagy port vert a tengerparton, föl kavarta a port a levegőbe, hangos bűgást kezdett s elnyomta a tenger mormogását.

- Forgószerű! - mondá a diakónus; - siessünk, mert tele hordja a szemünket.

Amikor elindultak, Szamojlenko a sapkáját fogva így szólt:

²⁵ Tudniillik a mahomedán vallásu tatárok közé.

- Úgy látszik, az éjjel nem fogok aludni.

- Sohse nyugtalankodjál, - nevetett a zoológus; - a párbaj simán fog lefolyni, nem lesz semmi következménye. Lajevszkij nagylelkűleg a levegőbe lő, másképp nem is tud, én pedig - azt hiszem - egyáltalában nem is lövök. Hogy én egy Lajevszkij miatt a bíróság elé kerüljek, időt veszítsek - az ostobaság volna tőlem. Apropos: mivel büntetik a párbajt?

- Börtönnel s ha az ellenfél meghal, három évi fegyházzal.

- A petropavlovszki erődben?

- Nem, hadifogságban, ha jól tudom.

- Pedig megérdemelné ez a fickó, hogy megtanítsam.

A tengeren újra villámlott s az egy pillanatra megvilágította a házak és hegyek tetejét. A főutcánál elváltak egymástól. Amikor a doktor a sötétben eltűnt s lépései már-már alig hallatszottak, Fon-Koren utána kiáltott:

- Csak az időjárás meg ne zavarja bennünket holnap.

- Hát aztán? adná Isten!

- Jó éjszakát.

- Micsoda éjszaka? Mit beszélsz?

A szél és tenger zaja s a mennydörgés miatt nem lehetett jól hallani.

- Semmit! - kiáltott a zoológus és elsietett.

XVII.

- „Akár megölnek holnap reggel, akár gúnyt üznek belőlem, azaz meghagyják életemet, mindenképpen el vagyok veszve. Akár megöli magát kétségbeesésében és szégyenében az a szerencsétlen asszony, akár tovább cipeli szemérmetlen életét, az is mindenképpen el van veszve”.

Így gondolkozott Lajevszkij késő este asztala mellett ülve és kezeit tördelve. Az ablak egyszerre hirtelen kinyílt és becsapódott, a szobába erős szél csapott be, s a papirdarabok lerepültek az asztról. Lajevszkij bezárta az ablakot s lehajlott, hogy fölszedje a papirdarabokat. Testében valami újat, valami szögletességet érzett, ami ezelőtt nem volt meg nála, s nem ismert rá a maga mozdulataira. Bátoratlanul járt, minduntalan beleütődött valamibe a könyökével és a vállait rángatta, aztán mikor leült az asztalhoz, újra tördelni kezdte kezeit. Teste elvesztette rugékonyságát.

Amikor az ember halálra készül, ismerőseinek, hozzátartozóinak levelet ír. Lajevszkijnek is eszébe jutott ez. Tollat fogott és reszkető vonásokkal írta föl:

„Édes anyám!”

Anyjának akart írni, hogy az a szeretet istene nevében, akiben hisz, adjon menedéket és jó szót annak a szerencsétlen, védtelen, elhagyatott szegény és gyöngé nőnek, hogy legalább ő, az édes anya, váltsa meg, ha csak részben is, jótékony áldozatával a fia szörnyű bűnét; - de aztán eszébe jutott, hogy az ő anyja, egy testes, öreg asszony, csipkés főkötőben, mint megy ki reggel a házból a kertbe, mint megy utána a kegyelemkenyéren élő asszonyrokon, utána vive az ölebet, mily parancsoló hangon kiabál az a kertészre és a szolgákra, s hogy mily büszke, rátartó annak az arca: eszébe jutott ez és keresztülhuzta, amit fölír.

Mind a három ablakon élesen bevilágított a villám, azután fülsiketítő, csattogó mennydörgés hallatszott, eleinte tompán, majd ropogva s oly erővel, hogy az ablak-táblák rezegtek belé. Lajevszkij fölállt, az ablakhoz ment s homlokát az ablaktáblához nyomta. Kint erős, de felséges vihar volt. A látóhatáron a villámok fehéres sávokban folytonosan potyogtak a felhők közül a tengerbe s nagy területen megvilágították a magas, sötét hullámokat. Jobbról-balról s valószínűleg a ház teteje felől is villogtak a villámok.

- Ez aztán vihar! - suttogott Lajevszkij. - Szeretett volna imádkozni, legalább a villámokhoz és felhőkhöz. Gyönyörű vihar.

Eszébe jutott, hogy egyszer gyerek-korában egy vihar alkalmával hajadon fővel kiszaladt a kertbe, utána két szőke haju, kékszemű kis leányka és mind bőrig áztak; mint hahotáztak a gyönyörűségtől, de mikor egy erős mennydörgés hallatszott, a kis leányok bizalommal bujtak meg a kis fiu mellett, ő pedig keresztet vetett és sietve mondogatta: „Szent, szent, szent vagy Isten!” Ó, hova lettél, mely tengerben merültél el ártatlan, tiszta fiatalember?

- „Mi az az én életemben, ami nem bűn?” - kérdezte magától, igyekező megragadni valamely világos, tiszta emléket, mint a hogy a mélybeeső minden biget-bogot meg akar ragadni.

Az egyetem? Hisz az csalás. Rosszul tanult s azt is elfelejtette, amit tanult. A szolgálat? az is csalás, mert hivatalában ő semmit sem csinált, ingyen huzta fizetését s az ő hivataloskodása a kincstárnak alávaló kirablása, amelyért nem zárják börtönbe.

Az igazság nem kellett neki s ő azt nem is kereste; lelkiismerete, amelyet megbűvölt a bűn és hazugság, aludt vagy hallgatott. Ő maga, mint valamely idegen, vagy egy más plánétáról való, föl sem vette a közös életben az embereket, közönyösen nézte azok szenvedéseit, eszményeit,

vallását, tudományát, kutatásait, küzdelmeit, nem adott jó szót senkinek, nem írt sem egy hasznos, sem egy haszontalan sort, nem csinált soha senkinek egy garas ára hasznót sem. Csak ette a mások kenyerét, itta a mások borát, rosszra vitte mások feleségét, élt a mások gondolataiból, s hogy igazolja hitvány és parazita életét mások és önmaga előtt, mindig úgy tartotta magát, mintha jobb és különb volna, mint mások. Hazugság, hazugság, hazugság...

Világosan emlékezett arra, amit este a Mjurodov házában látott, s türehtelen utálatot és szégyent érzett. Kirilin és Acsmijanov gyalázatosak, de hiszen azok csak azt folytatták, amit ő elkezdett, azok az ő tanítványai, pályatársai. A fiatal gyenge nőt, aki jobban bízott ő benne, mint a testvéreben, ő megfosztotta férjétől, jó embereitől és szülőföldjétől s elhozta őt ide a hőségbe, a hideglelős vidékre, az unalomba. Az asszony napról-napra láthatta magában, mint egy tükörben az ő hitványságát, bűnösségét és hazug voltát, s ezzel telt meg az élete annak is, később ő már torkig volt azzal az asszonnyal, ki nem állhatta, de mégsem hagyta el, hanem igyekezett azt mentől jobban hazugságokkal körülhálózni. A többit megtette Acsmijanov és Kirilin.

Lajevszkij hol leült az asztalhoz, hol visszament az ablakhoz, hol eloltotta a gyertyát, hol meggyújtotta. Hangosan átkozta magát, sírt, panaszkodott, bocsánatért esdekelt kétségbeesésében, többször odaszaladt az asztalhoz és fölírta:

„Édes anyám!”

Anyján kívül nem volt rokona; de hogy segítsen ő rajta az anyja! Hol van az! Be akart futni Fjodorovna Nadezsdához, hogy lábaihoz boruljon, kezét és lábát csókolja, bocsánatát kikönyöröge, de Fjodorovna Nadezsda az ő áldozata volt s úgy félt attól, mint a holttesttől.

- Tönkretettem az életét, - dörmögte, kezét dörzsölve, - miért is élek én, Istenem!

Ha vissza lehetne hozni az elmúlt napokat és éveket, akkor azok hazugságait igazakra, a semmittevést munkásságra, az unalmat örömmé változtathatná, visszaadná azok tisztaságát, akiktől elvette; rátérne az igaz, istenes útra, de már ez épp oly lehetetlen, mint a lefutott csillagot az égre visszatéríteni. S minthogy ez lehetetlen, azért ő végképp kétségbe esett.

Mikor a vihar elmúlt, odaült a nyitott ablakhoz s nyugodtan gondolkozott arról, hogy mi lesz vele. Fon-Koren valószínűleg agyonlövi őt. Ennek az embernek világos, hideg világnézetével egészen megegyezik az, hogy a romlott és haszontalan embereket meg kell semmisíteni; ha pedig a határozás pillanatában ezt a fölfogást megmásítaná, akkor az a gyűlölet és utálat érzete fogja rávinni az ölésre, amelyet benne ő, Lajevszkij ébreszt. Ha meg elhibázza a lövést, vagy pedig csak azért, hogy nevetségessé tegye gyűlölt ellenfelét, csak megsebesíti őt, vagy a levegőbe lő, mi történjék akkor, hová menjen?

- Szent-Pétervárra? - kérdezte magától Lajevszkij; - de ez azt jelentené, hogy újra kezdjem azt az életet, amelyet most elátkozok.

S aki a hely változtatásában keres menedéket, az csalódik, mert a föld mindenütt egyforma. Vagy az emberekben keressen megmentést? Az se lehetséges. Szamojlenko jósága és nagylelkűsége épp oly kevésbé mondható megmentésnek, mint a diakónus folytonos nevető kedve, vagy a Fon-Koren gyűlölködése. A megmentést, csak maga-magában kell keresnie s ha ezt meg nem találhatja, jobb ha megöli magát...

Kocsizörgés hallatszott. Virradt. A kocsis előbb elhaladt a ház előtt, aztán megfordulva s kerekeivel a nedves kavicsot recsegtetve megállt a ház előtt. A kocsiban ketten ültek.

- Rögtön megyek! - szólt ki hozzájuk Lajevszkij. - Nem alszom. Hát már ideje volna menni?

- Igen. Négy óra. Mire kiérünk...

Lajevszkij köpönyeget és sapkát vett, cigarettét rakott zsebébe, azután gondolkozva megállt. Úgy rémlett neki, hogy még valamit tennie kell. Az utcán halkán beszélgettek a szekundánok, tüsszögtek a lovak s ezek a hangok és a korai nyirkos reggel, amikor még mindenki alszik, s alig pitymallik az ég, Lajevszkij lelkét olyan szomorúsággal töltötték el, amely az előérzethez hasonlított. Kis ideig úgy állt gondolkozva, azután bement a hálószobába.

Fjodorovna Nadezsda ágyban feküdt, kinyújtózva, fejét nagykendőbe burkolva. Nem mozdult, s fejét nézve, nagyon hasonlított az egyiptomi múmiához. Lajevszkij szomorúan nézett rá, azután gondolatban bocsánatot kért tőle s az jutott eszébe, hogy ha az ég nem pusztá s csakugyan Isten lakozik ott, akkor az meg fogja óvni ezt az asszonyt, ha pedig nincs Isten, akkor jobb, ha elpusztul, nincs miért tovább élnie.

Fjodorovna Nadezsda most váratlanul fölugrott, és fölült az ágyban. Fölemelte halvány arcát s rémülettel nézve Lajevszkijre, ezt kérdezte:

- Te vagy? elmúlt a zivatar?

- El.

- Óh, be nehéz a szívem! - szólt aztán. - Ha te tudnád, mily nehéz nekem ez az élet! Azt vártam, - folytatta, szeméit behunyva, - hogy megölsz, vagy kikergetsz az esőbe, viharba, és ime: te késel... késel...

Lajevszkij fölindultan, erősen átkarolta őt, csókokkal halmozta el térdét, kezét, mikor pedig az valamit súgott s reszketett a visszaemlékezéstől, Lajevszkij simogatni kezdte a haját és szeme közé nézve megértette, hogy ez a szerencsétlen, bűnös asszony neki egyetlen közeli, pótolhatatlan embere.

Lajevszkij, amikor kiment és fölült a kocsira, úgy érezte, hogy szeretett volna élve maradni és visszatérni.

XVIII.

A diakónus fölkel, fölöltözött, kezébe vette görcsös botját és lassan kiment. Sötét volt s a diakónus az első pillanatokban az utcán a fehér botját sem látta; az égen nem volt egy csillag sem, s olyanforma volt az idő állása, mintha megint esni akart volna. A légben nedves iszap- és tengerszag volt érezhető.

- „Csak meg ne támadjanak a csecsencek”, - gondolta a diakónus, hallgatva, hogy botja a kövezeten kopog s messze elhangzik az éjszakai csendben.

Kiérve a városból, látni kezdte már az utat is, pácáját is; a homályos égen itt-ott halvány foltok tűntek föl, nemsokára kilátszott egy csillag s bátortalanul hunyorgatott egyetlen szemével.

A diakónust valami nehéz érzés szállta meg. Elgondolta, hogy bárcsak meg ne verné őt az Isten azért, hogy vallástalan, hitetlen emberekkel barátkozik, sőt még elmegy a párbajukat is megnézni. A párbaj ugyan minden veszedelem nélkül fog végződni, nem fog vér folyni, nevetéses lesz az egész, de bármint legyen is, az pogányoknak való látvány s papi embernek annál jelen lenni egyáltalán nem illik. Megállt és azt gondolta, hogy nem volna-e jobb visszatérni? De az erős nyughatatlan kíváncsiság fölülkerekedett benne a habozáson s ő tovább ment.

- „Az igaz, hogy hitetlenek, vallástalanok, de jó emberek és meg fog a lelkük menekülni a gyeheháktól”, - nyugtatta meg magát. - „Okvetetlenül megmenekülnek”, - mondá fenhangon és cigarettre gyújtott.

Milyen mérték kell az emberek jóra valósságára, hogy azt igazságosan mérhessük meg? A diakónusnak eszébe jutott az ő ellensége, a szeminárium inspektora, aki az Istenben is hitt, párbajokat sem vívott, erkölcsösen is élt, de annak idején őt fővenyes kenyérral etette s egykor majd kitepte a fülét. Ha az emberi élet oly helytelenül alkotódott meg, hogy azt a kegyetlen és nem becsületes inspektort, aki lopta a kincstári lisztet, mindenki tisztelte s az iskolákban imádkoztak egészségéért, hát akkor helytelen dolog-e visszahúzódni olyan emberektől, mint Fon-Koren és Lajevszkij, csak azért, mert Istenben nem hisznek? A diakónus hozzálátott, hogy ezt a kérdést eldöntse, hanem akkor egyszerre az jutott eszébe, hogy milyen mulatságos figura volt tegnap Szamojlenko s ez megszakította gondolatmenetét. Mennyit fognak majd holnap nevetni!

A diakónus előre elképzelte, hogy majd beül egy bokorba, onnan fogja lesni a párbajt s ha majd holnap az ebédnél Fon-Koren elkezd dicsekedni, akkor ő, a diakónus, nevetve fogja elbeszélni a párbaj részleteit.

- Hát ön ezt mind honnan tudja? - kérdi majd a zoológus.

- Hiszen éppen az a fődolog, hogy itthon ültem, mégis mindent tudok.

Nagyszerű volna, ha mulattatóan le tudná írni a párbajt. Az apósa elolvasná és kacagna; az pedig olyan ember, hogy annak semmi sem kell más a világon, mint valami mulattató elbeszélés vagy mulattató levél.

Föltárult előtte a Sárgafolyó völgye. Az esőtől a kis folyó szélesebb és rakoncátlanabb lett s már nem mormolt, mint előbb, hanem üvöltött. A világosság nőttön-nőtt; a fellegek nyugat felé röpülve, hogy utolérjék a viharfelhőt, a hegyek, amelyek fellegekkel övezték át magukat derékon s a nedves fák, - mind rendkívül szépnek, de mintha haragosnak tűntek volna föl a diakónus előtt. Megmosdott egy patakban, elmondta a reggeli imádságokat s nagyon szeretett volna teát és jó meleg, tejfeles lángost enni, amit apósánál minden reggelinél kapott. Eszébe

jutott az ő djakonicája²⁶ és a „Visszahozhatatlan” című zenedarab, amelyet az zongorázni szokott. Milyen asszony lehet az? Őt, a diakónust, megismertették, azután összeadták vele egy hét alatt, alig egy hónapig élt vele, s őt ide küldték, úgy, hogy ő még a mai napig se tudja teljesen: kicsoda-micsoda asszony az ő felesége. S azért mégis nagyon vágyódott utána.

- „Levélkét kell már neki írni.”

A duhán zászlója megázott és leleffent s a duhán ázott födelével sötétebbnek és alacsonyabbnak látszott, mint azelőtt.

Az ajtó előtt egy szekér állt; Kerbalaj, két abcház s egy fiatal bugyogós tatárnő, a Kerbalaj felesége, vagy leánya, a duhánból tele zsákokat hordtak ki s raktak a szekérré, kukoricagórára. A szekér mellett két szamár állt lebecsátott fejjel. Fölrakva a zsákokat, az abcházak s a bugyogós nő elkezdtek azt szalmával betakarni, Kerbalaj pedig sietett a szamarakat befogni.

- Bizonyosan valami csempészet, - gondolta a diakónus.

S ime: itt van a kidőlt, száraz levelű fa, amott a tűzhely fekete foltja. Eszébe jutott a piknik minden részletével, a tűzzel, az abcházak énekével, s az ő ábrándjaival a püspökségről és a gabonaszentelő bucsújárásról. A Fekete-folyó is szélesebb és feketébb lett az esőtől. A diakónus óvatosan lépegetett át a keskeny pallón, amelyet már elértek a mocsaras habok, és fölment a pajtába.

- Nagyszerű fej! - gondolta Fon-Koren jutván az eszébe s leheveredve a szalmára; - pompás érz, csak az Isten egészséget adjon neki; csakhogya egy kicsit bőszült természetü...

Miért gyűlöli ez Lajevszkijt s Lajevszkij őt? Miért vívnak párbajt? Ha ők gyermekkoruk óta olyan szükségét érezték volna, mint ő, a diakónus, ha kemény, nyers, ravasz, még a falat kenyeret is sajnáló, goromba és faragatlan emberek közt nevelkedtek volna, ha nem lettek volna gyermekkoruktól kezdve az élet és környezetük által elkényeztetve, akkor hogy ragaszkodnék egyik a másikhoz, mily szívesen megbocsátanák egymás hibáit és megbecsülnék egymásban azt, ami jó van bennük! Hiszen külsőleg rendes ember is oly kevés van a világon. Igaz, hogy Lajevszkij bolond, erkölcstelen, furcsa, de azért nem lop, nem köp hangosan a padlóra, nem szidja a feleségét, hogy: „csak falsz és nem dolgozol”, nem verné a gyerekeit, nem etetné a szolgálait bűzös szalonnával, - hát ez nem elég? Azonfelül pedig ő maga érzi legjobban hibáit, mint beteg a sebeit.

A diakónus gondolatmenetét kocsizörgés szakította meg. Kinézett az ajtón s meglátta a kocsit, amelyen hárman ültek: Lajevszkij, Seskovszkij és a postamester.

- Álljunk meg! - kiáltott a kocsisra Seskovszkij.

Mind a hárman leszálltak és egymásra néztek.

- Amazok még nincsenek itt, - mondá Seskovszkij, lerázva magáról a sarat. - Nos, addig jerünk és keressünk ki alkalmas helyet. Itt nincs hová betérni.

Tovább mentek, fölfelé a folyó mentén s hamar eltűntek. A tatár kocsis beült a kocsiba, lehajtotta fejét a vállára és elaludt. Vagy tíz percnyi várakozás után a diakónus kimászott a pajtából, s levévén fekete kalapját, hogy észre ne vegyék, meglapulva és óvatosan körültekintgetve, lopva iparkodott föl ő is a folyó partja mentén a bokrok és kukoricaszárak közt. A fákról és bokrokról kövér cseppek hullottak reá, a fű és kukorica nedves volt.

- Ostobaság! - dörmögött, összehúzza nedves és besározódott ruha-szárnyait; - ha ezt tudom, el nem jöttem volna.

²⁶ Tudniillik a felesége.

Nemsokára hangokat hallott s meglátta embereit. Lajevszkij kezét összedugva és meghajolva gyorsan járt-kelt egy kis tisztáson; szekundánsai a vízparton álltak és cigarettát sodortak.

- Különös, - gondolta a diakónus, alig ismerve rá a Lajevszkij járására, - mintha egyszerre megöregedett volna.

- Mily udvariatlanság ez az ő részükről, - mondá a postamester, órájára nézve. - Meglehet, hogy a tudós urak szerint a késés szép dolog, de én szerintem disznóság.

Seskovszkij, egy kövér, fekete szakállas úr, összehunyta szemét és azt mondta.:

- Jönnék!

XIX.

- Ezt először látom életemben! Be szép! - mondá Fon-Koren, megjelenve a tisztáson s mind a két kezét Kelet felé nyújtva; - nézzék csak: zöld sugarak!

Keleten a hegyek mögül két zöld sugár nyilalt elő s az valóban igen szép volt. A nap kelt föl.

- Jó reggelt! - folytatta a zoológus, fejével intve Lajevszkij szekundánsainak. - Nem késtem el?

Utána mentek az ő szekundánsai, két egyforma termetű, igen fiatal katonatiszt, Bojkó és Govorovszkij, fehér kabátban; ugyancsak vele jött a zárkózott természetű Usztimovics orvos, aki egyik kezében valami csomagot hozott, a másikat pedig hátra tette; rendes szokása szerint most is kinyújtva tartotta háta mögött a botját. A doktor letette a csomagot a földre, nem köszönt senkinek, azután hátra tette a másik kezét is és a tisztáson járkálni kezdett.

Lajevszkij kellemetlenül és ügyetlenül érezte magát, mint az olyan ember, aki talán mihamar meg fog halni s ugyanazért mindenki figyelmét magára vonja. Szerette volna, ha mihamarabb megölik, vagy haza viszik.

A nap fölkelését életében most látta először; a korai reggel, a zöld sugarak, a nyirkosság s a nedves csizmás emberek úgy tünnek föl előtte, mint amik az ő életében egészen fölöslegesek, nem szükségesek s őt csak feszélyezik. Mindez semmi összeköttetésben sem volt az imént átélt éjszakával, az ő gondolataival, az ő bűnbánó érzelmeivel s azért ő szívesen elment volna innen, be nem várva a párbajt.

Fon-Koren láthatólag izgatott volt s igyekezett azt eltitkolni, úgy viselvé magát, mintha őt most legjobban a zöld sugarak érdekelnék. A szekundánsok zavarba voltak s egymásra nézgettek, mintha azt kérdezték volna egymástól, hogy minek vannak ők itt s mi az ő teendőjük?

- Azt hiszem, uraim, hogy nem kell tovább mennünk, - szólt Sesskovszkij; - ez egészen jó hely.

- Persze, - egyezett bele Fon-Koren.

Szünet következett. Usztimovics tovább sétálgatva, egyszerre hirtelen Lajevszkijhez fordult s halk hangon, annak arcába lehelve mondá:

- Önnel még valószínűleg nem közölték a föltételeimet. Mindegyik fél tizenöt rubelt fizet nekem, s halál esetén az életben maradt fizeti meg mind a harminc rubelt.

Lajevszkij régebben ismerős volt ezzel az emberrel, de csak most látta meg egészen jól annak sötét szemét, borzas bajuszát és vékony, hektikás nyakát: ez uzsorás, nem orvos! A doktor lehelletének kellemetlen borjúsága volt.

- Milyen emberek is vannak ezen a világon! - gondolta Lajevszkij, és fennhangon azt felelte: - Jól van!

A doktor intett a fejével és tovább sétált.

Mindnyájan érezték már, hogy ideje a dologra térni, vagyis befejezni azt, amit elkezdtek, de mégsem kezdték és nem végezték el, csak jártak, álldogáltak és szivaroztak. A fiatal tisztak, mintha bálba jöttek volna s táncolni készülnének, gondosan megnézték kabátjaikat és kézelőiket igazgatták. Sesskovszkij hozzájuk ment és halkán szólt:

- Uraim, mindent el kell követnünk, hogy ez az Istentelen párbaj meg ne történjék. Ki kell őket békíteni.

Itt elpirult és úgy folytatta:

- Tegnap nálam volt az önök Kirilinje és panaszkodott, hogy Lajevszkij meglepte őt tegnap Fjodorovna Nadezsdával... s több eféle bolondság.

- Igen, arról nekünk is van tudomásunk, - mondá Bojkó.

- No hát, tetszik látni... Lajevszkijnek reszketni fog a keze, s több eféle bolondság. Most még fölemelni sem bírja a pisztolyt. Verekedni épp oly embertelenség vele, mint valamely részeggel, vagy tifuzos beteggel. Ha pedig a kibékítés nem sikerül, akkor legalább el kell halasztani a párbajt, vagy mi... Ah, milyen ördögös egy dolog!

- Beszéljen ön Fon-Korennel.

- De helyén való dolog lesz-e ez? - kérdé Seskovszkij, megfogva egyik tisztet a gombjánál fogva. - Mi?

- Miért ne?

- Én a párbaj-szabályokat nem ismerem, vigye el őket az ördög, sőt nem is akarom ismerni; de meglehet, még azt gondolja Fon-Koren, hogy Lajevszkij gyáváskodik s ő küldött hozzá. Különben, gondoljon, amit akar, én szóba hozom előtte.

Seskovszkij bátortalanul s mintha a hosszú üléstől elzsibbadt volna a lába, sántító bicegéssel indult Fon-Koren felé s amíg ment és krákogott, egész alakja olyan volt, mint a megtestesült lustaság.

- Valamit mondanom kell önnek, tisztelt uram, - kezdé, miközben figyelmesen megnézte a zoológus színes ingét; - de egészen bizalmasan. Én nem ismerem a párbaj-szabályokat, vigye el az ördög, sőt nem is akarom ismerni, s nem úgy beszélek most mint szekundáns s több eféle bolondság, hanem mint ember és - -

- Nos?

- Mikor a szekundánsok kibékülést ajánlanak, hát rendesen rájuk se hallgatnak, hanem verekszenek. Hiúság és a többi. De én a legalázatosabban kérem önt, hogy vegye figyelembe Andrejics Iván helyzetét. Ő ma nincs normális állapotban, úgyszólván nincs eszénél és sajnálatra méltó. Szerencsétlenség történt vele... Ki nem állhatom a pletykát... (itt Seskovszkij elpirult és körülnézett), de tekintve a párbajt, kénytelen vagyok önnel közölni. Lajevszkij tegnap a Mjuridov házában meglepte az ő madámját Kirilinnel.

- Eh, mily gyalázatoság! - dörmögött a zoológus; elsápadt, összeráncolta homlokát és nagyot köpött: - piha!

Alsó ajka reszketett, otthagya Seskovszkijt, nem akarva azt tovább hallgatni, s arca olyan kifejezést öltött, mintha váratlanul valami keserűt nyelt volna, megint nagyot köpött s ezen a reggelen először tekintett Lajevszkijra gyűlölettel. Izgatottsága elmúlt s fejét megrázva, hangosan szólt:

- Uraim, mire várunk még? miért nem kezdjük?

Seskovszkij összenézett a tisztekkel és vállat vont.

- Uraim! - szólt aztán anélkül, hogy valakire nézett volna, - mi a kibékülést ajánljuk.

- Végezzünk hamar azokkal a formaságokkal, - mondá Fon-Koren; - a kibékülésről már volt szó. Melyik formaság következik most?

- De mi azért még mindig tartjuk magunkat a kibéküléshez, - mondá Seskovszkij olyan hangon, mintha valamiben bűnösnek érezné magát s mint olyan ember, aki kénytelen a mások

dolgaiba avatkozni; elpirult, szívére tette a kezét és folytatta: - Uraim, mi nem látunk okszerű összeköttetést a sértés és a párbaj közt. - A sértés közt, amelyet néha emberi gyöngeségből egymás ellen elkövetünk, és a párbaj közt nincs semmi összefüggés. Önök tanult, okos emberek, s a párbajban bizonyosan önmaguk is csak elavult, üres formaságot s több eféle bolondságot látnak. Mi is úgy tekintjük a párbajt, különben ide sem jöttünk volna, de eljöttünk, mert nem engedhetjük meg, hogy a mi jelenlétünkben emberek egymásra löjjenek s több eféle bolondság. - Seskovszkij letörülte arcáról az izzadságot és folytatta: - Vessenek hát véget, uraim, a köztük fennforgó félreértésnek, nyújtsanak egymásnak kezét és hajtassunk haza a béke-poharat meginni. Becsületemre mondom, uraim!

Fon-Koren hallgatott. Lajevszkij észre vévén, hogy ő rá néznek, így szólt:

- Nekem nincs Vasziljevics Miklós²⁷ ellen semmi kifogásom. S ha ő azt hiszi, hogy én vagyok a hibás, akkor kész vagyok bocsánatot kérni tőle.

Fon-Korent ez sértette és megszólalt:

- Úgy látom, uraim, önök minden áron azt akarják, hogy Lajevszkij úr úgy térjen vissza, mint a nagylelkűség és lovagiasság mintaképe, de én ezt az örömet sem neki, sem önöknek meg nem szerezhetem. Nem volt érdemes hajnalban fölkelni s a várostól tíz versztányira kihajtatni csak azért, hogy béke-poharat ihassunk, jól megreggelizzünk s engemet fölvilágosítsanak a felől, hogy a párbaj elavult formaság. A párbaj - párbaj s nem kell belőle még ostobább dolgot csinálni, mint aminő valójában. Én verekedni akarok.

Csend következett.

Bojkó hadnagy egy tokból két pisztolyt vett elő; az egyiket odaadták Fon-Korennek, a másikat Lajevszkijnek, azután olyan zavar következett, amelyen a szekundánsok, sőt még a zoológus is mulattak. Kisült, hogy a jelenlévők közül soha életében egyik sem volt még jelen párbajnál és senki sem tudta, hogy kell fölállni s mit kell mondani a szekundánsoknak. Bojkó azt mondta, hogy ki kell mérni húsz lépést s a távolság két végén le kell szúrni egy-egy kardot, azután az ellenfelek arra a vezénylő szóra, hogy „rajta!” elindulnak egymás felé és mikor már csak tíz lépésnyi távolság van köztük, akkor lönek. Ezt azonban hosszasan és érthetetlennek találták.

- Uraim, ki emlékszik, hogy van leírva a Lermontov párbaja? - kérdezte Fon-Koren nevetve. - Turgenyevnél is pisztolypárbaja volt Bazarovnak valakivel...

- Minek itt erre-arra visszaemlékezni? - mondá türelmetlenül Usztimovics, - mérjenek ki tíz lépést, ez az egész.

S vagy háromszor nagyot lépett, mintha meg akarná nekik mutatni, hogyan kell a távolságot lépésekkel kimérni. Bojkó kimért tíz lépést, társa pedig kihúzott kardjával fölkarcolta a földet a távolság két végén.

Az ellenfelek általános csöndben álltak föl helyeikre.

- Éppen mint a vakondok, - gondolta a diakónus, aki a bokrok közt leskelődött.

- A kihívás Vasziljevics Miklós részéről történt, - mondá Seskovszkij, - tehát öné az első lövés, - intett Lajevszkijnek; - ha nem csalódom, ez a regula.

- Úgy van, - mondá Bojkó.

Lajevszkij fölhúzta a pisztoly kakasát s a nehéz pisztolyt föltartotta, csövel lefelé. Elfelejtette köpönyegét kigombolni s a köpönyeg úja nagyon vágta a vállát és hónalját, kezét pedig oly

²⁷ Tudniillik Fon-Koren.

ügyetlenül emelte föl, mintha a köpönyeg újját deszkából varrták volna. Eszébe jutott, hogy tegnap mily gyűlöletet érzett ez iránt a sötét homlok és göndör haj iránt, s elgondolta, hogy még tegnap a legerősebb gyűlölet és harag pillanatában sem lett volna képes emberre löni. Attól tartván, hogy golyója véletlenül valamiképp eltalálhatja Fon-Korent, egyre följebb és följebb tartotta pisztolyát s érezte, hogy ez a nagyon is szembeötlő nagylelkűség nem illő és nem éppen nagylelkűség, de másképp nem tudott tenni. Látva Fon-Koren halvány, gúnyosan mosolygó arcát, aki, úgy látszik, eleitől kezdve meg volt a felől győződve, hogy ellenfele a levegőbe fog löni, Lajevszkij azt gondolta, hogy hál'istennek, mindennek rögtön vége lesz, csak meg kell nyomni azt a ravaszt...

Lajevszkij válla erősen megrándult, a lövés eldördült s a hegyektől visszaverődött a hangja: pahh! pahh!

Fon-Koren fölhúzta a pisztolya kakasát, félrenézett Usztimovicsra, aki még mindig hátratett kézzel sétált és rá se hederített a körülötte folyó dolgokra.

- Doktor, - szólt a zoológus, - legyen olyan jó, ne járkáljon, mint valami óra-inga. Káprázik öntől a szemem.

A doktor megállt. Fon-Koren fölemelte pisztolyát és célozni kezdett Lajevszkijre.

- Persze! - gondolta Lajevszkij; megremegett, hideg futott rajta végig s szeretett volna félreugrani vagy lebukni, vagy meghalni, annyira félelmetes és új volt neki ez az érzélem, amelyet e percben tapasztalt.

A pisztoly csöve, amely egyenesen arcának volt szögezve, a gyűlölség és megvetés kifejezése, amely látni való volt Fon-Korennek még állásából is s az a gyilkosság, amelyet most mindjárt elkövet egy jóra való ember jóra való emberek szemeláttára, fényes nappal, s ez a csend, meg az a megmagyarázhatatlan erő, amely Lajevszkijt állni kényszerítette, elfutni nem engedte, mindez mily titokzatos, érthetetlen, szörnyű! Az az idő, amíg Fon-Koren célzott, Lajevszkij előtt hosszabbnak tetszett az elmúlt éjszakánál. Könnyörögve nézett a szekundánsokra, azok meg sem mozdultak és halványak voltak. Úgy tetszett, mintha már ott lett volna a halál és gyilkosság szaga is a levegőben.

- Lőjj már! - gondolta Lajevszkij, s érezte, hogy sápadt, remegő, sajnálatraméltó arca még nagyobb gyűlöletet ébresztett Fon-Korenben.

- Most mindjárt megölöm, - gondolta Fon-Koren, Lajevszkij homlokára célozva, s már újjával a ravaszt megérintve; - úgy van, megölöm.

- Megöli! - hangzott föl egy kétségbeesett kiáltás valahonnan, de nagyon közelről.

Abban a pillanatban eldördült a lövés. Látva, hogy Lajevszkij ott áll a helyén s nem esett el, mindnyájan oda néztek, ahonnan a kiáltás hallatszott, s meglátták ott a diakónust. Ez halványan, homlokára és arcára tapadt nedves hajjal, egészen átázva és sárosan állott a tulsó parton a kukoricásban, sajátságosan mosolygott és kalapját csóválta. Seskovszkij örömeiben elkacagta magát, azután sírva fakadt és félre ment...

XX.

Kis idő múlva Fon-Koren és a diakónus összejöttek a pallónál. A diakónus izgatott volt, nehezen lélezett s nem mert a Fon-Koren szemébe nézni. Szégyelte magát ijedelméért is, meg sáros, nedves öltözetéért is.

- Nekem úgy tetszett, hogy ön meg akarta őt ölni, - motyogott a diakónus. - Óh, mennyire ellenkezik ez az emberi természettel! Mily nagy mértékben természetellenes.

- De hogy jutott maga ide? - kérdezte a zoológus.

- Ne is kérdezze, - felelt a diakónus, egyet kanyarítva a kezével; - rávett az ördög: eredj, eredj. És el is jöttem s majd meghaltam az ijedtségtől a kukoricásban... de most már hál'Istennek... hál'Istennek... Nagyon meg vagyok önnel elégedve, - motyogta a diakónus. - Mindenki meg lesz önnel elégedve. Nevetséges dolog, igazán nevetséges. Csak arra kérem önt: ne mondja meg senkinek, hogy én itt voltam, mert még rosszul járok a feljebbvalóimmal. Majd még azt mondják: a diakónus szekundáns volt.

- Uraim! - mondá Fon-Koren, a libasorban utána menő doktornak, szekundánsoknak és Lajevszkijnak, - a diakónus kéri önöket, ne mondják meg senkinek, hogy őt itt látták. Kellemetlenségei lehetnének.

- Mennyire ellenkezik ez az emberi természettel! - sóhajgatott a diakónus; - legyen ön nagy-lelkű és bocsásson meg, de önnek olyan volt az arca, hogy az után ítélve, én azt hittem, hogy okvetlenül meg akarja őt ölni.

- Nagyon is kísértetben voltam, hogy végezzek ezzel a semmirevalóval, - mondá Fon-Koren; - hanem ön éppen a végzetes pillanatban kiáltotta el magát s én a lövést elhibáztam. Ön mentette meg. Különb, kedves diakónusom, ez az egész procedúra nekem szokatlan, kiállhatatlan és egészen kifárasztott. Rettenetesen elgyöngültem. No, ülünk kocsira.

- Nem, engedje meg, hogy én gyalog maradjak. Ki kell szárítkoznom, mert bőrig áztam és fázom.

- Ahogy tetszik, - mondá unott hangon a kifáradt zoológus, fölülve a kocsiba és szemét behunyva; - ahogy tetszik.

Míg a többiek fölültek a kocsikra, Kerbalaj az úton állott s átfogva mindkét kezével a hasát, alázatosan hajtogatta magát és mutogatta fogát; azt hitte, hogy az urak csak azért jöttek ki, hogy a természet szépségében gyönyörködjenek s megteázzanak; nem értette, hogy miért ültek megint vissza a kocsikra. Teljes csöndben, általános hallgatás közt indultak meg a kocsik s a duhán mellett csak a diakónus állt meg.

- Bemégy duhán, ittál tea, - mondá Kerbalajnak; - nekem iszol megakarsz.

Kerbalaj jól beszélt oroszul, de a diakónus azt képzelte, hogy a tatár jobban megérti őt, ha tört orosszággal beszél vele.

- Tojáska sütölsz, túró adtál...

- Jer be, papocskám, jer, - mondá Kerbalaj hajlongva, - mindent adok. Van túró is, bor is. Egyél, ami tetszik.

- Hogy van tatárul az Isten? - kérdé a diakónus, bemenne a duhánba.

- A te Istened, vagy az én Istenem: az egy, - felelt Kerbalaj, nem értve meg őt. - Az Isten mindenütt egy, csak az emberek különbözők. Vannak oroszok, vannak törökök és vannak angolok, mindenféle népek vannak, de Isten csak egy van.

- Jól van. De ha minden nép az egy Istent tiszteli, hát akkor ti, muzulmánok, miért néztek úgy a keresztyénekre, mint örökös ellenségeitekre?

- Miért haragszol? - kérde Kerbalaj, újra átfogva mindkét kezével a hasát. - Te pap vagy, én meg muzulmán; te azt mondod: enni akarok, én meg adok. Csak a gazdag ember tudja megkülönböztetni, hogy milyen a te Istened és milyen az enyém, - a szegény embernek az mindegy. Egyél, kérlek.

Míg a duhánban a teológizálás folyt, azalatt Lajevszkij hazafelé hajtatott s azon gondolkozott, hogy mily kellemetlen volt neki virradatkor ide jönni, mikor az út, a sziklák és hegyek mind sötétek, nedvesek voltak s a küszöbön állott jövő oly szörnyűnek látszott előtte, mint a mélység, amelynek nem látni a fenekét. Most pedig a fűvön és köveken rezgő esőcseppek ragyogtak a naptól, mint a gyémántok, a természet örvendezve mosolyog s a félelmetes jövő már túl van haladva. Ránézett a Sesskovszkij kedvetlen, kisírt arcára s az előttük menő két kocsira, amelyen Fon-Koren, ennek szekundánsai és a doktor ültek, s úgy rémlett neki, mintha mindnyájan a temetőből térnének vissza, ahol éppen most temettek el egy kellemetlen, kiállhatatlan embert, akivel nem tudtak a többiek megélni.

- Mindennek vége, - mondá magában, a maga jövőjére gondolva s vigyázva végigtapogatta újjaival a nyakát.

Nyaka jobb oldalán, az inggallérja táján mintegy kisújjnyi vastagságú és hosszúságú daganat támadt s attól olyan fájdalmat érzett, mintha valaki tüzes vasalót rántott volna ott végig. Az a daganat a Fon-Koren golyójától támadt.

Azután, amikor hazaérkezett, olyan hosszú, különös, édes, ködös napja volt, mint az önfeledtség. Mintha börtönből vagy kórházból szabadult volna ki, úgy nézett a régóta ismert tárgyakra s csodálkozott, hogy az asztalok, ablakok, a székek, a világosság és a tenger oly élénk, gyermekes örömet keltenek benne, aminőt ő már réges-régen nem érzett. A sápadt és nagyon lesoványodott Fjodorovna Nadezsda nem értette meg az ő szelid hangját és különös járását, és sietett neki mindent elbeszélni, ami vele történt; azután úgy tetszett neki, hogy talán Lajevszkij most nem jól hall és nem érti őt, s hogyha mindent megtud, hát elátkozza és megöli őt; pedig Lajevszkij hallotta őt, simogatta arcát és haját s azt mondta neki:

- Te nekem feleségem vagy. Nekem rajtad kívül senkim sincs.

XXI.

Elmult több mint három hónap.

Elérkezett az a nap, amelyen Fon-Korenek el kellett utaznia. Kora reggeltől kezdve erős, hideg eső esett, északkeleti szél fújta s nagy hullámokat vert a tengeren. Azt beszéltek, hogy ilyen időben a gőzös aligha fog kellő időben megérkezni. A menetrend értelmében reggel tíz órakor kellett volna kikötnie, de Fon-Koren kimenvén a partra délben és ebéd után, nem látott a távcsövön egyebet, mint szürke hullámokat és esőt, amely homályban tartotta a látóhatárt.

Estefelé az eső elállt s a szél is észrevehetőleg csendesebb lett. Fon-Koren már megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy ő ma már el nem utazhatik s leült Szamojlenkoval sakkozni, de amint besötétedett, a tisztiszolga azt jelentette, hogy a tengeren fény mutatkozott s hogy rakétát is láttak.

Fon-Koren gyorsan fölugrott. Vállra vetett egy tarisznyát, megcsókolta Szamojlenkot s a diakónust s a nélkül, hogy valami dolga lett volna, végigszaladt minden szobán, elbúcsúzott a szolgától és szakácsnétól, s olyan érzéssel ment ki az utcára, mintha valamit ott felejtett volna a doktornál vagy a maga szállásán. Az utcán Szamojlenkoval ment, utánuk a diakónus egy tokkal, legutól pedig a tisztiszolga két táskával. Csak Szamojlenko és a szolga tudták kivenni a tengeren a gyér fényt, a többiek hiába néztek a messze sötétbe, semmit sem láttak. A gőzös a parttól jó távol állt meg.

- Gyorsan, gyorsan! - sietett Fon-Koren; - félek, hogy itt hágy a hajó.

Elmenve egy háromablakos házikó előtt, ahová Lajevszkij a párbaj után nemsokára átköltözött, Fon-Koren nem birt magának ellenállni s betekintett az ablakon. Lajevszkij, hátát megörbítve, háttal az ablaknak, asztal mellett ült és írt.

- Csodálom ezt az embert! - mondá halkán a zoológus; - hogy megváltozott!

- Igen; ez csakugyan csodálatraméltó, - sóhajtott Szamojlenko. - Így ül itt reggeltől estig és szakadatlanul dolgozik. Adósságait akarja kifizetni. Hidd el, kedves barátom, szegényesebben él a koldúsnál.

A zoológus megfogta Szamojlenko kezét s megindult hangon folytatta:

- Mondd meg neki és a feleségének, hogy mindkettőjüket a legmélyebben tisztetem, becsülöm. Mondd meg, hogy mikor elutaztam, megcsodáltam őket, s minden jót kívántam neki... s mond meg neki, hogy ha lehetséges: ne gondoljon rám haraggal. Ő ismer engem. Ő tudja, hogy ha én előre láttam volna akkor ezt a változást, én lettem volna az ő legjobb barátja.

- Jer be hozzá, búcsúzzál el tőle.

- Nem. Ez nem volna helyén.

- Miért? Ki tudja, talán soha többé nem találkozol vele az életben.

A zoológus elgondolkozott és így szólt:

- Az igaz.

Szamojlenko halkán megkopogtatta az ablakot. Lajevszkij fölrezzent és körülnézett.

- Ványa! Vasziljevics Miklós el akar tőled búcsúzni, - mondá Szamojlenko. - Éppen a hajóhoz megyünk, hogy elutazzék.

Lajevszkij fölállt az asztal mellől, s kiment a tornácra, hogy kinyissa a kapuajtót. Szamojlenko, Fon-Koren és a diakónus bementek a házba.

- Csak egy pillanatra, - mondá a zoológus, levette sárcipőjét a pitvarban, s már sajnálva, hogy érzelmeinek engedve, hivatlanul jött ide. - „Mintha tolakodnám, - gondolta magában, - ez pedig nagy ostobaság.” - Bocsásson meg, hogy háborgatom, - szólt aztán belépve Lajevszkij után ennek szobájába, de én most mindjárt elutazom s szerettem volna öntől elbúcsúzni. Isten tudja, látjuk-e még valaha egymást.

- Nagyon örülök... Alázatosan kérem, tessék helyet foglalni, - szólt Lajevszkij és ügyetlenül adott széket a vendégeknek, mintha csak el akarta volna azok útját vágni s ő maga megállt a szoba közepén, kezeit dörzsölve.

- Kár, hogy a tanúkat nem hagytam kint az utcán, - gondolta Fon-Koren, aztán határozott hangon mondá: - Andrejics Iván, feledje el és bocsássa meg, ami köztünk történt. A történeteket végképp elfelejteni, persze, lehetetlen; azok nagyon is kellemetlenek s én nem is azért jöttem be, hogy magamat mentegessem, vagy azt bizonyítgassam, hogy nem hibáztam. Persze, én csalódtam önre nézve, de hiszen megbotlik az ember a sima úton is, mert ilyen az ő sorsa: ha nem csalódik a fő dologban, csalódik a mellékesekben. A valódi igazságot senki sem tudja.

- Úgy van: senki sem tudja a valódi igazat, - szólt Lajevszkij.

- Nos, Isten önnel... adjon az Isten önnek minden jót.

Fon-Koren kezét nyújtott Lajevszkijnek; az megszorította az odanyújtott kezét s meghajtotta magát.

- Tehát ne gondoljon rám haraggal, - mondá Fon-Koren; - üdvözlöm a feleségét; mondja meg neki, hogy nagyon sajnálom, hogy személyesen nem biztosíthattam őt igaz tisztelem felől.

- Ő itthon van.

Lajevszkij odament az ajtóhoz és beszólt a másik szobába:

- Nádja, Vasziljevics Miklós akar tőled búcsúzni.

Fjodorovna Nadezsda bejött, megállt az ajtó mellett és félénken nézett a vendégre. Arca bűnbánó és ijedt volt s kezét úgy tartotta, mint a gimnázista leány, amikor valamiért pirongatják.

- Én most mindjárt elutazom, Fjodorovna Nadezsda, - szólt Fon-Koren; - s búcsúzni jöttem.

Fjodorovna Nadezsda bátortalanul nyújtotta oda kezét s Lajevszkij újra meghajtotta magát.

- „De milyen szánalomraméltók mind a ketten! - gondolta Fon-Koren; - nem jutottak olcsó áron ehhez az élethez.” - Meg fogok fordulni Moszkvában és Szent-Pétervároth, - szólt aztán; - parancsoljanak velem, ha tán valamit hozatni szeretnének.

- Mit? - mondá Fjodorovna Nadezsda és nyugtalanul nézett össze a férjével; - úgy látszik, semmire sincs szükségünk...

- Nincs, - mondá Lajevszkij, kezeit tördelve.

Fon-Koren nem tudta, hogy mit kellene még mondania. Pedig előbb, amikor bejött, úgy gondolta, hogy igen szépen, sok melegséggel és jelentősen fog beszélni. Szótlanul megszorította Lajevszkij és Fjodorovna Nadezsda kezét s nehéz érzelmekkel távozott tőlük.

- Milyen emberek ezek! - mondá halkán a hátul ballagó diakónus. - Uramisten, milyen emberek! Valóban, ez az Isten újja! Uramisten, Uramisten! - Vasziljevics Miklós, - szólt azután hangosan, - tudja-e ön azt, hogy önök ma az emberiség egyik legnagyobb ellenségét győzték le: a büszkeséget.

- Jól van, kedves diakónusom! Ugyan miféle győzők vagyunk mi! A győzők sasszemekkel birnak, ő pedig száanalomraméltó, félenk, elfeledett ember, hajlong, mint egy kínai játék-baba, én pedig tele vagyok szomorúsággal.

Hátulról lépések hallatszottak, Lajevszkij futott utánuk, hogy ő is elkísérje Fon-Korent.

A tisztiszolga már ott állt a kikötőben a két útitáskával s mellette négy evezős ember.

- De milyen erős szél fúj... brr! - mondá Szamojlenko; - a sík tengeren most valószínűleg olyan ördögtánc folyik, hogy no! Nem jókor indulsz el, Kolya.

- Én nem félek a tengeri betegségtől.

- Nem is az... De hogy föl ne fordítsanak a ladikkal ezek a szamarak. Az ágensség dereglyéjén kellene bemenned. Hol az ágensség dereglyéje?

- Az már bement, nagyságos uram.

- Hát a vámhivatalé?

- Az is bement.

- Hát miért nem vártak? - mérgelődött Szamojlenko. - Tuskók!

- Ugyan ne indulatoskodjál, - szólt Fon-Koren; - nos, Isten veled! Adjon Isten minden jót.

Szamojlenko átölelte Fon-Korent és háromszor keresztet vetett rá.

- Azután el ne feledkezzél rólunk, Kolya... Írj... A jövő tavaszon elvárunk.

- Isten áldja meg, diakónusom, - mondá Fon-Koren, kezet szorítva a diakónussal; - köszönöm önnek a jó társaságot és az okos beszédeket. Gondolkozzék az expedicióról.

- Istenem, hiszen én akár a világ végére is elmennék, - nevetett a diakónus, - hát talán nekem nem volna kedvem?

Fon-Koren fölismerte a sötétben Lajevszkijt s szótlánul kezet nyújtott neki. Az evezősök már lent vártak és tartották a ladikot, amely ide-oda ütődött a parthoz. - Fon-Koren lement a pallóra, beugrott a ladikba s leült a kormányos mellé.

- Írj! - kiáltott rá Szamojlenko; - aztán vigyázz az egészségedre.

- „Senki sem tudja a való igazat”, - gondolta Lajevszkij, fölgyúrva köpönyege gallérját s összedugta kezét a köpönyeg újjában.

A ladik gyorsan siklott el a kikötőből s kijutott a sík vízre. El-eltűnt a habok közt, de aztán a legmélyebb hullámvölgyből fölsiklott a legmagasabb vízhalomra, annyira, hogy ki lehetett venni a benne ülőket is, az evezőlapátokat is. A ladik hol előre haladt vagy három lépésnyire, hol visszasiklott vagy két lépésnyire.

- Egy rubel borralaló! - hallatszott ki a partra.

- Írj! - kiáltott Szamojlenko; az ördög vitt tégedet vízre ilyen időben.

- „Úgy van; senki sem tudja a való igazat”, - gondolta Lajevszkij, szomorúan nézve a hánycódó, sötét tengerre.

A ladikot a szél visszadobja, - gondolta tovább; - egy lépést tesz előre, egyet hátra, de az evezősök makacsok, fáradhatatlanul lapátolnak s nem félnek a hullám-hegyektől. A ladik végre is előbbre jut, ime: már nem is látható és félóra mulva az evezősök meglátják a gőzös lámpáját, egy óra mulva pedig ott lesznek a gőzös hágcsójánál. Így van ez az életben is... Az igazság keresésében az emberek két lépést tesznek előre, egyet hátra. Az élet szenvedései,

tévedései és bajai vissza-visszalökik, de az igazság szomjazása és a makacs akarat előbbre és előbbre viszik őket... S ki tudja! Meglehet, hogy elérik a valódi igazságot...

- Isten megá-á-áldjon! - kiáltott még egyszer Szamojlenko.

- Nem lehet se látni, se hallani, - mondá a diakónus. - Szerencsés útat!

Csendes eső kezdett szitálni.